

T.C.
AMASYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

XIX. VE XX. YÜZYILA İNTİKAL EDEN AMASYA MEDRESELERİ

Yüksek Lisans Tezi

Gözde BİRSEL VAROL

AMASYA

Haziran-2019

T.C.
AMASYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

XIX. VE XX. YÜZYILA İNTİKAL EDEN AMASYA MEDRESELERİ

Hazırlayan

Gözde BİRSEL VAROL

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Selim ÖZCAN

AMASYA-2019

ETİK BEYAN

Tezimin içerdiği yenilik ve sonuçları başka bir yerden almadığımı ve bu tezi AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü'nden başka bir bilim kuruluşuna akademik gaye ve unvan almak amacıyla vermediğimi; tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada kullanılan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksinin ortaya çıkması durumunda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. .../.../.....

Gözde BİRSEL VAROL

TEZ ONAY SAYFASI

Gözde BİRSEL VAROL tarafından hazırlanan XIX. ve XX. Yüzyıla İntikal Eden Amasya Medreseleri başlıklı bu çalışma aşağıdaki jüri tarafından oy birliği/oy çokluğu ile ..... tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi kabul edilmiştir.

Jüri

İmza

Danışman: _____

_____

Üye: _____

_____

Üye: _____

_____

Üye: _____

_____

Üye: _____

_____

ONAY

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum. __ / __ / __

Unvan Adı SOYADI

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET

XIX. VE XX. YÜZYILA İNTİKAL EDEN AMASYA MEDRESELERİ

Gözde BİRSEL VAROL

Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Haziran 2019

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Selim ÖZCAN

XIX. ve XX. yüzyıla intikal eden Amasya medreselerini tespit edebilmek amacıyla yapılan çalışmanın I. bölümünde, Amasya tarihi ve idarî yapısı ele alınmıştır. Amasya tarihi Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Dönemi başlıkları altında incelenmiş, Osmanlı Dönemi idarî yapısına değinilmiştir. Osmanlı öncesi Amasya tarihi, Amasya ve civarında yapılan Arkeolojik yüzey araştırmaları ve kazılar sonucunda elde edilen veriler doğrultusunda değerlendirilmiş Tunç Çağı, Demir Çağı ve Antik Dönem'deki yeri ve önemi tespit edilmeye çalışılmıştır. Anadolu'nun Türk yurdu olmasını sağlayan Selçuklular Dönemi'ndeki tarihi olaylar hakkında bilgi verilmiştir. Osmanlı Dönemi'nde cereyan eden olaylar ve Osmanlı Dönemi'nde eyalet, sancak ve kaza yapılanması açıklanmıştır.

İkinci bölümde, toplumların yüzyıllar boyunca edindikleri bilgi birikimlerini yeni nesillere aktarma yolları ele alınmıştır. Bu çerçevede eğitim öğretim ortamı olan mekânlar kısaca gözden geçirilmiştir. Medreselerin devlet teşkilâtı olarak ortaya çıktığı X. yüzyıldan itibaren devlet kontrolü altında gelişimleri incelenmiş, kuruluş gayeleri, işlevleri ve teşkilât yapıları hakkında bilgi verilmiştir.

Osmanlı Dönemi'ndeki ilk medreselerin ve Fatih Sultan Mehmed'in inşa ettirdiği Sahn-ı Seman Medreseleri'nin özellikleri açıklandı. Fatih'in vakfiyesi ve medreselerin tüzüğü olarak değerlendirilen Kanun-i Talebe-i Ulûm'un içeriğiyle ilgili bilgi verildi. Medreselerin kanunla düzenlenen ders programları, müderrislerin nitelikleri, atanmaları, terfileri ve yetişen öğrencilerin mezun olup görev alıncaya kadar geçirdikleri aşamalar açıklandı. Medreselerin gerilemesi konusunda yapılan tartışmalara değinildi.

Üçüncü ve dördüncü bölümler Amasya medreselerine ayrıldı. Selçuklular zamanında da önemli bir konumda bulunan Amasya'nın, Osmanlılar'ın Şehzâdeler Kenti olma özelliğine değinilerek, imar faaliyetleri bakımından sürekli geliştiği vurgulandı. Çalışma

kapsamında 37 tanesi Amasya merkezde, 7 tanesi ise kazalarında olmak üzere 44 medrese hakkında bilgi verildi. Merzifonda bulunan iki medresenin ise isimleri ve inşa tarihlerinden başka bir bilgiye ulaşılamadı. XIX. ve XX. yüzyıla intikal eden Amasya medreselerinin kurucuları, kuruluş tarihleri, konumları, özellikleri, müderrisleri ve vakıfları hakkında bilgi verildi. Amasya medreselerinde öğrenim görmek üzere Amasya dışından gelen öğrencilerin geldikleri yerler, fiziksel özellikleri ve yaşları tablolar hâlinde gösterildi.

Medreseler, Amasya merkezde bulunan medreseler ve kazalarında bulunan medreseler olmak üzere ayrı başlıklar altında ele alındı. Amasya’da inşa edildiği tespit edilen en erken tarihli medrese olan Halifet Gazi Medresesi’yle birlikte Torumtay Medresesi, Yörgüç Paşa Medresesi, Hızır Paşa Medresesi, Mehmed Paşa Medresesi, II. Bayezid Külliyesi Medresesi, Büyük Ağa Medresesi ile Küçük Ağa Medresesi’nin vakfiyelerinden edinilen bilgiler doğrultusunda vakıflarının listesi çıkarıldı. Medreselerde çeşitli görevleri yürütecek olanlara verilecek ücretler hakkında bilgi verildi.

Sonuç başlığı altında, genel olarak medreselerin kuruluş amaçları ve işleyişleriyle ilgili, önceden edinilen bilgilerle Amasya medreseleri özelinde elde edilen bilgiler karşılaştırılmıştır. Amasya’nın sosyal ve kültürel hayatını biçimlendirmiş olan medreselerden, XIX. ve XX. yüzyıla intikal edebilmiş olanların isimleri ve faaliyetlerine son verdikleri tarihler hakkında bilgi verilmiştir. Medreselerin yapısal özelliklerine ve ortadan kalkma sebeplerine değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Amasya, Medrese, Müderris, Vakıf, Öğretim, Öğrenci

ABSTRACT

MADRASAHS REMAINS UNTILL XIX. AND XX. CENTURY IN AMASYA

Gözde BİRSEL VAROL

Amasya University, Institute Of Social Sciences

Department Of History Master Degree June 2019

Consulting Lecturer: Dr. Selim ÖZCAN

The history and administrative structure of Amasya were discussed in the first part of the study which was conducted to identify madrasahs remains in Amasya by XIX and XX. The history of Amasya was examined under the titles of Pre-Ottoman and Ottoman Periods and it was referred to administrative structure of the Ottoman Period. The Pre-Ottoman history was evaluated by the data from archeological surface surveys and excavations around Amasya region. It was then tried to determine the importance of Amasya region in Bronze Age, Iron Age and Antique Period. The information was given about historical events in Seljuk Period, who enabled Anatolia to be a Turkish resident. It was explained the structure of states, starboards and districts.

In Second Part, it was discussed the ways in which the societies transfer their knowledge accumulated over the centuries to the new generations. The study briefly observes the education and training environments within the region. Information was also given about the madrasahs institutional objectives, functions and organisational structures while their development under the control of the state in X. Century.

Features of first madrasahs in Ottoman Period and the Sahn-i Seman Schools built by Fatih Sultan Mehmed were revealed. Information about the content of the Kanun-i Talebe-i Ulûm, which is considered as the constitution of Fatih's foundation and the madrasahs, was given. The curriculum which regulated by the laws, the qualifications of the professors, placements, promotions, and the stages of students from the beginning till to the graduation and job assignation explained. It was also referred to the debate on the regression of the madrasahs.

The third part was devoted to the madrasahs in Amasya. It is emphasised that the importance of Amasya in Seljuks Period and due to the fact that it was the city of princes, it constantly develops in terms of zoning activities. The scope of study, covers the information about 44 madrasahs, which 37 in the center of Amasya and 7 in the districts of Amasya. The study gives information about the founder, the date of establishment, location, characteristics, lecturers and the foundations of madrasahs in Amasya remained XIX. and XX. century. The places, physical characteristics and ages of the students from Amasya who came from abroad to study in the Amasya were shown in table sheets.

Madrasahs was addressed under two different headings, including the madrasahs in the center of Amasya and the madrasahs in the districts. The list of foundations was obtained by the information gathered from Torumtay Madrasah, Yörgüç Paşa Madrasah, Hızır Paşa Madrasah, Mehmed Paşa Madrasah, II. Beyazid Madrasah, Büyük Ağa Madrasah, Küçük Ağa Madrasah and Halifet Madrasah which was the earliest known madrasah in Amasya. The information given about the fees to be paid to those who will carry out various missions in the madrasahs.

Under the heading of the conclusion, the information gathered about establishment purposes and their functions of Amasya madrasahs are compared with the madrasah in general. Those remaining madrasahs who shaped the social and cultural life of Amasya, were named and information was given about the date they ended their activities. The structural characteristics of the madrasahs and their reasons for closure are mentioned.

KeyWords: Amasya, Madrasah, Foundation, Education, Student

ÖN SÖZ

Anadolu, XI. yüzyılda Türkler'in yoğun olarak yerleşmeye başlamasıyla birlikte yabancılar tarafından Türkiye adıyla anılmaya başlanmıştır. Türkiye adını alan Anadolu kısa sürede nüfus bakımından Türkleşmesine paralel olarak dinî, sosyal ve idarî yapılarla donatılarak mimari anlamda da Tükleşmiştir. Türk mimarisinin önemli yapı türlerinden biri de medreselerdir. Medreseler hem nitelikli insanların yetişmesine hizmet eden eğitim kurumları olmuşlar hem de anıtsal görünüşleriyle, camilerle birlikte yerleşim merkezlerinin odağını oluşturmuşlardır.

Amasya XIII. yüzyılda Konya, Kayseri ve Sivas gibi büyük şehirlere nazaran ikinci plânda kalmış olsa da Karadeniz kıyılarına ulaşan geçit noktası olması sebebiyle önemini korumuştur. Bu bakımdan her dönemde vali, bey, beylerbeyi unvanına sahip, değerli bir devlet adamının idaresine bağlanmıştır. Stratejik önemi nedeniyle bu kişiler Amasya'da ikâmet etmişlerdir. Amasya'yla bağı bulunan Sultanlar ve vezirler de Amasya'nın imarına katkıda bulunmuşlardır. Ayet ve hadislerde, okumanın ve ilim sahibi olmanın öneminin vurgulanmış olması, adını yaşatmak ve hayır yapmak isteyen devlet adamlarını, medrese inşa ettirmeye ve vakıflarla desteklemeye teşvik etmiştir. Özellikle XV. yüzyılda kültür merkezi hâline gelen Amasya'da eğitim kurumlarının inşası hız kazanmıştır.

Yüzyıllarca eğitim öğretim faaliyetinde bulunan medreselerden, XIX. ve XX. yüzyıla intikal edenlerin tespit edilmesi amacıyla yapılan bu çalışmada desteğini esirgemeyen, engin bilgi ve tecrübesiyle çalışmanın bilimsel değer kazanması için yol gösteren, değerli hocam Doktor Öğretim Üyesi Selim ÖZCAN'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	iii
ÖN SÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLOLAR LİSTESİ	x
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ	xi
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM	
1. AMASYA’NIN TARİHİ VE İDARİ YAPISI	5
1.1. Osmanlı Öncesi	5
1.2. Osmanlı Dönemi	21
1.3. Amasya’nın İdarî Yapısı	29
II. BÖLÜM	
2. TÜRK TARİHİNDE MEDRESELER	34
2.1. Medreselerin Ortaya Çıkışı	34
2.1.1. Türk Tarihinde Medreseler	38
2.2. Osmanlı Medreseleri	42
2.2.1. Medreselerde Eğitim ve Öğretim	51
2.2.1.1. Öğretim Elemanları	57
2.2.1.2. Medrese Öğrencileri	60

III. BÖLÜM

3. XIX. YY'A İNTİKAL EDEN AMASYA VE KAZALARINDAKİ

MEDRESELER	66
3.1. Amasya Medreselerinin Özellikleri	66
3.2. XIX. Yüzyıla İntikal Eden Amasya Merkezindeki Medreseler	74
3.2.1. Alaca Yahya Medresesi	74
3.2.2. Hüsamiye Medresesi	75
3.2.3. Osman Çelebi (Dar'ül-Hadis) Medresesi	76
3.2.4. Osmaniye Medresesi	77
3.2.5. Fevziye Medresesi	78
3.2.6. Fatımiyye Medresesi	78
3.2.7. Narlı Bahçe Medresesi	79
3.2.8. Rahmaniye Medresesi	81
3.2.9. Hayriye Medresesi	81
3.3. XIX. Yüzyıla İntikal Eden Amasya Kazalarındaki Medreseler	82
3.3.1. Hakala Kasım Bey Medresesi (Suluova)	82
3.3.2. Hakala Muhyiddin Bey Medresesi (Suluova)	83

IV. BÖLÜM

4. XX. YY'A İNTİKAL EDEN AMASYA VE KAZALARINDAKİ

MEDRESELER	85
4.1. XX. Yüzyıla İntikal Eden Amasya Merkezindeki Medreseler	86
4.1.1. Halifet Gazi Medresesi	86

4.1.2. Doğrakiye Medresesi	90
4.1.3. Torumtay Medresesi (Gökmedrese)	92
4.1.4. Darü’ş-Şifa Medresesi (Bîmârhâne)	95
4.1.5. Atabey Medresesi	96
4.1.6. Yakup Paşa Medresesi	98
4.1.7. Bayezid Paşa Medresesi	100
4.1.8. Yörgüç Paşa Medresesi	101
4.1.9. Hızır Paşa Medresesi	103
4.1.10. Abdullah Paşa Medresesi	106
4.1.11. Mehmed Paşa Medresesi	107
4.1.12. II. Bayezid Medresesi	111
4.1.13. Büyük Ağa Medresesi (Hüseyniye)	115
4.1.14. Küçük Ağa Medresesi (Ayas Ağa)	118
4.1.15. Sungurlu Medresesi	120
4.1.16. Bekir Paşa Medresesi	122
4.1.17. Kâşifiye Medresesi	123
4.1.18. Tayyar Paşa Medresesi	125
4.1.19. Benderli Medresesi	126
4.1.20. Çöplüce Medresesi	129
4.1.21. Tekke Medresesi	130
4.1.22. Kapancızâde Medresesi	131
4.1.23. Saraçhâne Medresesi	134

4.1.24. Mehmed Bey Medresesi	134
4.1.25. Sofular Medresesi	135
4.1.26. Hacı Hamza Efendi Medresesi	135
4.2. XX. Yüzyıla İntikal Eden Amasya Kazalarındaki Medreseler	135
4.2.1. Merzifon Çelebi Mehmed Medresesi	136
4.2.2. Merzifon Dürrî Mehmed Efendi (Dürrîye) Medresesi	137
4.2.3. Merzifon El-Hac Ali Ağa Medresesi	137
4.2.4. Merzifon Şifâiye Medresesi	137
4.2.5. Gümüşhacıköy Haliliye Medresesi	138
SONUÇ	140
KAYNAKÇA	145
EKLER	155
ÖZGEÇMİŞ VE İLETİŞİM BİLGİLERİ	170

TABLULAR DİZİNİ

Tablo 1. Amasya Merkez ve Kazalardaki Medreseler	72
Tablo 2. Narlı Bahçe Medresesi'ne Amasya Dışından Gelen Öğrenciler	80
Tablo 3. Halifet Gazi Medresesi'ne Amasya Dışından Gelen Öğrenciler	89
Tablo 4. Doğrakiye Medresesi'ne Amasya Dışından Gelen Öğrenciler	92
Tablo 5. Yakup Paşa Medresesi'ne Amasya Dışından Gelen Öğrenciler	99
Tablo 6. Abdullah Paşa Medresesi'ne Amasya Dışından Gelen Öğrenciler	107
Tablo 7. Mehmed Paşa Medresesi'ne Amasya Dışından Gelen Öğrenciler	109
Tablo 8. II. Bayezid Medresesi'ne Amasya Dışından Gelen Öğrenciler	113
Tablo 9. Büyük Ağa Medresesi'ne Amasya Dışından Gelen Öğrenciler	117
Tablo 10. Sungurlu Medresesi'ne Amasya Dışından Gelen Öğrenciler	121
Tablo 11. Bekir Paşa Medresesi'ne Amasya Dışından Gelen Öğrenciler	122
Tablo 12. Kâşifiye Medresesi'ne Amasya Dışından Gelen Öğrenciler	124
Tablo 13. Tayyar Paşa Medresesi'ne Amasya Dışından Gelen Öğrenciler	126
Tablo 14. Benderli Medresesi'ne Amasya Dışından Gelen Öğrenciler	127
Tablo 15. Tekke Medresesi'ne Dışarıdan Gelen Öğrenciler	130
Tablo 16. Kapancızâde Medresesi'ne Amasya Dışından Gelen Öğrenciler	131

FOTOĞRAFLAR DİZİNİ

Fotoğraf 1. Hayriye Medresesi, kuzey cephesinin doğudan görünümü	156
Fotoğraf 2. Hayriye Medresesi, kuzey cephesinin batıdan görünümü	156
Fotoğraf 3. Hakala Kasım Bey Medresesi, genel görünüm	157
Fotoğraf 4. Hakala Kasım Bey Medresesi, dershanenin görünümü	157
Fotoğraf 5. Torumtay Medresesi, kuzey cepheden görünüm	158
Fotoğraf 6. Bimarhane, avludan ana eyvanın görünümü	158
Fotoğraf 7. Bimarhane, avludan giriş eyvanının görünümü	159
Fotoğraf 8. Bimarhane, cepheden görünüm	159
Fotoğraf 9. Yakup Paşa Medresesi, genel görünüm	160
Fotoğraf 10. Öğrenci/derviş hücrelerinin bulunduğu koridordan görünüm	160
Fotoğraf 11. Bayezid Paşa Camii, kuzeybatıdan görünüm	161
Fotoğraf 12. Doğu ve batı dersane odalarının giriş kapılarının görünümü	161
Fotoğraf 13. Yörgüç Paşa Camii, batıdaki dersane odasının giriş kapısı	162
Fotoğraf 14. Yörgüç Paşa Camii, doğudaki dersane odasının giriş kapısı	162
Fotoğraf 15. Hızır Paşa Camii, güneydoğu köşesinden görünüm	163
Fotoğraf 16. Hızır Paşa Camii, harîm ve batıdaki oda girişinin görünümü	163
Fotoğraf 17. Mehmed Paşa Camii, kuzey cepheden görünüm	164
Fotoğraf 18. Mehmed Paşa Camii, dersane odalarının görünümü	164
Fotoğraf 19. II. Bayezid Medresesi, avludan güneybatı köşesinin görünümü	165
Fotoğraf 20. II. Bayezid Medresesi, avludan güneydoğu köşesinin görünümü	165
Fotoğraf 21. Büyük Ağa Medresesi, avludan dershanenin görünümü	166

Fotoğraf 22. Büyük Ağa Medresesi, avludan görünüm	166
Fotoğraf 23. Küçük Ağa Medresesi, öğrenci hücrelerinin görünümü	167
Fotoğraf 24. Küçük Ağa Medresesi, avludan görünüm	167
Fotoğraf 25. Merzifon Çelebi Mehmed Medresesi, cepheden görünüm	168
Fotoğraf 26. Çelebi Mehmed Medresesi, avludan ana eyvanın görünümü	168
Fotoğraf 27. Gümüşhacıköy Haliliye Medresesi, cepheden görünüm	169
Fotoğraf 28. Gümüşhacıköy Haliliye Medresesi, avludan görünüm	169

KISALTMALAR DİZİNİ

MKT.MHM	: Sadaret, Mühimme Kalemi Evrakı
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
C.MF	: Cevdet Maârif
çev.	: Çeviren
Haz.	: Yayına hazırlayan
H.	: Hazreti
H.	: Hicri
İÜHFİM	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
KIBATEK	: Kıbrıs Balkanlar Avrasya Türk Edebiyatları Kurumu
KMÜ	: Karaman Mehmetbey Üniversitesi
M.	: Miladi
M.Ö.	: Milâttan Önce
M.Ü.	: Marmara Üniversitesi
MF.MKT	: Maarif Nezareti Mektubi Kalemi
s.	: Sayı
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
USAD	: Selçuklu Araştırmaları Dergisi
v	: Vefatı
YY	:Yüzyıl

GİRİŞ

Çalışmamın konusu olan “XIX. ve XX. Yüzyıla İntikal Eden Amasya Medreseleri” ile ilgili araştırmalara kaynak taramasıyla başlandı. Ancak doğrudan Amasya Medreseleri üzerine bir araştırma yapılmadığı ve yayınlanan bir eser olmadığı görüldü. Bu konuya en yakın kaynak olan Abdi-zâde Hüseyin Hüsameddin’in Amasya Tarihi adlı eserinden ve Gediz Uruk’un doktora tezinden büyük ölçüde yararlanıldı. Ayrıca vakıflar, medreselerde eğitim öğretim hayatıyla ilgili çalışmalar, vakfiyeler ve medrese mimarisi üzerine yapılan araştırmalar ve yayınlanan eserler incelendi.

Ankara’da bulunan T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü’nde yapılan araştırma sonucunda yeterli olmasa da bazı belgelere ulaşıldı. Bu belgelerin müderrislerle ilgili olanları, önceki yayınlarda verilen müderris isimleri ve görev yılları arasındaki boşluğun bir kısmının doldurulmasına yardımcı oldu. XX. yüzyıla kadar, ulûm-ı şer’iyye (şeriat ilimleri), ulûm-ı akliyye (matematik, fen ve doğa bilimleri) ile fûnun-ı edebiyeye (edebî ilimler) alanlarında eğitim öğretim faaliyetini sürdüren medreselerin tespit edilmesinde, mimari yönden günümüze kadar ayakta kalabilen medreselerin incelenmesine öncelik verildi. Daha sonra kaynaklarda adı geçen XX. yüzyıl başlarına kadar varlığı bilinen ancak günümüzde hiçbir izi bulunamayan medreseler araştırıldı.

I. bölümde Amasya’nın tarihi, coğrafi konumu ve idarî yapısıyla ilgili bilgi verildi. Amasya’nın kültür ve medeniyet merkezi olma özelliği gösterdiği ve bu özelliğinin de tarihi gelişiminden kaynaklandığı göz önüne alınarak Amasya tarihine önemli bir yer ayrıldı. Amasya tarihi bölümünde verilen bilgilerin arşiv belgelerine ve kazılar sonucunda ele geçen maddi kanıtlara dayalı olmasına özen gösterildi.

II. bölümde medreselerin genel olarak ortaya çıkışı Türk-İslâm dünyasında yayılması ve belli başlı medreselerin kuruluş ve işleyiş amaçları hakkında bilgi verildi. Konumuzun önemli bir kısmını oluşturan Osmanlı’da örgün eğitim öğretim müesseseleri olan medreselerin, eğitim öğretim derecelenmesi, medrese öğretim elemanları, öğrenciler ve eğitim öğretim yöntemleri hakkında bilgi verildi. Medreselerin gerilemesiyle ilgili görüşlere değinildi.

III. ve IV. Bölümler çalışmanın temelini oluşturan Amasya medreselerine ayrıldı. Medreselerin kurucusu (bânîsi), müderrisleri ve mütevellî heyetinden, arşiv kayıtlarında, sâlnâmelerde ve yayınlanan eserlerde adı geçenler, kronolojik olarak verilmeye çalışıldı. Vakfiyeler, Tahrir Defterleri ve Evkâf Defterleri üzerine yapılan araştırmalardan elde edilen bilgilere dayanarak, medreselerin vakıfları hakkında bilgi verildi. Ayrıca XIX. yüzyılda faaliyette olan medreselerde okuyan, Amasya dışından gelen öğrencilerin isimleri, yaşları ve fiziksel özellikleri tablolar hâlinde gösterildi.

Araştırmanın amacı, Amasya’da eğitim öğretim faaliyetlerini sürdüren medreselerden XIX. ve XX. yüzyıllara intikal eden medreseleri tespit edebilmektir. Medreselerin kuruluş tarihleri, bânîleri, müderrisleri, medreselerin faaliyetlerini sürdürebilmeleri için gerekli olan vakıf gelirleri de araştırmanın kapsamı dâhilindedir.

Türkler devlet teşkilâtı kurmakta gösterdikleri üstün yeteneklerini, sosyal yaşamın geliştirilmesinde, dönemin ekonomik dinamikleri olan tarım, hayvancılık ve ticaretin güvence altına alınması konusunda da ortaya koymuşlardır. Bu gerçeğin somut kanıtları olan mimari yapıların birçoğu halen bütün ihtişamıyla ayakta durmaktadırlar.

XI. yüzyıldan itibaren eğitim öğretimi yaygınlaştırma çabaları görülmektedir. Bu amaçla kurulan medreselerde din adamlarının yanı sıra mimar, mühendis, astronom, doktor ve devlet işlerinin yürütülmesinde görevlendirilen nitelikli insanlar yetiştirilmiştir. XII. yüzyıl ortalarında, Anadolu’nun Türk yurdu olduğu tescil edilmiş, bu tescil belgesi birer ikişer yükselen cami, mescid, türbe, kervansaray ve medrese yapılarıyla mühürlenmiştir.

Amasya, gerek Selçuklu Dönemi’nin Konya, Kayseri, Sivas ve Erzurum gibi büyük şehirleriyle gerekse Osmanlı Dönemi’nin Bursa, Edirne, Manisa, Kütahya ve doğal olarak İstanbul’la birlikte, sosyal yaşamın canlılığı ve mimari doku bakımından sürekli gelişim gösteren önemli bir merkez olma özelliğine sahip olmuştur.

Amasya medreselerinin ilk örnekleri XIII. yüzyılın başlarına tarihlenmektedir. Araştırmamın XX. yüzyıla intikal eden medreseler üzerine olduğu dikkate alındığında, ilk medreselerden XX. yüzyıl ilk çeyreğine kadar 600 yılı aşkın bir zaman geçtiği görülmektedir. Deprem ve sel gibi doğal afetlerin yanı sıra yangınlar sebebiyle de yapıların tahrip olması için 600 yıl oldukça uzun bir zaman dilimidir. Bu süre içinde Yeşilirmak taşkınları, kıyıya yakın olan yapıları temellerinden sarsmış, her defasında yapılan onarımlara rağmen birçoğu artık ayağa kaldırılamayacak kadar tahrip olup ortadan kalkmışlardır.

Yangınlar da özellikle ahşap malzeme kullanılarak inşa edilmiş olan medreselerin uzun ömürlü olmalarını engellemiştir. Bu sebeplerle günümüze ulaşan medreselerin sayısı, araştırma sonucunda isimlerini öğrendiğimiz medreselerin sayısına oranla pek azdır. Birçoğunun temellerine ait izlere bile rastlanmamaktadır.

Doğrudan Amasya medreseleri üzerine yapılan geniş kapsamlı araştırma olmamakla birlikte, Amasya'nın tarihi ve mimari eserleri üzerine yapılan çalışmalardan yararlanmak mümkün olmuştur. Çalışmamın sonucunda, araştırma konuları ve amaçları farklı olan bu kaynakların içinden seçilen, Amasya medreseleriyle ilgili olan bilgileri, arşiv belgelerinden edinilen bilgilerle harmanlayıp daha sonraki araştırmacıların doğrudan Amasya medreseleri hakkında bilgi sahibi olabilecekleri bir kaynak olmasına gayret edilmiştir. Böylece ileride ele geçebilecek olan arşiv belgeleriyle, eksik kalan bilgilerin kolaylıkla tamamlanması imkânı bulunacaktır.

Araştırmanın kuramsal çerçevesi, medreselerin kuruluş aşamasında ve işlevlerini sürdürdükleri dönemlerde kaydedilen vakfiyeler ile müderrislerin atanmalarıyla ilgili arşiv belgeleri üzerine oturtulmak istenmiştir. Arşiv belgelerinden bilgi edinme konusunda “Amasya Kenti'nin Fiziksel Yapısının Tarihsel Gelişimi” (Kuzucular, 1994) ve “Toprak ve Vakıf İlişkileri Çerçevesinde XVI. Yüzyılda Amasya Sancağı” (Gürbüz, 1993) doktora tezlerinden yararlanılmıştır.

Önceki araştırmalardan Turumtay Vakfiyesi (Kayaoğlu, 1978: 91-107) ve Selçuklu Medreselerinden Amasya Halifet Gazi Medresesi ve Vakfiyesi (Yinanç, 1982: 5-22) ile Hızır Paşaoğlu Mehmed Paşa Vakfiyesi ve Mahiyeti (Yediyıldız, 1993: 1625-1633) genel olarak medreselerin kuruluş amacı, işleyişi, öğretim ve hizmetli kadrosu ile teşkilât yapısı hakkında bilgi vermektedir.

Medreseler hakkında detaylı araştırma yapmış olan Baltacı'nın Osmanlı Medreseleriyle ilgili eseri (Baltacı, 2005) ile Abdi-zâde'nin Amasya Tarihi adlı eserinin birinci cildi ve dördüncü cildin Zeyl'i, (Abdi-zâde, 1986; 2004; 2007) araştırmanın ilk adımlarının atılmasını sağlayan kaynaklar olmuştur. Uzunçarşılı'nın Kitabeler adlı eseri, (Uzunçarşılı, 1927) başlıca kaynak olmasının yanı sıra diğer kaynaklardan elde edilen bilgileri teyit eder nitelikte olmasıyla ayrıca değerlidir. Gediz Urak'ın “Amasya'nın Türk Devri Şehir Dokusu ve Yapılarının Analizi” (Urak, 1994) başlığını taşıyan doktora tezi

medreselerin mimari özellikleri ve konumlarının belirlenmesi bakımından çok faydalı olmuştur.

Arşiv taraması sonucunda tespit edilen belgelerin, Ankara T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'ndan dijital kopyaları alınmış, belgelerin transkripsiyonu yapılarak araştırmanın ilgili bölümlerinde kullanılmıştır. Belgelerden, müderrislerin atamaları ve göreve başlama tarihleriyle ilgili bilgilere ulaşılmıştır. Arşiv belgeleri araştırmanın amacına uygun olarak, adı geçen medreselerin XIX. yüzyılda öğretim hizmetini sürdürdüklerini göstermesi bakımından önemlidir.

Araştırma kapsamına giren medreseler, XIX. yüzyıla ve XX. yüzyıla intikal eden medreseler olmak üzere iki gruba ayrılmış, her medrese için bânisi, konumu, inşa tarihi, vakıfları, müderrisleri ve mütevellileri hakkında bilgi verilmiştir. Amasya medreselerine dışarıdan gelen öğrencilerin kimliğini, geldikleri yeri ve yılı gösteren tablolar hazırlanıp öğrenim gördükleri medreselerle birlikte verilmiştir.

Amasya Sancağı ve kazalarındaki medreselerle ilgili olan tüm yayınlar taranmıştır. Kitabeler, vakfiyeler, sâlnâmeler ve arşiv belgeleri incelenmiş, araştırmamızla ilgili bölümler sistematik olarak kaydedilmiştir. Osmanlı arşivinden elde edilen belgelerin transkripsiyonu yapılmış, önceki araştırmalardan elde edilen bilgiler desteklenmiş, kısmen eksiklikler tamamlanmıştır. Ayrıca medreselerin ders programları ve işleyişi hakkında yayınlanan eserlerin ilgili bölümlerinden, araştırmanın kapsamı dâhilinde yararlanılmıştır.

Amasya ve ilçelerinde varlığı bilinen ve günümüze kadar ayakta kalabilen medreselerin konumları ve fizikî durumları incelenerek fotoğrafları çekilmiştir. Amasya merkezinde öğretim faaliyetinde bulunmuş olan 37 medrese ile Gümüşhacıköy'de 1, Merzifon'da 4 ve Suluova'da 2 olmak üzere toplam 7 medreseyle birlikte 44 medrese hakkında bilgi verilmiştir. Haklarında inşa tarihleri ile bânîleri haricinde bilgi bulunamayan Merzifon'daki 2 medrese de dâhil edildiğinde, Amasya ve kazalarında tespit ettiğimiz 46 medrese üzerinde çalışılmıştır.

I.BÖLÜM

1. AMASYA'NIN TARİHİ VE İDARİ YAPISI

1.1. Osmanlı Öncesi

Amasya'nın merkezini oluşturan ilk yerleşim yeri, İris Irmağı'na (Yeşilirmak) doğru dimdik inen sarp kayalıkların eteklerine kurulmuştur. Kuzey tarafı kayalıklar tarafından korunduğu için sadece doğu, batı ve ırmağa inen güney tarafına sur inşa edilmiştir. Amasya'nın çekirdeğini sur içindeki alan oluşturmaktadır. Amasya'nın kuzeyinde Amisos Kenti, kuzeybatısında ise Sinope Kenti yer almaktadır. Antik Dönem'de Amasya'nın kuzeyi, Phanaroia (Havza- Lâdik sınırları içinde kalan bölge) ile Halys Irmağı'na (Kızılırmak) kadar uzanan Phazamonitis denilen bölgeyle sınırlanmaktadır. Güneyinde ise Zelitis Bölgesi (Zile) yer alır (Strabon, 2012: 50-51).

Amasya ortasından Yeşilirmak'ın geçtiği derin bir vadide kurulmuştur. Vadi, nehrin akış yönüne göre güneybatıdan kuzeydoğuya doğru 13 kilometre boyunca uzanmaktadır. En dar yeri 1000 metre en geniş yeri ise 3 kilometre olan vadinin, güney tarafında Ferhat Dağı ve Lokman Dağı, kuzeyinde Harşene Dağı, batısında ise Karaman Dağı yer almaktadır. Vadinin kuzeydoğu tarafı Sonisa'ya (Taşova), kuzey tarafı Argoma'ya (Suluova) açılmaktadır. Güneybatıda Yeşilirmak'ın vadiye girdiği boğaz bulunmaktadır (Abdi-zâde, 2004/1: 3-4). Amasya'ya giriş çıkışı sağlayan boğazları, Yeşilirmak'a katılan akarsular oluşturmaktadır. Güneyde (Skylaks) Çekerek Çayı, kuzeydoğuda (Lykos) Kelkit Çayı, Kuzey yönünde ise Tersakan Çayı Amasya sınırları içinde Yeşilirmak'a karışmaktadır (Strabon, 2012: 27).

Amasya'nın günümüzdeki konumu ise; Orta Karadeniz Bölgesi'nin güneyinde, denizden 136 km içeride yer almaktadır. Siyasi sınırlarını doğuda Erbaa, güneydoğusunda Turhal ve Zile olmak üzere Tokat'ın ilçeleri, güneyinde Yozgat'ın Çekerek İlçesi, güneybatısında Çorum'un Ortaköy İlçesi, batısında Çorum'un Mecitözü, Oğuzlar ve Osmancık ilçeleri, kuzeyinde ise Samsun'un Ayvacık, Asarcık, Lâdik ve Havza ilçeleri oluşturmaktadır.

Amasya adının Pontos/Pontus Krallığı'nın merkezi olduğu M.Ö. 2. yüzyıldan günümüze kadar değişmeden geldiği anlaşılmaktadır. Pontos Krallığı tarafından M.Ö. II. yüzyılda basılan sikkelerde Amasseia adı okunmaktadır (Oltulu, 2006: 9). Strabon da doğduğu şehrin adının "Amaseia" olduğunu söylemektedir (Strabon, 2012: 49). Roma İmparatorluğu Dönemi'nde basılan sikkelerde de Amacceia, Amacceiac ve Amacia isimleri yer almaktadır (Yalçın 2008: 56-68).

Şehrin adının Amasseia olduğu tartışmasız kabul edilmektedir. Ancak bu adı nereden aldığı konusunda farklı görüşler vardır. Amasia şehrini Amas ya da Amis adında bir kişinin kurmuş olduğu görüşü ileri sürülmektedir. Amasaâ, Amasis, Amazus, Amasa, Amize telâfuzlarından yola çıkarak kelimenin kökü alındığında ismin Amas olması gerektiği söylenmekte, Amas kelimesinin "korumak, görmek, gözlemek" gibi Türkçe anlamlarının olması sebebiyle, Amasya'nın Türk boylarından biri tarafından 4000 yıl önce kurulmuş olduğu kabul edilmektedir (Abdi-zâde, 2004/1: 8). Yeşilirmak'ın eski isimlerinden birinin Amis Nehri olmasının Amasya'nın adının Amas'tan geldiğini doğruladığı söylenmekte, başka bir kaynakta da Amasya'nın asıl isminin Harşena olduğu bildirilmektedir (Olçay, 2010: 19). Ancak Harşena'nın Amasya'nın eski adı olmadığı, Kharsana adındaki bir kalenin Kappadokia Bölgesi'nde Kayseri yakınlarında bulunduğu 610 (M. 1213-1214) tarihli bir vakfiye kaydından anlaşılmaktadır (Kuzucu, 1994: 11).

Amasya'nın Amazon Kraliçesi Amasis tarafından kurulmuş olduğu görüşü de hâkimdir. Amasya civarındaki dağlarda elmas madenleri bulunduğu bu sebeple Elmasya denildiği, zaman içinde Amasya'ya dönüştüğü de rivayet edilmektedir (Önder, 1995: 25). Pers idaresi döneminde Persler'in kullandığı Ana Tanrıça anlamına gelen "Ama" veya "Mâ" ibaresinin, Hellen dilinde Amasseia şekline dönüşmüş olduğu da farklı bir görüş olarak öne çıkmaktadır. Ana Tanrıça Mâ'nın Pontos ve Kappadokia'nın yerel tanrıçası olması bu görüşü desteklemektedir (Doğanbaş, 2007:149-150).

Amasya'ya tarih boyunca; Bağdadü'r-Rûm (Anadolu'nun Bağdadı), Rûmiye-i Suğrâ (Küçük Roma), Hısnü'l-Mir'ât (Aynalı Hisar), Kubbetü'l-Ulema (âlimlerin merkezi), Türbetü'l-Evliyâ (evliya türbelerinin olduğu yer) Dârü'n-Nasr (nusret ve zafer yeri), Dârü'l-İzz (izzet ve saadet yeri), Dârü'l-Fütuh (fetihterin yeri), Kasrû's-Selâtin (padişahların köşkü) gibi niteliklerini belirten isimler de verilmiştir (Abdi-zâde, 2004/1: 11-12).

Amasya genelinde son yıllarda yapılan arkeolojik yüzey araştırmalarında, Amasya ve çevresinde bulunan höyüklerde Kalkolitik, Tunç ve Demir Çağı yerleşimlerinin yoğun olarak bulunduğu tespit edilmiştir. Amasya Aydınca yolunun kuzeyinde Keşlik Köyü Koşapınar Mevkii ile Sarımeşe Köyü'nde Kalkolitik Dönem yerleşmeleri tespit edilmiştir. Leğenkaya Mevkii'nde ise İlk Tunç Çağı yerleşmesi bulunmaktadır. Amasya Çorum yolu üzerinde Kayabaşı Köyü yakınlarında İlk Tunç Çağı buluntuları veren Dökmetepe Höyük ile aynı yol üzerinde Kalkolitik Dönem yerleşmesi olduğu anlaşılan Somtepe Amasya'nın Kalkolitik Dönem ile Tunç Çağı yerleşimlerinin maddi kanıtlarını sunmaktadırlar (Özsait, 1987: 239-256).

Amasya Suluova'da Erken Kalkolitik Çağ (M.Ö. 5500-4500) ile Erken Tunç Çağı'na (M.Ö. 3000-2500) ait keramikler ve taş aletler bulunmuştur. Suluova Dereağıl Höyüğu ve Aşıtepe Höyük Kalkolitik Dönem, Oğulbağı, Yoğurtçu Baba ve Alakadı Köyü Türkmenlik Tepe Mevkii ise Erken Tunç Çağı buluntuları ele geçen yerleşim merkezleridir (Özsait, 1988: 289-290). Suluova'nın 13 kilometre güneyinde, Kanatpınar Köyü Devret Mevkii'nde bulunan Devret Höyük'te ele geçen figürinler Geç Kalkolitik Çağ'a tarihlenmektedir. Höyük, Tunç Çağı'na tarihlenen küpe, bilezik, iğne, mızrak ucu ve balta gibi bronz eserler bakımından da oldukça zengin bir yerleşim merkezidir (Türker, 2015:370). II. Organize Sanayi Bölgesi içindeki Hatun Tepesi Höyüğu ile Hacı Hayta Mahallesi'ndeki Kümbet Höyük de Erken Tunç Çağı ve Demir Çağı seramiklerinin ele geçtiği Suluova'daki diğer yerleşim merkezleridir (Özbey, 2010: 59-62).

Gümüşhacıköy'e bağlı Karacaören Köyü'ndeki Hacıpınarı Höyüğu ile Alan Köyü Niyazbaba Mevkii'nde Kalkolitik Dönem yerleşmeleri bulunmaktadır. Çetmi Köyü'ndeki Selçuk Höyüğu, Keçi Köyü Kadimpınarı Mevkii, Bademli Köyü Kartalkaya Mevkii'nde Tunç Çağı yerleşimleri tespit edilmiştir (Özsait, 1989: 367-369). Merzifon yakınlarında Gökçebağ Köyü Pınarbaşı Mevkii'nde bulunan Elma Tepesi Höyüğu, Gümüşhacıköy yolu üzerinde Samadolu Höyük ile Alicik Höyük, Erken Tunç Çağı'ndan Roma Dönemi'ne kadar kesintisiz yerleşim gördüğünü kanıtlayan buluntular vermektedirler. Elma Tepesi Höyüğu'nde Kalkolitik Dönem seramikleri de ele geçmiştir. Tunç Çağı ile Demir çağı seramikleri bulunan Üçtaş Höyüğu, Alçak Höyük, Kayadüzü Höyüğu, Aksungur Höyüğu ve Aliağa Pınarı Höyüğu Merzifon'da tespit edilen diğer İlk Çağ yerleşim merkezleridir (Özbey, 2010: 53-59).

Göynücek Ayvalıpınar Köyü'ndeki Ayvalıpınar I ve Ayvalıpınar II adı verilen höyüklerde, Kalkolitik Dönem'den Roma Dönemi'ne kadar hemen hemen kesintisiz yaşam sürdüğünü gösteren keramikler bulunmuştur. Ilısu Köyü'nde Kocamantepe Mevkii ile Şıhlar Köyü civarındaki Toklutepe, Yalnıztepe ve Çaylak Değirmeni'nde İlk Tunç Çağı yerleşim izlerine rastlanmıştır (Özsait, 1991: 45-54). Ayvalıpınar'da Assur Ticaret Kolonileri Dönemi stilinde yapılmış silindir şeklinde taş mühür bulunmuştur. Ayrıca M.Ö. 2. bin yılın başına tarihlenen çok sayıda çanak çömlek parçalarına rastlanmıştır. Mühür bölgede Assur tüccarlarının faaliyette bulunduğunu göstermektedir (Beyazıt, 2014: 85).

Amasya, Tarih Öncesi Çağlar'dan itibaren kullanılan ve prehistorik yolların güzergâhı üzerinde ve aynı zamanda kavşak noktasında yer almaktadır. Amasya Kalesi çevre köy ve kasabalarda kurulmuş olan Erken Tunç Çağı yerleşmelerinin askeri ve ticari merkezliğini yapmıştır (Özdemir, 2001: 7-89). Kızılırmak yayı içinde M.Ö. 3. binin ortalarından itibaren küçük krallıklar halinde yönetilen, kent-devlet özelliği gösteren Hatti Uygarlığı kurulmuştur (Akurgal, 2014: 31). Kızılırmak yayı içinde yer alan Amasya'da da Hititlerden önce Hattiler'in var oldukları kesinlik kazanmıştır (Kundakçı, 2016: 50). Dolayısıyla Amasya'daki ilk medeniyetin Hatti medeniyeti olduğunu söyleyebiliriz. Aynı zamanda Anadolu'nun bilinen en eski adının Hatti Ülkesi olduğu ifade edilmektedir. M.Ö. 2. binin ilk çeyreğinde Hatti kentlerini ele geçirerek kendi devletlerini kuran Hititlerin bile ülkelerinden bahsederken Hatti Ülkesi deyimini kullandıklarını belirtilmektedir (Akurgal, 2014: 30).

Amasya güneyinde Tokat yolu üzerinde bulunan Mahmatlar Höyüğü'nde altın gümüş ve bronz eserler ele geçmiştir. Stil kritiği yapılarak M.Ö.2100-2000 arasına tarihlenen eserlerin, Amasya'da Hatti kültürünün maddi kanıtları oldukları anlaşılmaktadır (Akurgal, 2014: 37). Amasya İçeri Şehir Mahallesi'nde Erken ve Orta Tunç Çağı'na ait izlerin, yamaç yerleşmesi olan sekilerde bulunabileceği Hatti ve Hitit Kültürlerinin kalıntlarına sur içinde 25-30 metrelik alt katmanlarda ulaşılabileceği öne sürülmektedir (Özdemir, 2001: 5-7). Hatti egemenliğinden Hitit egemenliğine geçiş süreci olan bu dönemde Hititler, Hatti Ülkesi kentlerini ele geçirmeye başlamışlardır. I. Hattuşili tarafından M.Ö. 1660 yılında başkenti Hattuşa olan Hitit Krallığı kurulmuş, M.Ö. 1460 yılından itibaren tüm Anadolu'yu ve Kuzey Suriye'yi hâkimiyeti altına alan Büyük Krallık hâline gelmiştir (Akurgal, 2014: 45-53). Amasya kenti bu siyasi oluşumda "Hakmış" kenti adı altında yerini almıştır (Özdemir, 2001:8).

Amasya'nın 27 km güneybatısında yer alan Doğantepe Köyü'nün bulunduğu yerde ele geçen Hititler'in Fırtına Tanrısı Teşup heykelciği ve bir mühür M.Ö. 1400-1200 yılları arasına tarihlenmektedir (Alp, 1962: 214). Amasya'nın Hitit kentlerinden biri olduğu buluntularla kanıtlanmıştır. Hitit Kralı III. Hattuşili'nin M.Ö. 1310-1250 yılları arasındaki olayları anlattığı otobiyografisinden, kardeşi Muvatalli'nin (M.Ö. 1310-1282) ve yeğeni Urhi-Teşup'un (M.Ö.1282-1275) kral oldukları dönemde kendisinin Hakmiş'i (Amasya) bağımsız bir kral gibi yönettiği anlaşılmaktadır. Yeğeni Urhi-Teşup Hakmiş'i elinden almak isteyince UrhiTeşup'u tahttan indirerek kendisi kral olmuştur. III. Hattuşili Hakmiş kentinde krallığından önce (M.Ö.1310-1275) ve krallığı döneminde (M.Ö. 1275-1250) uzun yıllar ikâmet etmiştir (Dinçol, 1982: 42-46).

Hititler, sürekli kuzeydeki düşmanları Kaşkalar'ın saldırılarına maruz kalmışlardır. Dolayısıyla Kaşkalar Hititler'in kutsal kenti Nerik'i (Vezirköprü, Oymaağaç Höyüğü) ele geçirmişler, Nerik'in Fırtına Tanrısı Tapınağı'na armağan ve kurban gönderilmesini engellemişlerdir. Nerik kurtarılmaya kadar, adak ve kurbanların Hakmiş Kenti Fırtına Tanrısı Tapınağı'na gönderilmesi istenmiştir (Dinçol, 1982: 35). Bu da M.Ö. 15. yüzyıl sonlarında ve 14. yüzyılda Amasya'da bir Hitit Tapınağı bulunduğunu göstermektedir.

M.Ö. VIII. yüzyılda Hititlerden sonra Phrygler'in (Frigler) bölgeye hâkim oldukları görülmektedir (Akurgal, 2014: 185). Böylece Amasya da Phrygler'in (Frigler) egemenliğine geçmiştir. Boğazköy ve Alishar'da ele geçen M.Ö. 750-730 arasına tarihlenen Phryg kapları bu görüşü doğrulamaktadır (Akurgal, 1998: 266). Göynücek çevresinde Şihlar Köyü Toklutepe Mevkii ile Ayvalıpınar II Höyüğü'nde de Phryg sanatına özgü keramikler ele geçmiştir (Özsait, 1991: 46-48). Amasya Kalesi içerisinde Kızlar Sarayı yamacı altında yer alan terasın, 13 metre kadar altında bulunan yangın izlerinin, Phrygler'in kenti ele geçirdikleri zaman oluştuğu düşünülmektedir (Özdemir, 2001: 5-7).

M.Ö. VIII. yüzyılın sonlarına doğru İskitler'in baskısından kaçan Kimmerler, Kafkaslar üzerinden Anadolu'ya girmişlerdir. Uzun süren mücadeleler ve anlaşmalar sonucunda, Urartu Devleti'nin toprakları üzerinden Orta Anadolu'ya kadar gelmişlerdir (Durmuş, 1997: 274-276). M.Ö. 695/676 yılında Phrygler'i ortadan kaldıran Kimmerler, Orta Anadolu'da organize bir Anadolu Bozkır Devleti kurmuşlardır. Kimmerler'in bir boyu Amasya'nın kuzeyinden Paphlagonia Bölgesi'ne yönelmiş, Karadeniz kıyılarını ele geçirmişlerdir. Amasya M.Ö. VII. yüzyıl başlarından itibaren Kimmer hâkimiyetine girmiştir (Tarhan, 2001: 597-610). Kimmer Phryg savaşlarına dair yazılı belge

bulunmamasına rağmen başkentleri Gordion'da, kazılar sonucunda ortaya çıkan yıkım izleri, Phrygler'in kentlerini terk etmek zorunda kaldıklarını göstermektedir (Sevin, 1982: 235). Gümüşhacıköy'ün İlk Çağ'daki adının Kimerî olmasının Kimmerler'in Amasya'daki hâkimiyetlerinin kanıtı olduğu ifade edilmektedir (Tarhan, 2001: 597-610).

Kimmerler'i takip eden İskitler de M.Ö. VII. yüzyıl ortalarında Kafkaslar üzerinden Anadolu'ya girmişlerdir. İran'da hüküm süren Medler'le anlaşılan İskitler M.Ö. VI. yüzyıl başında Urartular'ın tarih sahnesinden silinmesinde etkili olmuşlardır (Durmuş, 1997: 280). Amasya ve çevresinin de dâhil olduğu Orta Anadolu 28 yıl İskitler'in egemenliği altında kalmıştır (Herodotos, 1983: I, 106). İskitler, Arpaçay (Harpasos) güney sınırı olmak üzere çekildikleri Kuzeydoğu Anadolu'da varlıklarını M.Ö. IV. yüzyıla kadar sürdürmüşlerdir (Ksenophon, 2011: 335). Antik Çağ'da Kimerî adıyla anılan Gümüşhacıköy İmirler Köyü'nde, atıyla gömülmüş bir savaşçıya ait olan kurganda ele geçen demir kılıç, bronz gem parçaları, ok uçları, tunç balta ve kabzadan oluşan mezar buluntuları Kimmer-İskit sanatına özgü olduğu belirtilir (Tarhan, 1983: 117-118). Bu kalıntılar Amasya çevresinde Kimmer-İskit hâkimiyetinin maddi kanıtlarıdır.

Medler ile Lydialılar arasında, Lydia'ya sığınan İskit askerlerinin teslim edilmemesi sebebiyle M.Ö. 591 yılında başlayan savaş, karşılıklı zaferler ve yenilgiler silsilesiyle beş yıl sürmüştür. Savaşın altıncı yılında 28 Mayıs 585'te çarpışmalar sürerken güneş tutulması meydana gelmiş, bunun üzerine barış antlaşması yapmışlardır. Antlaşmaya göre Kızılırmak sınır kabul edilmiş, böylece Amasya Med hâkimiyetine girmiştir (Herodotos, 1983: I. 74).

M.Ö. 550 yılında İran'da yönetim, Med Kralı Astyages'i yenen Persler'in eline geçmiştir. Kızılırmak'a kadar uzanan Med toprakları, Akhamenid (Pers) Prensi II. Kyros'un hâkimiyetine girmiştir. II. Kyros'un M.Ö. 547/546 yılında Sardeis'i ele geçirerek Lydia Krallığı'na son vermesiyle, Anadolu'nun tamamında Pers hâkimiyeti başlamıştır. Persler ele geçirdikleri toprakları, Satrap tarafından yönetilen 20 bölgeye ayırmışlardır. Amasya'da 19. bölge dâhilinde Pers satrapları tarafından idare edilmiştir (Herodotos, 1982: III.94). Bu dönemde Pers hâkimiyetine giren Amasya, Samsun, Gümüşhane, Çorum, Trabzon, Tokat, Yozgat, Erzurum, Sivas ve Muş şehirlerinden oluşan satraplığın merkezi Amasya olmuştur (Özdemir, 2001: 11-31).

Persler ulaşım, haberleşme ve ticaret amacıyla kullanılmak üzere Lydia'nın başkenti Sardeis'ten kral sarayının bulunduğu Susa'ya kadar 2500 kilometrelik bir yol ağı

kurmuşlardır. Kral Yolu adı verilen yolun güzergâhı Sardeis'ten Phrygia'ya uzanır, Halys (Kızılırmak) geçilerek Amasya'nın güneyinden Tokat'a kadar çıkardı. Kappadokia üzerinden güneye Kilikia'ya inen yol güzergâhında, Euphrates ile Tigres Nehirleri (Fırat ve Dicle) aşılarak Ninova (Musul) üzerinden Susa ve Persepolis'e ulaşıldı (Herodotos, 1983: V. 52; Sevin, 1982: 275).

M.Ö. 334 yılında Çanakkale üzerinden Anadolu'ya giren Büyük İskender (3. Aleksandros) Persler'in 200 yılı aşan Anadolu hâkimiyetine son vermiştir. Makedonya'dan Hindistan'a kadar ilerleyen Büyük İskender, doğu kültürünün, inançlarının ve idarî yapısının etkisinde kalmış, doğu ile batı kültürü arasındaki tezatları ortadan kaldırıp tek bir dünya devleti kurmayı hedeflemiştir (Erzen, 1969:176-177). Doğu ve batı kültürlerinin birbiriyle etkileşimi sonucunda ortaya çıkan bu yeni kültür sanat, edebiyat ve din alanında kendini göstermiş, etkili olduğu 300 yıllık süreye Hellenistik Dönem adı verilmiştir (Er, 2006: 162). Büyük İskender'in M.Ö. 323 yılında ölümü ile komutanları arasındaki mücadeleler sonucunda imparatorluğun toprakları Mısır, Suriye ve Makedonya olmak üzere üç büyük krallığa ayrılmıştır (Özsait, 1982: 288-289). Anadolu'yu ve Suriye'yi içerisine alan krallığa bağlı olarak da; M.Ö 301 yılında, Olgassis Dağları'ndaki Kimiata Kalesi'nin üs olarak kullanan Pers kökenli I. Mithridates Ktistes (M.Ö. 301-266), kısa zamanda Kızılırmak'ın her iki yakasında topraklarını genişleterek Pontos Krallığı'nın temellerini atmıştır (Strabon, 2012: 53).

Pontos önceleri bir satraplık iken zamanla genişleyerek merkezi Amasya olan bir krallık hâlini almıştır. Devletin başkenti olduktan sonra Amasya da bir takım değişiklik yapılmış ve özellikle sur duvarları yeniden inşa edilmiştir. Kral Kaya Mezarları da bu dönemden kalmıştır (Özdemir, 2012: 15). Başkent olan Amasya'da ticaret artmış ve nüfus çoğalmıştır. Şehrin nüfusu artınca oluşan su ihtiyacını karşılamak için çeşitli mevkiilerden kaleye kanallar açılmış, sarnıçlar yapılmıştır. V. Mithridates Euergetes (M.Ö. 150-120) döneminde Roma ile kurulan iyi ilişkiler neticesinde Pontos sınırları oldukça genişlemiş, başkent Sinope'ye taşınmıştır (Özdemir, 2018: 62). Başkent in Amasya'dan Sinope'ye taşınmasıyla ilgili farklı tarihler verildiği dikkati çekmektedir. En erken tarih I. Pharnakes (M.Ö. 185-169) tarafından Sinope'yi ele geçirdiği M.Ö. 183 yılıdır (Arslan, 1992: 122). İkincisi ise VI. Mithridates Eupator (M.Ö. 111-64) tarafından doğduğu ve yetiştiği kentin Metropolis olarak kabul edilmesidir (Strabon, 2012: 23).

Romalılar'ın Anadolu'daki hâkimiyetini tanımayan VI. Mithridates Eupator (M.Ö. 111-64) Romalılar'la 20 yıl süren savaflara girişmiş (M.Ö. 88-64), birçok zafer elde etmesine rağmen, M.Ö. 64 yılında Pompeius'un ordusuyla Lykos (Kelkit) Irmağı kenarında yapılan savaşta kesin bir yenilgiye uğramıştır (Özsait, 1982: 311). Pontos Krallığı'na uzun yıllar başkentlik yapan Amasya Romalılar tarafından tahrip edilmiştir (Strabon, 2012: 52). Pompeius, yaptığı düzenlemeyle Pontos topraklarını Bithynia'ya kattı. Böylece Bithynia-Pontos Eyaleti oluşturuldu (Strabon, 2012: 14). M.Ö. 64 tarihinde Amasya Roma yönetimine girmiş oldu.

Roma İmparatoru Augustus zamanında M.Ö. 2 yılında Amasya Galatia Eyaleti'ne bağlanarak Pontos Galaticus Bölgesi'nin metropolisi olmuştur. Traianus Dönemi'nde (M.S. 98-117) kentin önemi artarak Neokoros unvanı almıştır (Arslan, 1992: 122). Kent için büyük bir onur kabul edilen Neokoros unvanını alan kentler, İmparator adına tapınak inşa etme ayrıcalığına sahip olup imparatorun tapınağının koruyucusu sayılırlardı (Er, 2006: 269). Amasya'da ilk şehir sikkesi Mithridates Eupator tarafından basılmıştır. Roma idaresi altında ise İmparator Augustus'tan (M.Ö. 27-M.S.14) itibaren Severus Aleksander (M.S. 222-235) zamanına kadar şehir sikkeleri basılmıştır (Arslan, 1992: 123).

Roma İmparatorluğu Dönemi'nde Amasya'nın, eyaletler arası yol sisteminin merkezi konumunda olduğu, Amasya yol güzergâhları üzerinde bulunan antik yol izleri ve miltaşlarından anlaşılmaktadır (French, 1987: 192-193). Tarsus-Amisos arasındaki ticaret yolu Amasya'dan geçmektedir (Arslan,1992: 122). Ülke topraklarını gezmeyi seven İmparator Hadrianus (M.S. 117-138) M.S. 128-133 yılları arasındaki ikinci büyük gezisinde, doğu eyaletlerini incelemiş, gerekli gördüğü inşa faaliyetlerinde bulunmuştur (Özsait, 1982: 337).

Büyük Constantinus (M.S. 306-337) M.S. 335 yılında imparatorluk eyaletlerini üç oğlu ve iki yeğeni arasında paylaşmıştır. Amasya'nın içinde bulunduğu Pontos, Kral unvanıyla birlikte yeğeni Hannibalus'a verilmiştir. Hannibalus'un idaresi uzun sürmemiş, Constantinus'un M.S. 337 yılında ölümünden sonra İmparator'un oğlu Constantius'a bağlı askerler tarafından öldürülmüştür (Özsait, 1982: 349). Roma İmparatorluğu, Büyük Theodosios (M.S. 379-395) M.S. 395 yılında öldüğünde doğu ve batı olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Theodosios Doğu Roma'yı oğlu Arcadius'a, Batı Roma'yı ise diğer oğlu Honorius'a vermişti. Amasya, başkenti Byzantion olan Doğu Roma İmparatorluğu sınırları içinde kalmıştır (Gregory, 2008: 98).

IV. yüzyılda Amasya bölgesi Peçenek ve Kumanlar tarafından fethedilmiştir. 451 senesinde yeniden Bizans hâkimiyetine alınmıştır (Özdemir, 2012: 16). İmparator Justinianus (527-565) Dönemi'nde Amasya'da büyük bir deprem meydana gelmiş, kentin büyük bir kısmı yıkılmıştır. Deprem ve ardından gelen salgın hastalıklar çok sayıda insanın ölümüne sebep olmuştur. Justinianus tarafından kentte yıkılan binaların onarılması sağlanmıştır (Prokopios, 2008: 85-86).

Sasani Hükümdarı II. Hüsrev, Bizans İmparatoru Phokas zamanında (602-610) Suriye ve Filistin'i ele geçirmiş, Anadolu'da Kayseri'yi aldıktan sonra 608 yılında İstanbul Boğazı'na kadar ilerlemiştir. Bu durumun yarattığı kriz neticesinde Phokas tahttan indirilmiş yerine Herakleios geçmiştir (Gregory, 2008: 156). II. Hüsrev'in 628 yılındaki ölümüne kadar süren Bizans Sasani savaşları sırasında Amasya 8 yıl Sasaniler'in hâkimiyetinde kalmıştır (Özdemir, 2012: 16). Sasani tehlikesini atlatan İmparator Herakleios bu kez de Arap akınlarıyla karşılaşmıştır. Müslümanlar 634-636 yılları arasında sadece iki yıl içinde Suriye ve Filistin'i Bizans'ın elinden almışlardı. Herakleios geri çekilmek zorunda kalan ordularını Anadolu topraklarına yerleştirmiştir. Böylece Anadolu, ordunun konuşlandığı askeri bölge anlamına gelen dört "*Thema*"ya ayrıldı (Yıldız, 1982: 443). Amasya, Armeniakon Theması'nın sınırları içinde kalmıştır (Gregory, 2008: 178).

İslâmiyet Dönemi'nde Emevi Halifesi Abdülmelik bin Mervan 692 yılında Bizans ordusunu Sivas yakınlarında mağlup edip Armeniye Bölgesi'ni ele geçirdi. 712 yılında da Halife I. Velid bin Abdülmelik Amasya'yı aldı. Emevi komutanlarından Mesleme bin Abdülmelik ile Battal Gazi adıyla tanınan Abdullah el Battal 726 yılına kadar Amasya civarı ile Orta Anadolu'nun önemli kentlerini ele geçirmişler İstanbul'a kadar ilerlemişlerdir (Yıldız, 1982: 445-447). III. Leon (717-741) Hazarlar'ın yardımıyla Emevi akınları durdurmayı başardı. Ordu komutanlarının gücünü kırmak amacıyla Anadolu themalarını bölerek sayısını 12'ye çıkardı. Amasya Armeniakon Theması'nın merkezi olarak kaldı (Gregory, 2008: 184).

Abbasiler Dönemi'nde ise Halife Harun Reşid, babasının halifeliği zamanında ve kendi halifeliği zamanında olmak üzere 775 yılından 809 yılına kadar birçok kez Anadolu içlerine akınlar düzenlemiştir. Halife Memun (813-833) ile Mutasım (833-842) zamanlarında da Anadolu içlerine kadar girmişler ancak hiçbirinde kalıcı sonuçlar elde edememişlerdir (Yıldız, 1982: 448-454). Amasya Kalesi uzun yıllar boyunca Bizans ve Emevi, Abbasi mücadelelerine sahne olmuştur (Özdemir, 2001: 11-31).

İlk Çağ'da güvenlik, su kaynaklarına yakınlık, ekilebilir tarım arazisi, hayvanlar için otlak ve kontrol altında tutulabilen geçitler bir kentin kurulması için aranılan özelliklerdir. Amasya; topografik yapısının bu özelliklere sahip olması sebebiyle, Hatti, Hitit, Phryg, Kimmer, İskit, Med, Pers, Pontos, Roma ve Bizans uygarlıklarına ev sahipliği yapmış, kesintisiz yerleşim gören önemli kentlerimizden biridir.

1040 yılındaki Dandanakan Zaferi'nden önce Mavraünnehir Bölgesi'nde sıkışan Selçuklular, Çağrı Bey önderliğinde batıya keşif seferlerine başlamışlardır. Kızıl Bey, Boğa, Anasioğlu, Göktaş ve Mansur Bey liderliğindeki Türkmenler Anadolu'da yaylak ve kışlaklar kurmuşlardır (Yıldız, 1982: 566). Dandanakan Zaferi'nden sonra Selçuklu akınları hız kazanmış, 1049'da Erzurum'un alınmasının ardından Kars, Van, Malatya, Sivas Türklerin eline geçmiş, 1068 yılında Amasya, Niksar, Tokat, Konya üzerinden Afyon'a kadar ilerlemişlerdir (Kafalı, 2002: 288). Türkler'in ilerleyişini durdurmak amacıyla 200.000 kişilik ordusuyla harekete geçen Bizans İmparatoru Romanos Diogenes'i, 50.000 süvarisiyle Malazgirt Ovası'nda karşılayan Sultan Alparslan, kalıcı bir barış istemiş ancak ordusunun sayı çokluğuna güvenen Romanos Diegones bu teklifi kabul etmemiştir (Turan, 2008: 179). 1071 yılı 26 Ağustos Cuma günü gerçekleşen Malazgirt Savaşı, Bizans ordusunun perişan olmasıyla sonuçlanmıştır (Yıldız, 1982: 568).

Malazgirt Savaşı'ndan sonra Alparslan'ın emirlerinden olan Danişmend Gümüştekin Ahmed Gazi, Süleyman Şah'a bağlı olarak Kızılırmak ve Yeşilirmak bölgelerinde Sivas, Tokat, Amasya, Çorum ve Kayseri'nin de dâhil olduğu Danişmendli Beyliği'ni kurmuştur (Özaydın, 1993: 469-474). 1075 yılının Nisan ayı başında Ahmed Gazi ve İltekin Gazi kuvvetleri Amasya'yı Bizanslılar'ın elinden almış, böylece Amasya'da Türk hâkimiyeti başlamıştır (Abdizâde, 2004: 164). Diğer taraftan Selçuk Bey'in torunu Kutalmış'ın oğlu Süleyman Şah, Konya'yı ele geçirmiş, 1075'de İznik'i fethederek Anadolu Selçuklu Devleti'ni kurmuştur (Turan, 2008: 281). İznik'in fethinden sonra doğu ve güneyde kalan Bizans kalelerini de ele geçirmek isteyen Süleyman Şah 1084 yılında Adana, Tarsus ve Antakya'yı fethetti. Süleyman Şah'ın 1086'da Halep'i kuşatması, Suriye Meliki Tutuş'la savaşa neden oldu. Süleyman Şah 5 Haziran 1086'da Artuk Bey'le birlikte gelen Tutuş'un ordusuna yenildi ve hayatını kaybetti (Yıldız, 1982: 576).

Süleyman Şah'ın ölümü üzerine çocukları Kılıç Arslan ile Kulan Arslan, Melikşah'ın yanına Horasan'a gönderildiler. 1092 yılında Melikşah ölünce Kılıç Arslan ve kardeşi İznik'e dönüp idareyi ele aldılar. Kılıç Arslan (1092-1107) kısa sürede devletinin gücünü

arttırdı. 1096'da Ermeni Gabriel'in elinde bulunan Malatya'yı kuşattı. Bu sırada Haçlı ordusunun İznik'e yaklaştığını öğrendi. Süratle geri dönmesine rağmen şehri kurtaramayıp geri çekilmek zorunda kaldı. Danişmend Gümüştekin Ahmed Gazi'nin kuvvetleriyle birleşen Selçuklu ordusu, Haçlılar'ı Eskişehir civarında ve Konya Ereğli'de durdurmaya çalışmasına rağmen, Haçlılar'ın iki kola ayrılarak Kayseri ve Çukurova'ya ilerlemelerine mani olamamıştır. Kılıç Arslan, Danişmend Ahmed Gazi ve diğer Türk beylerinin Haçlılar'a karşı verdikleri çetin savaşlar Haçlılar'ı durduramamış olsa da bir milyonu aşan ordudan ancak 300.000 kişi Antakya'ya ulaşabilmiştir (Turan, 2008: 287).

İznik'i kaybeden Kılıç Arslan payitahtını Konya'ya taşıdı. Kısa sürede toparlanan Danişmend Ahmed Gazi 1098 yılında Ermeni Gabriel'in elinde bulunan Malatya'yı kuşattı. 1100 yılında yardıma gelen Antakya Kontu Bohemond liderliğindeki Haçlı ordusunu yenen Danişmend Ahmed Gazi, Bohemond'u esir aldı. Bohemond'u kurtarmak üzere 1101 yılında Anadolu'ya giren yeni Haçlı orduları Ankara, Çankırı, Merzifon üzerinden Amasya'ya ilerlediler. Selçuklu ve Danişmendli ordusu Haçlılar'ı Merzifon Amasya arasında karşılayıp 5 Ağustos 1101 tarihinde bozguna uğrattılar. Bu başarının ardından Danişmend Gazi Malatya'yı ele geçirdi (Yıldız, 1982: 573).

Danişmendliler'in artan gücünü kontrol altına almak isteyen Kılıç Arslan 1103 yılında Malatya'yı Danişmendliler'in elinden aldı. Danişmend Gümüştekin Ahmed Gazi 1105 yılında vefat edince yerine oğlu Emir Gazi geçti. Selçuklu Sultanı'yla iyi geçinen Emir Gazi Kılıç Arslan'ın 1107 yılında ölümünden sonra Selçuklu tahtı üzerinde etkili oldu. Damadı olan Mesud'un (1116-1155) Konya'yı ele geçirip tahta çıkmasına yardım etti (Yıldız, 1982: 573). Sultan Mesud'un Konya'da tahta çıktığı 1116 yılına kadar Anadolu Türk hâkimiyeti Danişmendliler'in elinde bulunuyordu. Danişmendli Emir Gazi, damadı olan Sultan Mesud'un hâmisisi konumundaydı. Emir Gazi ile Sultan Mesud kuzeyden ve batıdan her fırsatta Türkler'e saldıran Bizans İmparatoru Yuannis'e karşı mücadele ettiler. Emir Gazi Danişmendli topraklarını Fırat'tan Sakarya'ya kadar genişletti (Turan, 2008: 288-289).

Emir Gazi 1134 yılında vefat etti. Yerine geçen oğlu Melik Mehmed Sultan Mesud'la ittifaka devam etti. Güneyde Haçlılar, kuzey ve batıda Bizanslılar'la mücadeleler devam etti. Niksar'ı kuşatan İmparator İonnes'i Mesud'un yardımıyla geri çekilmek zorunda bıraktı. Melik Mehmed 1142/1143 yılında vefat edince bu kez Danişmendli şehzâdeler arasında taht kavgaları başladı. Sultan Mesud Elbistan ve Sivas'ı ele geçirerek Danişmendli topraklarında hâkimiyetini kabul ettirdi (Yıldız, 1982: 574-575). Sultan Mesud'un 1146 yılında Bizans

İmparatoru Manuel'i Konya önünde hezimete uğratması, ertesi yılda Alman İmparatoru III. Konrad önderliğindeki Haçlı ordusunu Eskişehir yakınlarında imha etmesi Selçuklular'ın gücünü pekiştirdi (Turan, 2008: 290).

Sultan Mesud 1155 yılında vefat edince yerine oğlu II. Kılıç Arslan (1155-1192) geçti. Amasya'yı küçük şehzâdesi Şahin Şah'a bıraktı (Abdi-zâde, 2004/2: 198). Tokat civarında Selçuklular'a bağlı olarak hüküm süren Melik Mehmed'in kardeşi Yağıbasan'ın 1164 yılındaki ölümünün ardından, II. Kılıç Arslan Danişmendli ailesinin idaresinde kalan Kayseri, Sivas ve Malatya'yı da alarak 1178'de Danişmendli Beyliği'ne son verdi (Yıldız, 1982: 575). Amasya'da Danişmendliler'den sonra Anadolu Selçuklu Dönemi Sultan Mesud'la birlikte 1143 tarihinde başlamıştır (Abdi-zâde, 2004/2: 193). Sultan Mesud Amasya'da Simre adını verdiği bir kasaba kurmuş, tekke / hânkah ve medrese inşa ettirmiştir. Sultan Mesud'un türbesi Amasya'da müzenin bahçesinde bulunmaktadır. (Abdi-zâde, 2004/1: 109-169) Selçuklular tarafından Sivas'ın merkez olduğu bölge Niksar, Tokat, Amasya, Sinop ve Çorum Danişmend Vilâyeti olarak adlandırıldı (Kavaklı, 2001: 46).

II. Kılıç Arslan, zaferlerle dolu uzun bir mücadele hayatından sonra ülkesini 11 oğlu arasında paylaştırdı. Her birini kendisine bağlı olarak, Melik sıfatıyla bir eyâletin idaresine gönderdi (Turan, 2008: 292). Amasya Nizameddin Argun Şah'ın idaresine verildi (Sevim ve Merçil, 1995: 446). II. Kılıç Arslan 1192 yılında vefat etti. Tokat Meliki Rükneddin Süleyman babasının vefatından sonra kısa zamanda kardeşlerinin elinde bulunan Konya, Amasya, Niksar, Elbistan ve Malatya'yı aldı. Mengüçükoğullarını kendisine bağladıktan sonra Saltuklu Beyliği'ne son verdi. Amasya 1196 yılında Anadolu'da birliği sağlayan Rükneddin Süleyman Şah'ın hâkimiyetine geçti. Rükneddin Süleyman Şah 6 Temmuz 1204'te vefat etti (Yıldız, 1982: 581).

Rükneddin Süleyman Şah'ın yerine oğlu III. Kılıç Arslan tahta geçtiyse de çocuk yaşta olması sebebiyle pek itibar görmedi. Taht kavgaları sırasında Konya'yı Rükneddin Süleyman'a bırakarak İstanbul'a gitmiş olan Gıyaseddin Keyhüsrev Konya'ya dönerek 1205 yılında tahtı ele geçirdi (Abdi-zâde, 2004/2: 206).

Gıyaseddin Keyhüsrev'in tahta çıktığı yılda, İstanbul Latinler'in işgali altında bulunmaktaydı. Bizans hanedanından Komnenoslar Trabzon'da, Laskarisler ise İznik'te hüküm sürmekteydiler. Komnenoslar Amasya'yı ele geçirmek amacıyla sık sık Selçuklu topraklarına saldırılarda bulunuyorlardı. İznik'teki Laskarisler'le anlaşılan Gıyaseddin

Keyhüsrev Komnenoslar üzerine yürüdü. 1206 yılında Aleksios Komnenos'u yenerek Karadeniz ticaret yolunu açılmasını sağladı. Amasya bir süre Rükneddin Süleyman'ın Erzurum'u yönetimine bıraktığı Saltuklu Beyi Tuğrul Şah tarafından idare edildi. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Akdeniz ve Karadeniz ticaret yollarını eline geçirerek güçlenmesi Theodoros Laskaris'le arasını açtı. Yıllık vergisini ödemeyen Theodoros Laskaris'e karşı sefere çıkan Gıyaseddin Keyhüsrev 1211 yılında Alaşehir yakınlarında yapılan savaşta yenilerek hayatını kaybetti (Yıldız, 1982: 581).

Gıyaseddin Keyhüsrev'in yerine tahta geçen İzzeddin Keykâvus (1211-1220) Sinop'u 1214 yılı Aralık ayında ele geçirdi. Mübarizüddin Halifet Gazi'yi Sinop Sahil Muhafaza Emirliği'ne atadı (Solmaz, 2006: 242). Bu dönemde Simre Vilâyeti olarak isimlendirilen Amasya, İltekin Gazi'nin torunlarından Bedreddin Ebubekir Bey tarafından idare edilmekteydi. Bedreddin Ebubekir Bey Sinop Kalesi'ni onararak kentin güvenliğini sağladı (Abdi-zâde, 2004/2: 209).

İzzeddin Keykâvus 1220 yılında vefat etti. Kardeşi Alâaddin Keykûbad (1220-1237) zamanında Anadolu Selçuklu Devleti askeri, siyasi, ekonomik ve kültürel bakımdan gücünün zirvesine ulaşmıştı. Alâaddin Keykûbad, Sinop'ta Sahil Muhafaza Emirliği görevini başarıyla sürdüren Mübarizüddin Halifet Gazi'yi, 1222 yılında Amasya valisi olarak atadı (Solmaz, 2006: 243). Celâleddin Harezmsah'ın Ahlat'ı ele geçirmesi sebebiyle Harezmîler'le savaşmak zorunda kalan Alâaddin Keykûbad, 1230 yılında Erzincan yakınlarında Yassı Çimen'de Harezm ordusunu dağıttı (Turan, 2008: 295). Yanında savaşan Halifet Gazi'yi Erzurum Valisi olarak görevlendirdi (Solmaz, 2006: 243). Amasya valiliğine Emir Kamerüddin Karaman Bey getirildi (Abdi-zâde, 2004/2: 212).

Alâaddin Keykûbad 1237 yılında vefat edince oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in saltanatı sırasında meydana gelen Babaî Ayaklanması devletin gücünü sarsmış Moğollar'ın işgaline açık hâle getirmiştir. Alâaddin Keykûbad zamanında Moğollar'ın önünden kaçarak Türkiye'ye gelen Harezm Türkmenleri arasında bulunan, Türkmen babası Ebulbeka Şeyh Baba İlyas el- Horasanî, Amasya yakınlarında Çat Köyü'ne (İlyas Köyü) yerleşmiş, burada bir zaviye kurmuştur. Kısa sürede müridleri çoğalmış kendisini kurtarıcı mehdî olarak görmeye başlamışlardır. Alâaddin Keykûbad zaviyeyi ziyaret edip hoşgörüsüyle yaklaşınca, siyaseten güç kazandı (Ocak, 2011: 94).

Baba İshak denilen bir derviş de Baba İlyas'ın müridleri arasına katıldı. Baba İshak, Vefâiyye Tarikatı Şeyhi olan Baba İlyas'ın aksiyon adamı olarak tanımlanmaktadır (İnalçık, 2009: 5) Baba İshak Adıyaman taraflarına halkı isyana hazırlama göreviyle gönderildi Savaşlar nedeniyle ekonomik düzenin bozulması ve vergilerin artması, durumdan hoşnut olmayan Türkmenler'in Baba İshak'ın çevresinde toplanmalarını kolaylaştırdı. Diğer taraftan Sünnî inancın gereklerini anlamakta ve yerine getirmekte zorlanan göçebe Türkmenler, henüz unutmadıkları Şaman geleneklerine bağlılıklarının da etkisiyle Babaîlik tarikatının görüşlerini yaşam biçimlerine daha uygun buldular (Ocak, 2011: 37-54).

Baba İlyas'ın Amasya ve civarında güçlenmesini ve faaliyetlerini yakından izleyen Selçuklu idaresi, Baba İlyas'ı etkisiz hâle getirmek amacıyla Çat Köyü'ne baskın düzenlediler. Ancak Baba İlyas kaçarak Amasya Kalesi'ne sığındı. Babaîler, H. 10 Muharrem 638 (M. 01 Ağustos 1240) tarihinde Baba İshak önderliğinde Kefersud'ta (Adıyaman) ayaklanmayı başlattılar. Samsat, Kâhta ve Adıyaman'ı aldılar. Geçtikleri köy, kasaba ve şehirleri yakıp yıkarak, Malatya'ya ilerlediler. Moğollar'ın önünden kaçarak Anadolu'ya giren Harezmi Türkmenleri'yle birleşerek üzerlerine gönderilen Malatya Vâlisi Muzaffereddin Alişir'i yendiler. Sivas'ı ele geçirerek yağmaladılar. Kendilerine katılan yeni kuvvetlerle Amasya üzerine yürüdüler. Amasya Subaşı Mübarizüddin Armağan Şah, isyancılardan önce Amasya'ya ulaşarak Baba İlyas'ı yakaladı ve kale burcuna astı. Baba İlyas'ın'ın öldüğüne inanmayan Babaîler, Amasya'ya saldırdılar. Selçuklu kuvvetlerini yenilgiye uğrattı Armağan Şah'ı öldürdüler. Selçuklu askerleriyle girdikleri her mücadeleden galibiyetle ayrılan isyancılar, Konya'ya ilerlediler. H. 638 (M. 1240) yılı Kasım başlarında, Kırşehir yakınlarındaki Malya Ovası'nda Selçuklu ordusu tarafından yok edildiler (Ocak, 2011: 125-138).

Babaî İsyanı bastırılmış ancak ülkede meydana gelen bu karışıklığı fırsat olarak değerlendiren Baycu Noyan komutasındaki Moğol ordusu, 1242 yılında Erzurum'u yağmalayarak halkı kılıçtan geçirdi. Bir yıl sonra Moğollar 30.000 kişilik orduyla batıya doğru ilerlediler (Özdemir, 2012: 27). Selçuklu Sultanı Gıyaseddin Keyhüsrev müttefik ve tâbilerinden yardım alarak topladığı büyük bir orduyla Moğollar'ı Sivas'ın 80 kilometre doğusunda Kösadağ Mevkii'nde karşıladı. Moğollar, kendilerinden daha kalabalık olan Selçuklu ordusunu bozguna uğrattılar. Ordunun dağılmasının ardından ciddi bir direnişle karşılaşmadan Sivas ve Kayseri'yi de tahrip eden Moğollar, Erzincan üzerinden geri çekildiler (Köprülü, 2003: 65).

Vezir Mühezzibüddin Ali yanına Amasya Kadısı Fahreddin Ali'yi alarak Moğollar'ın yerleştiği Mugan şehrine gitti. Selçuklu Sultanı adına, yıllık vergi vermek ve gönderecekleri bir valinin tüm masraflarını karşılamak teklifiyle barış yapılmasını sağladılar (Abdi-zâde, 2004/2: 226).

Anadolu'nun bundan sonraki siyasi hayatı Moğollar'ın iradesine tâbi olmuştur. II. Gıyaseddin Keyhüsrev 1246 yılında vefat etmiş, vezirlerden Celâleddin Karatay'ın önerisiyle üç oğlunun ortak saltanat sürmesi karara bağlanmıştır. II. İzzeddin Keykâvus, IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve II. Alâaddin Keykûbad'ın ortak yönetimi Vezir Celâleddin Karatay'ın 1254 yılında vefatına kadar sürmüştür. Karatay'ın ölümünden sonra kardeşler arasında taht kavgaları başladı. II. Alâaddin Keykûbad lalası tarafından zehirlendi. IV. Kılıç Arslan Kayseri'de, II. İzzeddin Keykâvus ise Konya'da tahta çıktılar. Kardeşler arasındaki mücadeleden II. İzzeddin Keykâvus galip çıkmış IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ı Amasya Kalesi'ne hapsedmiştir. Moğol Hakanı'nın IV. Kılıç Arslan'ın sultan olmasını istemesine rağmen aksine gelişen olaylar karşısında Baycu Noyan 1256'da Anadolu'ya girdi. Konya Aksaray arasındaki Sultan Han'ında yapılan savaşta II. İzzeddin Keykâvus yenilerek Alanya'ya kaçtı. Baycu Noyan Amasya'da hapiste bulunan IV. Kılıç Arslan'ı tahta çıkardı (Özdemir, 2012: 29).

Moğollar'ın Çin'den Anadolu'ya kadar genişleyen toprakları hanedan üyeleri arasında paylaştırıldı. Batı sınırındaki topraklar üzerinde 1256 yılında Hülagü Han tarafından Tebriz merkezli İlhanlı Devleti kuruldu (Yuvalı, 2000: 102).

Devletin kudretli vezirlerinden Müineddin Süleyman Pervane, IV. Kılıç Arslan (1257-1265) ve III. Gıyaseddin Keyhüsrev (1265-1282) adlarına devlet işlerini eline almış 1277 yılına kadar kısmi bir rahatlama sağlamıştır. Moğollar'a karşı Ayn Calut'ta zafer kazanan Mısır Memluk Sultanı Baybars, 1276 yılında Anadolu'ya davet edildi. Kayseri'ye kadar gelen Baybars, Anadolu'da Moğollar'a karşı beklediği desteği bulamayınca geri döndü. 1277 yılında Anadolu'ya giren İlhan Abaka Han, Müineddin Süleyman Pervane'yi idam etti. Bu tarihten sonra Anadolu Selçuklu Devleti 1308 yılına kadar varlığını sürdürse de İlhanlı Devleti'ne bağlı kalmıştır (Turan, 2008: 297).

Kösedağ Savaşı'ndan Abaka Han'ın Selçuklu şehirlerini işgal ettiği 1277 yılına kadar Amasya'da Seyfeddin Torumtay etkili olmuştur. III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in son zamanlarında Amasya kale dizdarı olarak görev yapan Torumtay, bu görevin ardından

Amasya valisi oldu. Şehzâdeler arasındaki mücadeleler sırasında IV. Kılıç Arslan'ın tarafını tutmuş, Karakurum'a kadar giderek Mengü Han'a Sultan olarak tanınması için ricada bulunmuştur. Seyfeddin Torumtay vefat ettiği 1280 yılına kadar Amasya valisi olarak görev yapmıştır. Türbesi Gökmedrese'nin yanındadır. Yerine Sinaneddin oğlu Mehmed Bey Amasya valisi olmuştur (Kayaoğlu, 1978: 91-93).

İlhanlılar, Selçuklular'ın Danişmend Vilâyeti adını verdikleri yönetim bölgesini Amasya, Tokat, Çorum, Çankırı, Niğde, Aksaray, Lârende, Akşehir, Sivrihisar, Beypazarı ve Kayseri olmak üzere genişleterek Rum Vilâyeti/Eyâlet-i Rûmiye adını verdiler. Sinaneddin oğlu Mehmed Bey'in ölümünden sonra Amasya valiliğine Necmeddin Ferruh atanmıştır. Selçuklu hâkimiyetinin fiilen ortadan kalktığı 1308 yılından sonra, Rum Vilâyetinin başına Şemseddin Ahmed Bey getirilmiş, 1312 yılında da II. Sultan Mesud'un oğlu Taceddin Altunbaş Rum Vilâyeti valisi olmuştur (Gürbüz, 1993: 23).

İlhanlı Sultan Olcaytu Hüdabende'nin veziri Emir Çoban 1314 yılında Anadolu'yu oğlu Timurtaş'ın/Demirtaş yönetimine verdi. Anadolu Genel Valisi unvanıyla idareyi ele alan Timurtaş bir süre sonra bağımsızlığını ilan etmek istedi. Başarılı olamayınca Mısır'a kaçtı. Komutanlarından Eretna/Ertana Bey 1328 yılında İlhanlılar adına idareyi ele aldı. Boşta kalan valilik görevine Büyük Şeyh Hasan atandı (Gürbüz, 1993: 24).

Büyük Şeyh Hasan İlhanlılar'ın son Anadolu Valisi olmuştur. İlhanlı Hükümdarı Ebu Said Bahadır Han'ın 1335 yılında vefat etmesi üzerine Eretna Bey'i vekil olarak bırakıp İran'a gitti. Saltanat mücadeleleri sebebiyle geriye dönemeyen Büyük Şeyh Hasan'a bağlı olduğunu bildiren Eretna Bey, 1337 yılından itibaren Rum Vilâyeti'ni yalnız başına idare etmeye başladı. Böylece Amasya'da Eretna Bey'in hâkimiyetine geçmiş oldu. 1341 yılında kendi adına sikke bastırdı. Sivas ve Kayseri'yi devletinin merkezi yaptı. Amasya'yı emirlerinden Şadgeldi Paşa yönetiyordu. Eretna Bey 1352 yılında vefat etti. Oğulları küçük yaşta olduğundan Şadgeldi Paşa bağımsız hareket etmeye başladı (Uzunçarşılı, 1968: 181).

Amasya'yı yöneten Şadgeldi Paşa Eretna Bey'in en kıdemli emiriydi. 1378 yılında Kayseri kadısı olan Burhaneddin Ahmed Eretna Devleti'nin veziri oldu. Kadı Burhaneddin Ahmed'in kışkırtmasıyla, Eretna Bey'in torunu Alâüddin Ali Bey Amasya üzerine yürüdüysen de Şadgeldi Paşa'ya yenilerek geri çekildi. Ali Bey 1380 yılında ikinci kez Amasya'yı Şadgeldi Paşa'nın elinden almaya teşebbüs ettiyse de yolda vefat etti. Yerine yedi yaşındaki oğlu Mehmed geçti (Uzunçarşılı, 1968: 184). Şadgeldi Paşa Sivas'ı almak

üzere hareket ettiğinde, Sivashlılar Selçuklu hanedanından Şark-i Karahisar Beyi Kılıç Arslan'ı davet ettiler. Selçuklu hanedanına saygı gösteren Şadgeldi Paşa Amasya'ya geri döndü. Kılıç Arslan'ın Amasya'ya üzerine yürümesi sebebiyle kabul etmek zorunda kaldığı savaştan galip olarak ayrıldı. İtibarı sarsılan Kılıç Arslan Kadı Burhaneddin'in tertiplediği bir suikastle öldürüldü. Kadı Burhaneddin Ahmed yönetimi eline alarak bağımsız bir devlet kurdu (Uzunçarşılı, 1968: 165-183).

Burhaneddin Ahmed Kayseri ve Sivas'ın ardından Şadgeldi Paşa'nın elinde bulunan Çorum, Tokat, Samsun ve Amasya'yı kendisine bağlamak için Amasya üzerine yürüdü. Şadgeldi Paşa Burhaneddin Ahmed'in ordusunu Tokat yakınlarında karşıladı. 1381 yılında cereyan eden savaşta Şadgeldi Paşa yenilerek hayatını kaybetti. Şadgeldi Paşa'nın vefat etmesine rağmen Burhaneddin Amasya'yı alamadı. Amasya'nın idaresi ümera tarafından Şadgeldi Paşa'nın oğlu Fahreddin Ahmed'e verildi (Abdi-zâde, 2004/3: 63).

Kadı Burhaneddin ile başa çıkamayacağını anlayan Fahreddin Ahmed, Osmanlı Sultanı I. Murad'a elçi göndererek bağlılığını bildirdi. Şehzâde Yıldırım Bayezid Amasya'ya gelinceye kadar şehri Kadı Burhaneddin'e karşı müdafaa etti. Yıldırım Bayezid Amasya'ya yaklaşırken Turhal'da bulunan Burhaneddin Ahmed'e Osmanlı topraklarından çıkması gerektiğini ihtar etti. Amasya ve civarındaki beylerin Bayezid'i saygıyla karşılamaları sebebiyle savaşı göze alamayan Burhaneddin Ahmed geri çekildi. Şehzâde Yıldırım Bayezid 1386 yılında Sancakbeyi/vali unvanıyla Amasya'ya girdi (Abdi-zâde, 2004/3: 78). Böylece Amasya'da Osmanlı hâkimiyeti başlamış oldu.

1.2. Osmanlı Dönemi

Yıldırım Bayezid 1389 yılında Kosova Savaşına katılmak üzere idareyi, Eretna Dönemi'nin son emîri Fahreddin Ahmed'e bırakarak Amasya'dan ayrıldı. Kosova Savaşı'nda Sultan Murad'ın şehid olması üzerine Osmanlı tahtına Yıldırım Bayezid geçti. Yıldırım'ın tahta geçmek için kardeşi Yakup'u boğdurması Anadolu beyleri arasındaki itibarını sarstı. Bu fırsatı değerlendirmek isteyen Kadı Burhaneddin tekrar Amasya'yı kuşattı. Savunmaya geçen Fahreddin Ahmed kaleye kapanarak yardım bekledi. Kadı Burhaneddin, Yıldırım Bayezid'in 1390 yılında Amasya üzerine yürümesiyle geri çekilmek zorunda kaldı (Abdizâde 2007/3: 93-94).

Kadı Burhaneddin'in Amasya'ya saldırılarını sürdürmesi Yıldırım Bayezid'i tekrar harekete geçirdi. 1392 yılında Amasya'ya yaklaştığında Şehzade Ertuğrul'u Kadı

Burhaneddin üzerine gönderdi. Ertuğrul Çorum yakınlarında Kırkdilim Mevkii'nde yapılan savaşta yenildi ve hayatını kaybetti (Neşrî, 1949/1: 365; Uzunçarşılı, 1988: 276-278). Yıldırım'ın Bayezid'in Merzifon'a yaklaşmakta olduğunu öğrenen Kadı Burhaneddin savaşı göze alamayarak Sivas'a çekildi. 1394 yılında Fahreddin Ahmed vefat etti. Yıldırım Bayezid Amasya'nın idaresine Ahmed'in oğlu Mustafa Bey'i atadı. Kadı Burhaneddin, 1398 yılında Akkoyunlu Kara Yülük Osman Bey'le yaptığı savaşta hayatını kaybetti. Kadı Burhaneddin'in ölümü üzerine Sivas ümerası Osmanlı hâkimiyetini kabul etti. Yıldırım Bayezid Eyâlet-i Rûmiye Valisi olarak Şehzâde Çelebi Mehmed'i Haziran 1399'da Amasya'ya gönderdi (Turan ve Arayancan, 2017: 77).

Orta Asya'da hâkimiyetini sağlamlaştıran Timur, 1399 yılında Hindistan Seferi başarıya ulaşıncı Türkiye sınırına yaklaşmış, 1399/1400 kışını Karabağ'da geçirmişti (Yücel, 1976: 249-285). Timur İlhanlılar'ın varisi olarak Anadolu üzerinde hak iddia ediyordu. 1400 yılında Erzurum'u işgâl ettiler. Erzincan üzerinden Sivas'a gelip şehri yakıp yıktılar. Malatya üzerinden Suriye'ye yöneldiler. Yıldırım Bayezid Timur'u karşılamak üzere Anadolu'ya geçti. Sivas ve Erzincan'ı geri aldı. Kendisine sığınan Karakoyunlu Türkmen Beyi Kara Yusuf'u ve Irak Sultan'ı Ahmed Celâyirî'yi himayesine aldı. Bunun üzerine Timur büyük bir orduyla Bayezid üzerine yürüdü. Savaş kaçınılmaz oldu (Halaçoğlu, 1982: 649; İnalçık, 2009: 71).

Şehzade Çelebi Mehmed babasıyla buluşmak üzere, Lala Yakup Paşa'yı Amasya muhafızlığına bırakıp Ankara'ya hareket etti. Şehzâde Süleyman Aydın, Karesi ve Saruhan Sancakları askerleriyle, Şehzâde Mustafa Hamid ve Teke Sancakları askerleriyle, Şehzâde Çelebi Mehmed de Amasya Sancağı askerleriyle savaş alanında yerlerini almışlardı (Neşrî, 1949/1: 349-350). İki ordu 28 Temmuz 1402 günü Ankara yakınlarında Çubuk Ovası'nda karşılaştılar. Sabah başlayan savaş, Osmanlı ordusunda bulunan Tatarlar'ın Erzincan Beyi Mutahharten'i, Aydın, Menteşe ve Germiyan askerlerinin de kendi beylerini Timur'un yanında görüp taraf değiştirmeleri sonucunda, hava karardığında Osmanlı'nın hezimetiyile sonuçlandı. Bursa ve İzmir'i de alan Timur, Türk Beylikleri'ne topraklarını iade etti (Neşrî, 1949/1: 351; Roux, 2007: 332).

Savaş alanından ayrılan Çelebi Mehmed Bayezid Paşa'nın önerisiyle Amasya'ya dönmeye karar verdi. Amasya, Timur'un hizmetinde olan Taceddin Devletşah'a (Kara Devletşah) verilmişti. Durumdan memnun olmayan başta Amasya Vâlisi Şemseddin Şadgeldi Bey olmak üzere Amasyalılar, kendilerini kurtarması için Çelebi Mehmed'i davet

ettiler (Abdi-zâde, 2004/3: 98). Çelebi Mehmed, Kara Devletşah'ı Hakala (Suluova İlçesi'ne bağlı Yolpınar Köyü) civarında yenerek ortadan kaldırdı (Neşrî, 1949/1: 375-377). Amasya'ya ulaşan Çelebi Mehmed Osmanlı'nın yenilgisinden cesaret alıp buldukları yerde bağımsız hareket etmeye başlayan beylere yöneldi. Çelebi Mehmed bu beylerden Samsun Emiri olan Kubadoğlu Ali Beyi Niksar'da, İnaloğlu İbrahim Beyi Kazabad Ovası'nda, Köpekoğlu Hüseyin Beyi Artova'da, Gözleroğlu Hüseyin Beyi de Lâdik çevresinde yenerek etkisiz hâle getirdi. Kadı Burhaneddin Ahmed'in damadı Mezid Bey'in Sivas civarında yağma hareketlerine girişmesi üzerine Bayezid Paşa'yı göndermiş, yenilen Mezid Bey'in aman dilemesini kabul ederek Sivas'ın imar edilmesiyle görevlendirmişti. Çelebi Mehmed, 1403 yılı baharına kadar Rumiye-i Suğra Eyâleti'nde düzeni sağlamıştır (Başar, 2017: 95-116; Neşrî, 1949/1: 367-406).

Timur, Anadolu'da kaldığı sekiz ay boyunca Yıldırım Bayezid'i yanında tutmuştur. Esarete dayanamayan Bayezid, 9 Mart 1403 Perşembe günü vefat etti ve Bursa'da defnedildi (Halaçoğlu, 1982: 649). Bayezid'in vefatı üzerine Çelebi Mehmed ve diğer şehzadeler arasında taht kavgası yaşanmış, bu mücadeleden başarıyla çıkan Çelebi Mehmed 5 Temmuz 1413 yılında Osmanlı Sultanı olmuştur (İnalçık, 2003: 391).

Çelebi Mehmed lalası Yörgüç Paşa'yı Amasya Beylerbeyi olarak atadı. Bölgedeki Kara Tatarlar, Kastamonu ve Erzincan beylerinin karışıklık çıkarmaları üzerine, şehzade Murad Amasya Sancakbeyi olarak tayin edildi (Özcan, 2015: 75). 1421 yılında Çelebi Mehmed'in vefatı üzerine, Amasya valisi olan Şehzâde Murad tahta geçti. Hamza Bey'i Amasya Beylerbeyi olarak atadı. Bir süre sonra Hamza Bey görevde kusurlu bulunup görevden alındı. Temmuz 1422 tarihinde ikinci kez Yörgüç Paşa Beylerbeyi olarak görevlendirildi. Yörgüç Paşa Amasya, Tokat, Sivas, Çorum ve Şark-i Karahisar sancaklarında asayiş sağlamaya çalıştı. Amasya ve Tokat civarında eşkiyalık yapan Kızılkocaoğulları Türkmenleri'ni ortadan kaldırdı. Kocakayası Kalesi'ni elinde tutan Haydar Bey'i itaat altına aldı. Henüz Osmanlı toprağı olmayan Çarşamba ve Ordu'yu Taceddin Bey'in torunu Hasan Bey'in elinden aldı. Sivas, Kayseri ve Niğde civarında dolaşarak asayiş sağladı (Uzunçarşılı, 2001: 404-406; Aşıkpaşazâde, 1332: 112-114; Neşrî, 2001: 235-237; Neşrî, 1957/2: 601). 1435 yılında Yörgüç Paşa Edirne muhafızlığı göreviyle Amasya'dan ayrılınca, II. Murad'ın büyük Şehzadesi Ahmed on beş yaşında Amasya vâlisi oldu. Şeyhî Mahmud Paşa lalası ve Amasya muhafızı olarak görevlendirildi (Abdi-zâde, 2004/3: 114-121).

Şehzade Ahmed Amasya'da üç yıl valilik yaptıktan sonra Mayıs/Haziran 1438 yılında vefat edince, yerine Şehzâde Mehmed'in (Fatih) Amasya valisi olarak atandığı ifade edilmektedir (Abdi-zâde, 2007/3: 311). Şehzâde Mehmed kardeşleriyle birlikte, Halvetî şeyhlerinden Pîr İlyas'ın damadı Şeyh Abdurrahman'ı ziyaret ettiğinde Şeyh'in, Şehzâde Mehmed'in (Fatih) önünde diz çökerek, kardeşlerinin huzurunda ilâhi takdirin kendisine tevdi edileceği devletin şan ve saadeti uğruna, bütün gücünü ve dehasını kullanmasını rica ettiği söylenmektedir (Hammer, 1991: 51). Şehzâde Mehmed'in (Fatih) Amasya'ya gelmediği, 1443 baharında iki lalası Kasap-zâde Mahmud ve Nişancı İbrahim bin Abdullah Beyler ile birlikte Edirne'den Manisa'ya vâli olarak gönderildiği de ifade edilmektedir (İnalçık, 1972: 507). İsmail Hakkı Uzunçarşılı da Şehzâde Ahmed'in sancakbeyliğinden sonra Şehzâde Mehmed'in (Fatih) Amasya'da sancakbeyliği yaptığından söz etmemektedir (Uzunçarşılı, 1965: 662). Ardından II. Murad'ın büyük oğlu olan 15 yaşındaki Şehzâde Alâeddin, 1440 yılında Amasya Sancakbeyliği'ne atandı (Abdi-zâde, 2007/3: 132; Uzunçarşılı, 1975: 662). Yörgüç Paşa'da Amasya muhafızı oldu (Özdemir, 2001: 35-36).

İstanbul'un fethinden sonra ise Amasya valiliğine Fatih'in şehzâdesi Bayezid tayin olmuştur. Şehzade Bayezid'in valiliği Mayıs 1481 yılına kadar devam etmiştir. Bu sırada Amasyalı Hat Sanatı ustası Şeyh Hamdullah'tan, güzel yazı yazmayı öğrenmeye başlayıp genç hattattan icazetnâme almıştır (Serin, 1997: 449-450). Bayezid padişah olduktan sonra yerine Şehzade Ahmed'i bırakmıştır. Şehzâde Ahmed'in Amasya'da bulunduğu yıllarda, Şah İsmail'in dâî veya halife adı verilen propagandacıları, Aleviler'i devlete karşı ayaklandırmaya çalışıyorlardı (Sümer, 1976: 26-27; Gürbüz, 1993: 30). 1508 yılından itibaren Amasya ve civarında Şiiler ve Sünniler arasındaki huzursuzluk günden güne artmış, Amasya içinde çok sayıda ölüme sebep olan çatışmalar yaşanmıştır (Abdi-zâde, 2004/3: 149).

Şah İsmail'in halifelerinden Nur Ali Halife ile müridlerinin kışkırtmaları sonucunda, Anadolu'da oldukça kanlı çatışmalara, katliam ve tahribata yol açan Şahkulu İsyanı başladı (Tekindağ, 1967: 35). Şehzâde Ahmed 20.000 kişilik bir kuvvetle Şahkulu'nun üzerine gittiyse de yenilip geri çekilmek zorunda kaldı (Uzunçarşılı, 1975: 230). Bunun sonucunda Şahkulu Amasya ve çevresine hükmeder duruma geldi. 02 Temmuz 1511 yılında Sadrazam Hadım Atik Ali Paşa ile Şahkulu arasında, Sivas yakınlarında Gedikhanı Mevkii'nde yapılan savaşta, Ali Paşa ve kuvvetlerinin bozguna uğramasına rağmen Şahkulu da ağır yaralandı ve çok geçmeden öldü (Sümer, 1976: 230; Emecen, 2010: 285; Gürbüz, 1993: 31). Şahkulu'nun

ortadan kaldırılmasının ardından Amasya, Tokat, Çorum ve Yozgat bölgelerinde Nur Ali Halife ve müridlerinin ayaklanması başlamıştır. Şehzâde Ahmed, İstanbul'daki taraftarlarının daveti üzerine tahta çıkmak ümidiyle, 1512 yılı Mart ayında yerine sancakbeyi olarak Şehzâde Murad'ı bırakıp İstanbul'a gitti. Ayaklanmayı bastırması beklenen Şehzâde Murad on bin kişiyle birlikte Nur Ali Halife'ye katıldı. İsyancılar Amasya'yı ele geçirdiler. Yahşi Beyzâde Ahmed Paşa Amasya'yı ayaklananların elinden kurtardı. Şehzâde Murad İran'a Şah İsmail'in yanına gitti (Özcan, 2015: 77).

Amasya doğumlu Yavuz Sultan Selim 24 Nisan 1512 tarihinde tahta çıktı. Amasya'ya Beylerbeyi olarak Mustafa Paşa'yı gönderdi. Şehzâde Ahmed, taht için yaptığı girişimin başarısız olması üzerine tekrar Amasya'ya dönüp idareyi ele geçirdi ve Mustafa Paşa da ona tâbi oldu. Yularkısdı Sinan Paşa'yı veziriazam, Beylerbeyi Mustafa Paşa'yı da ikinci vezir yaptı. Vilâyetlere beylerbeyi atadı. Saltanatını kesinleştirmek için 29 Aralık 1512'de İstanbul'a hareket etti. Yavuz Sultan Selim'le karşılaştığı Bursa Yenişehir Ovası'nda yapılan savaşta yenilerek esir düştü. Kendi yayının kirişiyle 26 Şubat 1513 günü boğduruldu. Yavuz Sultan Selim, Trabzon'da şehzâdeliği sırasında güvenini kazanan Şadi Paşa'yı, beylerbeyi olarak Amasya'ya gönderdi (Abdi-zâde, 2004/3: 157).

1516 yılında Amasya Valisi Mehmed Paşa'nın Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferine katılmasını fısat bilen Aleviler, mezhep ağırlıklı olmakla birlikte ekonomik koşullarının gündemden güne ağırlaşması sebebiyle ayaklanmıştır. 1518-1526 yılları arasında Bozok Türkmenlerinden Şeyh Celâl, Dulkadir soyundan Varaylı Zünnun Halife (Baba Zünnun) ve Hacı Bektaş Velî soyundan Kalender Çelebi ayaklandı. Ayaklanmaların bastırılması sırasında Rumeli Beylerbeyi Hüseyin Paşa, Karaman Beylerbeyi Mahmud Paşa, Yularkısdı Sinan Paşazâde İskender Bey ile Amasya Sancakbeyi Koçi Bey öldürüldü (Yetkin, 1984: 136-137; Abdi-zâde, 2004/3: 170). İsyancılar her fırsatta Amasya ve çevresini yağmaladılar. Amasya'nın emniyetsiz hâle gelmesi sebebiyle Eyâlet-i Rumiye merkezi Sivas'a alınmış, Amasya sancak olarak Sivas'a bağlanmıştır (Gürbüz, 1993: 33).

Yavuz Sultan Selim'den sonra tahta çıkan Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde özellikle 1526-1529 yılları arasında, Osmanlı Devleti Macaristan meselesi ile meşgul olduğu sırada, Amasya ve yöresi Baba Zünnun, Zünnunoğlu, Süklün Koca, Atmaca ve Kalender Çelebi (Ocak, 1992: 132-133; Gürbüz, 1993: 34) gibi Türkmen isyanlarına sahne olmuştur. Bu isyanlar sonucunda Malatya Sancakbeyi İskender Bey, Amasya Sancakbeyi Koçi Bey ve

Sivas Beylerbeyi Hüseyin Paşa'nın öldürülmeleri, isyanların ne kadar büyük boyutta olduğunu göstermektedir (Abdi-zâde, 2007/3: 293-296; Gürbüz, 1993: 34).

Amasya ve civarında meydana gelen bu ayaklanmaların önlenmesi ancak Kanuni Sultan Süleyman zamanında olmuştur. 1534 yılında Amasya Sancakbeyi Veli Paşa'nın dirayetli idaresiyle isyanlar sona erdirilebilmiştir. 1538 yılında Kanuni Sultan Süleyman'ın Manisa vâlisi olan büyük şehzadesi Mustafa'nın, Amasya Sancakbeyliği'ne atanmasıyla, Sivas'tan idarî bakımdan ayrılan Amasya; Çorum, Canik ve Şark-i Karahisar sancaklarını içerisine alan müstakil bir eyâlet hâline getirildi. Şehzâde Mustafa'nın 1553'te öldürülmesiyle, tekrar Rum Eyâleti'ne bağlı bir sancak konumuna geldi (Kundakçı, 2016: 54-55). Kanuni, 1553 yılında Erivan, Nahçıvan ve İran Azerbaycanı seferine çıkarken Amasya'ya uğradı. 1555 yılında sefer dönüşünde de Amasya'ya geldi. Burada Avusturya İmparatoru I. Ferdinand'ın elçisi Augier Ghislain de Busbecq'i, 7 Nisan 1555 günü Amasya'da kabul etti. Amasya'dayken Kanuni Safevi Şahı Tahmasb'ın elçisini de kabul ederek, Safeviler ile 29 Mayıs 1555 tarihinde Amasya Antlaşması'nı imzaladı (Kütükoğlu, 1964: 645). Bu antlaşma Safevi Hanedanlığı ile yapılan ilk antlaşmadır.

1557 yılında Amasya valiliğine Kütahya'da bulunan şehzade Bayezid tayin edilmiştir. Şehrin XVI. yüzyıl ortalarında taht varislerinin buldukları yer olma özelliğini kaybetmesi nedeniyle şehzade Bayezid, Kütahya'dan Amasya'ya naklini, kendisinin yerine Selim'in taht varisi olarak seçildiğini yorumlayarak isyan etmiştir. Ancak yenilerek İran'a kaçmak zorunda kalmıştır (Şahin ve Emecen, 1991: 1).

Şehzâde Bayezid Amasya'dan ayrılınca Sinan Paşa Amasya valisi olarak atanmıştır. XVI. yüzyılın sonlarında Celali İsyanlarının yanısıra medrese öğrencilerinin çıkardıkları karışıklıklar da Amasya, Tokat, Çorum çevrelerini oldukça etkilemiştir. Bu talebe (suhte) ayaklanmalarının çıkmasında medrese talebelerinin öğrenimlerini tamamlamalarından sonra, sayılarının çok olması sebebiyle görev verilememesi üzerine ruhî ve maddî buhran içerisine düşmelerinin büyük etkisi olmuştur. Talebeler köylere ve kasabalara gruplar hâlinde giderek zorla para ve yiyecek toplamışlar, devletin müdahale etmesiyle de büyük eylemlere girişmişlerdir (Akdağ, 1995: 268-269). Daha sonraları talebe (suhte) olayları, leventlerle birleşerek birkaç yüz kişilik çetelerin eylemleri hâline dönüşmüş, zaman zaman bu olaylara ehl-i örf zümresinin de katılmasıyla, eylemler siyasî ve sosyal bir özellik kazanmıştır. Bu ayaklanmalar ancak 1608 yılında Kuyucu Murad Paşa tarafından bastırılabilmiştir (Gürbüz, 1993: 36).

Amasya Sancakbeyliği'ne atanan son Osmanlı şehzâdesi 1566 yılında II. Selim'in tahta çıkmasıyla görevlendirdiği Şehzâde Murad olmuştur (Abdi-zâde, 2007/3: 201-202). Amasya bu yıllarda Celâlî İsyancıları ve medrese talebelerinin çıkardığı karışıklıklardan çok fazla etkilendiğinden, bir buçuk yıl kadar Amasya'da kalan Şehzâde Murad Manisa'ya tayin edildi. Şehzâde Murad'ın 1562 yılında Manisa Sancakbeyi olduğu ve tahta çıkıncaya kadar Manisa'dan ayrılmadığı da ifade edilmektedir (Kütükoğlu, 1979: 615).

Amasya, özelliklerinden dolayı öncelikle şehzâdelerin idarî tecrübe kazanmak amacıyla gönderildikleri bir yer iken daha sonra "bey" unvanlı sancakbeyleri tarafından yönetilir bir sancak olmuştur. Dolayısıyla Amasya Sancağı, 1568-1636 yılları arasında bey unvanlı sancakbeyleri tarafından yerlerine nasb ettikleri mütesellimler tarafından yönetilmiştir. Bu dönemde sancakbeyleri ya savaşlara gitmişler ya da Anadolu'daki eşkıyalar ile mücadele etmek zorunda kalmışlardır. 1568- 1599 yılları arasında Amasya sancağına 18 sancakbeyi atanmıştır. 1599- 1636 yılları arasında Amasya, 9 paşa, 23 sancakbeyi tarafından yönetilmiştir. Hatta 1634'lerde Köprülü Mehmed Paşa'da altı ay kadar Amasya Sancakbeyliği yapmıştır (Beşirli, 2007: 183). 1636-1772 yılları arasında ise 129 kez paşaların 20 kez de sancakbeylerinin idaresinde kalan sancak yine bey ve paşaların yerlerine atadıkları mütesellimler tarafından idare edilmiştir. Amasya zamanla paşa ünvanlı kişilere arpalık olarak verilmeye başlanmıştır (Kundakçı, 2016: 56).

Osmanlı Rus savaşlarının yaşandığı 18. yüzyılın son çeyreğinde Sivas valisi olan Canikli Ali Paşa ve oğlu Ahmed Mikdad Paşa Amasya Mutasarrıfı olmuşlar, Amasya'yı atadıkları mütesellimler vasıtasıyla yönetmişlerdir. 1777 yılında Amasya Sancağı mutasarrıflığı malikâne olarak Ahmed Mikdad Paşa'ya verilmiştir. Bu kişiler son derece zalim olup kendilerine karşı olan ileri gelenleri çeşitli iftiralarla idam etmekten çekinmiyorlardı (Abdi-zâde, 2004/4 Zeyli: 50-54). Nüfuzlu biri olan Milli Musa Bey'in idam ettirilmesinin ardından Amasya âyanından birçok kişi Çapanoğlu Mustafa Bey'e sığındı. Mustafa Bey'e sığınanların malına mülküne el konuldu. Bunun üzerine Amasya üzerine yürüyen Mustafa Bey, Caniklizâdeler'i Samsun'a kaçırttı (Serbestoğlu, 2018: 10). Olayların sonucundan memnun olan I. Abdülhamid Amasya Sancağı'nı Sinop Muhafızı Ali Paşa'ya verdi (Abdi-zâde, 2004/4 Zeyli: 55-56).

18. yüzyıl sonlarıyla 19. yüzyıl başlarında Amasya üzerinde Bozoklu Cabbarzâdeler ile Canikli sülâlesinin rekabeti söz konusu olmuştur. 1805 yılında keyfi vergiler olarak birçok şikâyete sebep olan Canikli Mahmud Tayyar Paşa'dan alınan mütesellimlik

Cabbarzâde Süleyman Bey'e verilmiştir. Tayyar Bey taraftarları silah zoruyla Amasya'dan kovuldu. Canikli Tayyar Paşa, İstanbul'dan gönderilen fermâna uymadığı gibi fermânı getiren Şirinzâde Esat Fethi Bey'i hapsedirdi. Bunun üzerine Tayyar Paşa asi ilan edilip vezirlik rütbesi ve toprakları elinden alındı. Tayyar Paşa'nın cezalandırılması için Erzurum valisi Yusuf Ziya Paşa görevlendirildi. Çareyi Kırım'a kaçmakta bulan Tayyar Paşa, IV. Mustafa'nın saltanatı döneminde affedildi. Ekim 1807'de Amasya mutasarrıfı, Canik muhassılı ve Trabzon valisi oldu. 24 Ağustos 1808'de geçmiş suçlarına istinaden idam edildi (Kılıç, 2018: 17-18).

XIX. yüzyılın ortalarından itibaren diğer Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi Amasya'da da dışa açılma faaliyetleri yürütüldü. 1851 yılında İstanbul'da açılan bir sergiye, Amasya'yı temsilen 7 firma katıldı. Dünyada pamuğun öneminin artması üzerine, Amasya'da Amerikan tipi pamuk yetiştirilmeye başlandı. Amasya İpek, iplik, yatak, çarşaf ve merkep nalı üretiminin yanı sıra elma, sebze ve meyve üretimiyle ünlü oldu (Cevat, 1313: 27). Almanya'nın Baden Eyâleti'nde bulunan dokuma tüccarı ve sanayici Karl Meez, eyâletin Freiburg şehrindeki işletmesinin bir şubasını, 1840'tan hemen sonra iyi cins ipek sağlamak amacıyla Amasya'da kurdurdu. Yönetimine İsviçreli George Kurg'u getirdi (Tuzcu, 2013: 193-201). Anadolu'da Amasya ipeği, Bursa ve Edirne ipeğinden sonra en iyi ürün oldu (Özcan, 2010: 287).

XX. yüzyıl başlarında 1904 yılında Merzifon'daki Amerikan Koleji'nde, Pontus Devleti'nin yeniden kurmak amacıyla gizli bir Pontus Cemiyeti kuruldu. Cemiyet 1910 yılında "Pontus" adıyla bir dergi yayınlayıp Müdafâ-i Meşrute adında bir de örgüt kurdu. 30 Mart 1919'da Merzifon'un İngilizler tarafından işgal edilmesi, Rum Pontus Cemiyeti ve Müdafâ-i Meşrute örgütünün harekete geçmesine imkân sağladı. İşgallerini Amasya'ya taşımak isteyen İngilizler'in bu plânları, yöneticilerin ve halkın karşı çıkması üzerine gerçekleşmedi. Bu yıllardan sonra şehrin tarihindeki en önemli olay Millî Mücadele yıllarında meydana gelmiştir. Mustafa Kemal, memleketin işgaline karşı direnişi ve teşkilatlanmayı gerçekleştirmek için 12 Haziran 1919'da davet edilmesi ile Amasya'ya gelerek burada çalışmalara başladı. Bunun sonucunda 21-22 Haziran 1919' da Millî Mücadele'nin ilk plân ve programını tespit eden Amasya Tamimi yayımlandı. Amasya'da ikinci defa devlet kurulan şehir olma gururuna sahip oldu. Cumhuriyet'in ilânından sonra da 20 Nisan 1924 tarihinde il oldu (Şahin ve Emecen, 1991: 1).

1.3. Amasya'nın İdari Yapısı

Amasya'nın Hititler Dönemi'nde, Hitit Konfederasyonu'nu oluşturan 13 devletten biri olduğu söylenir (Kavaklı, 2011: 45). Persler Dönemi'nde ise Kapadokya Satraplığı'nın doğu sınırları içindeydi (Günaltay, 1987: 284). M.Ö. 301 yılından itibaren bir dönem Pontus Devleti'nin başkenti oldu (Şahin ve Emecen, 1991: 1). Romalılar'ın ilk döneminde Pontus Galaticus Bölgesi'nin metropolisi durumundaydı (Arslan, 1992: 123). M.Ö. 25 yılında ise Provincia Galatia Eyâleti'ne (Ankara ile Kırıkkale'nin tamamı, Amasya ile Çorum'un güneyi, Yozgat'ın ise kuzeyi) bağlandı (French, 1987: 192). VIII. yüzyıldan itibaren Bizans'ın Armeniakon Theması kaleleri içinde yer aldı (Yımaç, 1981: 394).

Amasya Türkler'in idaresine geçtikten sonra Melik veya Serleşker unvanı alan kişiler tarafından yönetiliyordu. 1180 yılında yöneten Nizameddin Argun Şah'ın unvanı Melik, 1240 yılında yöneten Hacı Armağan Şah'ın unvanı ise Serleşkerdi (Gürbüz, 1993: 73). Türk hâkimiyetine geçtiği Danişmendliler Dönemi'nde; Danişmendnâme'ye ve ona dayanan kaynaklara göre, Selçuklu kaynaklarında Danişmend-ili diye adlandırılan bölge içerisinde yer aldı. Türkiye Selçuklu Devleti zamanında da Amasya, Çorum, Tokat ve Niksar'ın dâhil olduğu bölge, Danişmendiye Vilâyeti olarak adlandırıldı. Danişmendiye valiler tarafından yönetildi (Kavaklı, 2011: 46).

İlhanlılar Dönemi'nde; Danişmend Vilâyeti genişletilerek Rum Vilâyeti hâline getirildi. Çankırı, Niğde, Aksaray, Lârende, Akşehir, Sivrihisar, Beypazarı ve Kayseri'ye kadar sınırları genişletilen bölgeye Eyâleti Rum adı verildi (Gürbüz, 1993: 23). Vali veya genel vali tarafından yönetildi. Eretna Beyliği Dönemi'nde Amasya vâililiğine getirilen Şadgeldi Paşa, Eretna'dan ayrılarak müstakil bir beylik konumuna gelip genişleyerek, Amasya Beyliği'ni kurdu ve burayı merkez yaptı.

Osmanlı Devleti idarî bakımdan merkez ve taşra teşkilâtı olmak üzere iki kısımdan meydana gelmiştir. Taşra teşkilâtında askerî, mülkî, iktisadî ve sosyal hayatın temelini oluşturan bu sistemin en üstünde eyâletler ve eyâletlere bağlı sancaklar bulunurken, sancaklar da adlî ve idarî birim olarak kazalara, kazalar da nahiyelere ayrılmıştı (Halaçoğlu, 1982: 714). Sancakların başına "bey" unvanını taşıyan sancakbeyleri görevlendirildi. Eyâletlerin başındaki "bey" unvanlı beylerbeyi, bütün taşra askerî kuvvetlerin komutanı, sancaklarda bulunan beylerin de amiri konumundaydı. XV. yüzyılda yaygın olan sancak terimi, XVI. yüzyıl Osmanlı kanunnâmelerinde yer almış ve her biri için ayrı ayrı

kanunnâme düzenlenmiştir. Sancakbeyleri askerî ve idarî işleri yürütmek, görev bölgelerinde sosyal hayatın düzenini sağlamakla yükümlüydüler (Halaçoğlu, 1991: 73).

Kazaların başına adlî ve idarî yetkilerle donatılmış, ilmî tecrübesi olan kadılar getirilmişlerdir (Akdağ, 1979: 425-434; Ortaylı, 2007: 250-337; Deyn, 1993: 186-189). Kazalarda yönetici sınıf olarak kadı, alaybeyi ve subaşı bulunurdu. Kadılar askerî olmayan şer’î ve hukukî davalara bakar, adlî işleri düzenler, belediye görevlerini yerine getirirlerdi. Subaşılardan görevi asayişî sağlamaktı. Alaybeyi ise askerî işlerden sorumluydu (Halaçoğlu, 1991: 72).

Osmanlı sınırlarının genişlemesi sebebiyle Rumeli ve Anadolu beylerbeyliklerine Eyâlet-i Rûm (Amasya, Sivas) ile Karaman beylerbeylikleri ilave edilmiştir. Anadolu’nun tamamı için Rûm terimi kullanıldığından, Amasya, Tokat ve Sivas’ın oluşturduğu eyâleti, Anadolu’nun diğer kısımlarından ayırmak için Eyâlet-i Rûmiye-i Suğrâ adı verilmiştir (Gökbilgin, 1965: 51). Amasya I. Murad Dönemi’nde bu eyâletin “paşa sancağı” yani beylerbeyinin ikâmet ettiği merkezi oldu. XVI. yüzyılda bu eyâlete Çorum, Şark-i Karahisar ve Canik bölgelerinin de katılmasıyla birlikte eyâlet, Vilâyet-i Rum-i Kadim olarak adlandırılmaya başlandı (Abdi-zâde, 2007/3: 172).

Alevi Türkmenlerinin ayaklanmaları ve Amasya’yı yağma etmeleri üzerine 1520 yılında eyâletin merkezi Sivas’a nakledilince, Amasya Sivas’a bağlı bir sancak hâline getirildi. 1538 yılında Şehzâde Mustafa’nın Amasya’ya sancakbeyi olarak atanmasıyla Çorum, Canik ve Şark-i Karahisar Sancaklarını içine alan, müstakil bağımsız bir sancak oldu (Kılıç, 2007: 44). 1553 yılında Şehzâde Mustafa’nın öldürülmesinden sonra tekrar merkezi Sivas olan Rum Eyâleti’ne bağlandı (Tuğlacı, 1985: 18). Amasya’nın Paşa Sancağı olmasının yanı sıra Şehzâdeler Sancağı olması itibariyle de ayrıca önemi vardır. Tarih, kültür ve medeniyet merkezi konumunda olan Amasya, şehzâdelerin idarî tecrübe kazanmaları amacıyla gönderildikleri sancakların başında yer almıştır. Sancaklarda görev yapan şehzâdelere “Çelebi Sultan” denilmekteydi. Amasya’da Şehzâde Bayezid ile başlayan “Çelebi Sultan”lar idaresi, bir buçuk yıl Amasya’da görev yaptıktan sonra 1568 yılında ayrılan Şehzâde Murad’la sona ermiştir (Özcan, 2015: 74-81).

Amasya 1568 ile 1636 yılları arasında sancakbeyleri tarafından idare edilmiştir. Sancakbeylerinin savaşlar veya eşkıya takibi sebebiyle Amasya’dan uzak kalmaları hâlinde yerlerine görevlendirdikleri mütesellimler tarafından yönetilmekteydi. Mütesellim,

Amasya'nın ileri gelen ailelerinden birinin ferdi olabileceği gibi askerî işlerden sorumlu olan alaybeyi de mütesellim olarak görevlendirilebilirdi (Kılıç, 2007: 52-53).

1520-1576 tahrir defterlerine göre sancağın sınırlarını doğuda Tokat, batıda Çorum, kuzeyde ise Canik, Bozok ve Tokat sancakları belirlemekteydi. Mülkî idarî bakımdan ise günümüzdeki sınırlara ilâveten; kuzeyde Lâdik ve Simre-i Lâdik (Havza), batıda Vezirköprü ve Osmancık'ın bazı köyleri, Çorum Ortaköy'ün merkezi ve batısında kalan köyler Amasya Sancağı'na dâhildi.

Rum Beylerbeyliği XVII. yüzyıl ortalarından itibaren Sivas Eyâleti olarak anılmıştır. Dolayısıyla eyâletin kuruluşundan itibaren değişmez sancak olan Amasya, Rum/Sivas Eyâleti içerisinde yer almıştır. Amasya bu konumunu 1923 yılına kadar sürdürmüş, bu tarihten sonra müstakil bir vilâyet olarak idarî taksimattaki yerini almıştır.

XVII. yüzyıl sonları ile XVIII. yüzyıl başlarında sancakların idaresi vezir olmayan paşalara da verilmeye başlanmıştır. Bu kişilerin sancakbeyi ya da mirli unvanı almaları mümkün olmadığı için XIX. yüzyıl başından itibaren sancakbeylerine “mutasarrıf” adı verilmiştir. Görev tanımı değişmemiş mutasarrıflar da askerî, idarî ve malî işleri yürütmekle yükümlü tutulmuşlardır. Sancakbeylerinden farklı olarak idaresini aldıkları sancak merkezinde ikâmet etmemişler görevlendirdikleri mütesellimler tarafından yönetmişlerdir (Kılıç, 2007: 55).

XVIII. yüzyılda Sivas'a bağlı olan Amasya Sancağı'nın Amasya, Lâdik, Varay, Zünnunabad, Kelkiras, Gümüşhacıköy, Merzifon, Merzifonabad, Zeytun, Kedeğra (Vezirköprü) ve Havza (Simre-i Lâdik) olmak üzere on bir kazası vardır. 12 Temmuz 1819 tarihli bir fermanla Amasya Sancağı kazalarından Merzifon ile Merzifonabad Gümüşhacıköy Maaden-i Humâyûnu'na bağlanmış kaza sayısı dokuzaya düşmüştür. (Karadeniz, 1996: 42-43).

Amasya merkezde tarihi süreçte mahalle sayısında önemli bir değişiklik olmamıştır. 1482'deki ilk tahrir ve XVI. yüzyıldaki 1520 tarihli Tapu Tahrir Defteri'ne göre 48'i Müslüman 4'ü Gayr-i Müslim olmak üzere 52 mahallesi bulunduğu tespit edilmiştir. XIX. yüzyıl ortalarında 1840 nüfus sayımında da 52 mahallesi vardır. 32 mahallede Müslümanlar ile Gayr-i Müslimler birlikte yaşamakta, 20 mahallede ise sadece Müslümanlar bulunmaktaydı (Gür ve Kahrıman, 2012: 16-17). 1844-1845 tarihli temettuat sayımlarında ise 48 mahalle olduğu görülmektedir. Bu mahallelerin 31'inde Müslümanlar ile Gayri

Müslimler'in aynı mahalle çatısı altında yaşadıkları, 17'sinin ise sadece Müslüman mahallesi olduğu anlaşılmaktadır (Özcan, 2017: 481).

1864 yılında Vilâyet Nizamnâmesi hazırlanmış eyaletler vilâyet, sancaklar da liva adını almıştır. Mutasarrıfların başkanlığında Liva İdare Meclisleri oluşturulmuş, kazanın hâkimi, muhasebe müdürü, tahrirat müdürü, müftü ve gayrimüslim cemaatlerin ruhani liderleri meclisin doğal üyesi olmuşlardır. 1292 Sivas Vilâyet Sâlnâmesi'nde Liva İdare Meclis Resisi'nin Galip Paşa olduğu görülmektedir. Aynı sâlnâmede Osmancık, Mecidözü, Vezirköprü, Lâdik, Zile, Erbaa, Merzifon ve Maden-i Sim Amasya'nın kazaları olarak kaydedilmiştir (Salnâme-i Vilâyet-i Sivas, 1292: 70-84). Bu meclisler livaların idarî, malî, eğitim, bayındırlık, tarım ve ticarete ilişkin uyuşmazlık sorunlarını görüşüp karara bağlama görevini üstlenmişlerdir. 1308 (1890-1891) tarihli Sivas Vilâyet Sâlnâmesi'nde Amasya Livası Mutasarrıfı Mehmed Emin Efendi ve meclis üyelerinin isimleri verilmektedir (Sâlnâme-i Vilâyet-i Sivas, 1308: 150).

1308 sâlnâmesinde Amasya'nın Gümüşhacıköy, Havza, Köprü, Lâdik, Mecidözü, Osmancık ve Merzifon olmak üzere yedi kazası vardır (Sâlnâme-i Vilâyet-i Sivas, 1308 : 211). 1314 (1896-1897) sâlnâmesinde ise Osmancık'ın kazalar arasında yer almadığı kaza sayısının altıya düştüğü görülmektedir. Bu tarihte Amasya Mutasarrıfı Mehmed Emin Paşa, Bedayet Mahkemesi Hukuk Reisi'nin Mustafa Halim Efendi, Ceza Reisi'nin Akif Efendi olduğu görülmektedir (Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 1314: 737-741).

Amasya XX. yüzyılda, 20 Nisan 1924 tarih ve 491 sayılı mülga Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun 89. Maddesi ile livaların kaldırılmasıyla yapılan idarî düzenlemede il hâline getirildi. 1928-1929 Devlet Yıllığı'nda Amasya Vilâyeti'nin mülkî taksimatının Amasya merkez kazası, Merzifon Kazası ve Gümüşhacıköy Kazası şeklinde yapıldığı görülmektedir. Amasya Merkez Kazası'nda İlisu, Veral, Ezinepazar, Akdağ, Alevi ve Zara Nahiyeleri ile bunlara bağlı 163 köy olduğu görülmektedir. Merzifon Kazası'nda sadece Tarmik Nahiyesi ile 70 köy, Gümüşhacıköy'de ise Saraycık ile Hamamüzeri (Hamamözü) Nahiyeleri ve 58 köy bulunduğu kayıtlıdır (Devlet Yıllığı, 1929: 214).

Değişik tarihlerde yapılan düzenlemelerde Köprü, Lâdik ve Havza Samsun iline, Mecidözü ve Osmancık Çorum iline bağlandı. Tokat'ın Erbaa İlçesi'ne bağlı olan Yemişenbükü Köyü, 1944 yılında Taşova adlı bir ilçe kurulunca bu ilçenin merkezi yapıldı. 24.12.1952 tarih ve 5996 sayılı kanun ile Tokat ilinden alınarak Amasya'ya bağlandı.

04.03.1954 tarih ve 6324 sayılı kanun ile Amasya'nın merkez ilçesine bağılı İlıca ve Varay Bucakları ile Mecidözü'nden alınan bazı köyler birleştirilerek Göynücek İlçesi oluşturuldu. Suluca Köyü'nün şeker fabrikası'nın kurulmasından sonra büyümesi sonucunda adı Suluova'ya dönüştürülerek ve merkez ilçeden bazı köyler de alınarak 19.06.1957 gün ve 7033 sayılı kanun ile ilçe yapılmıştır (Susoy, 2008: 10-11).

Amasya Şehri'nin merkez olduğu Amasya İli; Samsun, Tokat, Yozgat ve Çorum illeriyle çevrilmiştir. Merkez ilçeden başka Göynücek, Gümüşhacıköy, Hamamözü, Merzifon, Suluova ve Taşova adlı 6 ilçeye ve 12 bucağa ayrılmıştır. Sınırları içerisinde 360 köy bulunmaktadır (Şahin ve Emecen, 1991: 3).

II. BÖLÜM

2. TÜRK TARİHİNDE MEDRESELER

2.1. Medreselerin Ortaya Çıkışı

Mezopotamya Medeniyeti'nde, Sümerler yazıyı icad eden ve yaygınlaştıran ilk uygarlık olarak tarih sahnesinde görülmektedirler. M.Ö. 3000'lere tarihlenen okuma yazma alıştırmaları yapılan tabletler Sümer kenti olan Şuruppak'ta bulunmuştur. Bu durum doğal olarak okulların da ilk kez Sümerler'de açılmış olduğunu göstermektedir. M.Ö. 2500'lerde tapınak ve saray yazmanı yetiştiren okullara ait ders kitabı olarak kullanılan çok sayıda tablet ele geçmiştir. M.Ö. 2. bin yılın ikinci yarısında tanrıları, bitkileri, hayvanları, madenleri öğreten derslerle birlikte coğrafya, matematik ve Sümer dilbilgisi derslerinin verildiği görülmektedir (Kramer, 2002: 21-22).

Mısır'da eğitim öğretimin M.Ö. 2000-1500 arasında evlerde, M.Ö. 1500'den sonra ise meslek ya da tapınak okullarında yapıldığı kayıtlardan anlaşılmaktadır. Öğrencilerin iyi bir yazman olmalarının yanı sıra matematik ve geometriyi de öğrenmeleri istenirdi (Freeman, 2010: 42-68).

Anadolu Medeniyeti'nde ise Hititler'e ait on binlerce kil tablet gün ışığına çıkarılmıştır. Boğazköy'de 25000 tabletin bulunmuş olması, tabletlerin yazımından sonra tasnif edilerek koruma altına alındığını göstermektedir. Bu durum Hititler'in arşiv düzenine ve kütüphanelere sahip olduklarını kanıtlamaktadır. Devletin yazman kadrosuna sahip olduğu, Kral Muvatalli'nin başkenti Hattuşa'dan Dattaşa'ya taşıdığı zaman Hattuşa ve çevresinin yönetimini yazmanların başı olan Mitannuva'ya bırakmış olmasından anlaşılmaktadır. III. Hattuşili Dönemi'nde de Mitannuva'nın çocuklarından biri olan Purandamuva'nın da başyazman olduğu dikkate alındığında, Hititler'de eğitim öğretimin saray çevresinde ileri gelenlerin çocuklarıyla, varlıklı ailelerin çocuklarına mahsus olduğu kanaatine varılmaktadır (Dinçol, 1982: 97-98).

Sümer, Babil, Asur ve Hitit Devletlerinde eğitim öğretimin özel öğretmenler tarafından verildiği ve paralı olduğu görülmektedir (Kramer, 2002: 23; Çığ, 2012: 86).

Yazman olarak anılan kişilerin sadece resmi yazışmaları ve kanunları kayıt altına almakla yetinmedikleri yabancı dilleri öğrendikleri, edebiyat, matematik, geometri ve astronomi dallarında da bilgi sahibi oldukları anlaşılmaktadır. Adı geçen uygarlıkların tıp, matematik, astronomi ve geometri alanlarında insanlık tarihine sundukları hizmetler, birikimlerini eğitim öğretim yoluyla yeni nesillere aktarmalarıyla gerçekleşmiştir (Özsait, 1982: 99).

Romalılar'da da eğitim aynı şekilde sürdürülmüştür. Gymnasionlardaki tüm etkinlikler, derslerin programlanması, öğretmen ve diğer görevlilerin tutulması, bakım onarım ve araç gereç temini Gymnasiarkhos unvanı verilen kişi tarafından yapıldı. Masraflar, Gymnasiarkhos'un kendi servetinden, bazen devlet hazinesinden ve gönüllü varlıklı kişilerden de yardım alınarak karşılanırdı (Başgelen, 2009: 11).

İran'da Sâsâniler Dönemi'nde okullar açıldığı, tarih, coğrafya, tıp, astronomi ve teoloji dersleri okutulduğu bilinmektedir. Özellikle tıp eğitimine önem verilmiştir. Doktor yetiştiren okullar açılmıştır. I. Nuşirevan'ın (531-578) açtığı hastane ile tıp okulu, İslâmi Dönem'de Abbasi Halifesi Me'mun (813-833) zamanına kadar devam etmiştir (Baltacı, 2005: 25).

İslâmiyet'in doğuşuyla birlikte Arap Yarımadası'nda sosyal ve kültürel yönden köklü değişiklikler yaşanmıştır. İlk emri "oku" olan Kur'an-ı Kerim'in kelime anlamı da usul ve saygı ile okumaktır (Devellioğlu, 2008: 527). Kur'an-ı Kerim'in âyetleri ile Hz. Muhammed'in bilimsel araştırmaya teşvik eden sözleri doğrultusunda Müslümanlar tarih, coğrafya, astronomi, zooloji, botanik, edebiyat alanlarında yazılmış olan tüm eserleri toplamaya ve kendi dillerine çevirmeye özen göstermişlerdir.

İslâmiyet'in ilk dönemlerinde öncelikle inanç ilkelerinin öğretiminde cami ve mescitler eğitim öğretim merkezi olmuştur. Mekke'deki Darü'l-Erkam'ın evi ile Medine'deki Mescid-i Nebevi Hz Muhammed'in ve ashabın ileri gelenlerinin ders verdikleri ilk mescid olma özelliğini taşımaktadır (Baltacı, 2005: 26).

Camilerin bütün bilim dallarına açık oldukları görülmektedir. Belli bir programı olmayan dersler, öğretim elemanının ilgi alanına ve bilgisine göre farklılık göstermektedir. Camilerden birinde tıp öğretilirken (Ezher Camii) bir diğerinde hadis okutulmakta (Kurtuba Camii) veya tefsir, hadis, fıkıh ve astronomi (Tolunoğlu Camii) dersleri verilmekteydi (Baltacı, 2005: 28). Camiler hem ibadethane hem de öğretim kurumu olarak hizmet vermişlerdir (Rukancı ve Anameriç, 2008: 37).

Eğitim ğretim müessesesi olarak tanımlanan Beyt'l Hikme'nin (kütüphâne), Abbasi Halifesi Mansur'un doktoru olan Bahtışuğ'ın topladığı tıp kitaplarından oluşan kütüphanenin geliştirilmesiyle ortaya çıktığı, zamanla bilimsel tartışmaların yapıldığı bir yer hâline geldiği görülmektedir (Baltacı, 2005: 30). Bilimsel tartışmalar her dinden ve milletten bilim adamlarına açıktı. Beyt'l Hikme'nin benzeri çalışmalar yapılan Darü'l İlm Fatimi Halifesi Hkim tarafından H.400 (M.1009-1010) tarihinde kurulmuştur. Darü'l İlm'lerde dini propoganda yapılmakla beraber devlet memurları da yetiştirilmekteydi. Bu müesseseler zengin kütüphanelere sahip, akademik tartışmaların yapıldıkları kurumlar olarak bilimin gelişmesine katkı sağlamışlardır (Taşdemirci, 1989: 270).

Tarihte Sümerler'le birlikte başlayan eğitim ve ğretim faaliyetlerinin ilk merkezlerinin saraylar ve ibadethaneler olduğu görülmektedir. İşlm coğrafyasında da saraylar ve ibadethaneler eğitim ğretim merkezi olmuştur. Saraylar, Emeviler Dönemi'nde eğitim ğretim için kullanılmaya başlamıştır. Hem devlet işlerini yürütecek olan memurların yetiştirilmesi hem de saray ileri gelenlerinin çocuklarının eğitilmesi için saray okulları açıldı. Dönemin en ünlü hocaları saraylara davet edilmiş bu okullarda ders vermeleri sağlanmıştır. Saray okulları, daha sonra ortaya çıkan İşlm devletlerinde de devam etmiştir. Aynı zamanda evlerin de eğitim ğretim yeri haline getirildiği bilinmektedir. İbn-i Sina evini eş- şifa ve el-Kanun kitaplarını okumaya tahsis etmiş, gelenler evinde bu kitapları okumuşlardır. İmam Gazali de öğrencilerine evinde ders vermiştir (Baltacı, 2005: 38-39).

İlk dönemlerde insanların toplu halde bulunabildikleri her yerde eğitim ğretim yapılmıştır. Kütüphaneler ve kitapi dkknlarının bulunduğu çarşılar ulemnin buluşma yeri hâline gelmiştir. Genişleyen İşlm coğrafyasıyla birlikte doğuda ve batıda temas edilen farklı kültürler, Müslümanların ufkunu açmış, ilgilendikleri bilim dalları çoğalmıştır. Bu duruma paralel olarak hem devlet kademelerinde görev alacak kişilerin daha eğitimli olması gerekliliği hem de öğrenim görmek isteyenlerin sayısındaki artış, eğitim öğretimin plânlı programlı yürütülmesi zorunlu hale gelmiştir. Bu ihtiyaa cevap verebilecek ğretim kurumları olarak medreseler ortaya çıkmıştır.

Devlet desteğiyle kurulmuş teşkiltl ve ayrı bir binada eğitim ğretim yapılan ilk medreselerin Karahanlılar zamanında ortaya çıktığı konusunda görüş birliği vardır (Baltacı, 2005: 60; Furat, 2003: 183). İlk medresenin adı ve inşa tarihi konusunda ileri sürülen görüşler birbirinden farklıdır. Bu farklılığa rağmen ilk medresenin X. yüzyılın ikinci yarısında Nişapur'da inşa edildiği anlaşılmaktadır (Baltacı, 2005: 60; Bozkurt, 2003: 324;

Gül, 1997: 10-11; Ulusoy, 2007: 8-9). Karahanlı hükümdârları kısa zamanda medreselerin Taşkent, Balasagun, Semerkant, Buhara, Yarkent ve Kaşgar gibi şehirlere yayılmasını sağlayarak, bu şehirleri bilim ve kültür merkezleri hâline getirdiler (Akyüz, 2013: 21-22).

Medreseler, içinde ders okutulan yer ve ders gören talebenin içinde yatıp kalktıkları bina olarak tanımlanmaktadır (Devellioğlu, 2008: 599). Sözlükte okumak, anlamak, bir metni öğrenmek ve ezberlemek için tekrarlamak anlamına gelen ders (dirâse) kökünden türeyen mekân ismidir (Bozkurt, 2003: 323). Medreseler, günümüz ilkokullarına karşılık gelen sıbyan mekteplerinden sonra öğrenime devam etmek amacıyla gidilen, orta ve yüksek öğrenim kurumlarıdır. Medreseler öğretim ve eğitim müfredatı, ders programları ve öğretim üyeleri arasındaki hiyerarşik düzen bakımından üniversitelerin temelini oluşturmaktadırlar (Anameriç ve Rukancı, 2008: 49).

Medrese eğitimi, mevcut bilgilerin yeni nesiller tarafından öğrenilmesini, bu yolla kültürel birikimin sürekliliğini sağlamayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda toplumun çeşitli katmanlarında ihtiyaç duyulan sosyal, siyasi ve adli personelin yetişmesine de öncülük etmektedir. Dinî anlamda medreseler, başta Şii mezhebi olmak üzere diğer mezheplerin kara propagandalarına cevap vererek, Sünni mezhebini korumak, geliştirmek ve halkın maneviyatını güçlendirecek donanıma sahip, ilim irfan ordusu yetiştirmek gayesiyle ortaya çıkmıştır (Taşdemirci, 1989: 270). Medreselerde din öğretimi ve İslam hukukunun yanı sıra tıp öğretimi ve gök cisimlerinin hareketlerinin incelenmesi de ders programları arasında yer almaktaydı. Bu sebeple tıp öğretimi için şifahaneler, gök bilimleri için de rasathaneler inşa edilmiştir.

Medreselerde İslâm ilkelerinin yanı sıra matematik, tıp, astronomi ve felsefe gibi bilim dallarının da okutulmakta ancak hangi derslerin verileceği mahallin kültür durumuna ve bilim adamlarının uzmanlık alanlarına göre değişmektedir. Büyük merkezlerdeki nizamiyelerin ders programlarında fen bilimleri de yer almaktadır. Her medresenin mutlaka bir kütüphanesi bulunmaktadır (Turan, 2008:330).

Abbasi halifesi el-Mustansır Billâh Ebu Ca'fer Mansur bin Zahir bi-Emrillah'ın kurduğu medreseler arasında Mustansırriyye Medresesi, o zamana kadar eşine rastlanmayan bir şekilde inşa edilmiştir. Bu medrese, vakıflarının çokluğu ve görevlilerine verilen maaş bakımından da tekti. H.631(M.1233-1234) yılında Mustansır tarafından, dört mezhep için muhteşem bir eğitim ve öğretim kurumu olarak kurulan Mustansırriyye Medresesi'nde 62

talebe, 4 müd ve birer müderris; ayrıca birer hadis hocası ile ikişer tane Kur'an hocası bulunmaktaydı. Bunların, onar talebesi bulunuyordu. Ayrıca, medreseye bağlı kütüphane, hamamlar, hastahane ve mutfak bulunmaktaydı. Medresenin vakıf geliri 70.000 altından fazlaydı. Halife Mustansır medreseye 160 yük kitap vakfetmişti (Baltacı, 2005: 65).

İslâm dünyasında, medreselerin öğretim kurumu olarak ortaya çıktığı dönemlerde ve sonrasında da bahsi geçen yaygın eğitim faaliyetleri, çeşitli şekil ve isim altında devam etmiştir. Bu sebeple eğitim öğretim faaliyetleri, genel eğitim öğretim veren merkezler ile medreseler ve ihtisas medreseleri olmak üzere iki koldan yürütülmüştür (Kazıcı, 2014: 20).

2.1.1. Türk Tarihinde Medreseler

Medreseler kurulmadan önce eğitim ve öğretim camilerde ya da müderrisin evinde yapılırdı. Medreselerin çıkış noktasının müderrisin evi olduğu fikrinden yola çıkarak, medrese mimarisiyle, zamanın konut mimarisi arasında ilişki kurulmaktadır. Belh ve Buhara'da bulunan Türk medreselerine, Budist Viharalarının (manastır) örnek teşkil ettiği sanılmaktadır. Budistlerin vihara hayatının ve mimarisinin, medrese fikri ve mimarisinde etkili olduğu üzerinde de durulmaktadır (Turan, 2008: 328).

Medreselerin devlet eliyle kurulması Karahanlı Devleti (840-1212) Dönemi'ne rastlamaktadır (Kılıç, 2001: 205-216; Baltacı, 2005: 60). İlk medreselerin, 954 yılında Ebu Bekir Ahmed tarafından Nişapur'da kurulan Dârüssünne ile 960 yılında Ebul Velid Hasan tarafından kurulan Nişapur'daki diğer bir medrese olduğu belirtilmektedir (Bozkurt, 2003: 324; Gül, 1997: 10). X. yüzyılda inşa edildiği belirtilen Karahanlı medreselerinin mimari özellikleri hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır (Aslanapa, 1989: 32). Semerkant'ta Şah Zinde Türbeler Mahallesi'nde, kazılarla ortaya çıkarılan açık avlulu, dört eyvanlı medrese, mimarisi bilinen ilk medrese olma özelliğini taşımaktadır. Semerkant'taki medresenin Karahanlı Hükümdarı Tamgaç Buğra Han tarafından, 1066 yılında inşa ettirildiği vakfiyesinden anlaşılmaktadır. İlk medreselerde eğitim öğretimin parasız olduğu, üstelik öğrencilere kalacak yer, yemek ve giysi verildiği, ayrıca aylık ortalama 30 dirhem harçlık verildiği Tamgaç Buğra Han'ın vakfiyesinde görülmektedir (Bilhan, 1982: 121-122).

Gazneliler Dönemi'nde ise Gazneli Mahmud'un Gazne'de, kardeşi Sebügtekin'in de Nişapur'da birer medrese inşa ettirdikleri bilinmektedir (Baltacı, 2005: 61). Bu medreselerle birlikte Gazneli Mahmud tarafından 11. yüzyıl başlarında inşa edilmiş olan dört medresenin adları bilinse de mimari özelliklerini öğrenebileceğimiz herhangi bir kaynak

bulunmamaktadır. Beyhakiyye ve Sadiyye Medreseleri Nizamü'l Mülk'ten önce Nişapur'da inşa edilmiş medreselerdir (Aslanapa, 1989: 85).

Büyük Selçuklular zamanında ise medreseler, geniş bir devlet teşkilâtı halini alan öğretim müesseseleri olarak gelişimlerini sürdürmüşlerdir. Tuğrul Bey tarafından yaptırılan 22 Nisan 1046 yılında inşaatının sürdüğü bilinen Nişapur Medresesi, ilk Selçuklu medresesi olma özelliğine sahiptir. Nişapur Medresesi'nin ardından Bağdat, Tus, Herat, Basra, İsfahan ve Belh'te medrese mimarisinin süratle geliştiği görülmektedir (Aslanapa, 1989: 86).

İlk Selçuklu medreselerinin bir avlu etrafında gelişen dört eyvanlı plân şemasına sahip olmaları sebebiyle, Horasan'da Bamiyan'da görülen dört eyvanlı Türk evlerinin örnek alındığı öne sürülmektedir (Taşdemirci,1989:273). Melikşah zamanında 1087 yılında yaptırılan Hargird Medresesi'nin kalıntılarından, kare bir avlu etrafında gelişen, dört eyvanlı bir mimari yapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Rey'de bulunan medrese de dört eyvanlı plân şemasının diğer bir örneğidir (Aslanapa, 1989: 86).

Sultan Alparslan zamanında (1064-1072) vezir Nizamü'l Mülk'ün Bağdat'ta kurmuş olduğu Nizamiye Medresesi, medreselerin devlet tarafından kontrol edilmesinin ve geliştirilmesinin ilk örneği olarak kabul edilir (Bilge, 1984: 3). Bu medresenin müderrislerine maaş, öğrencilerine de harçlık ve erzak verilmekteydi. Zengin bir kütüphaneye sahip olan medresede, belirli bir ders programı takip edilmekteydi. Müderris kadrosu da dönemin önemli fikir adamlarından oluşmaktaydı (Kılıç, 2001: 205-216). Medresenin masrafları, vakfedilen han, hamam, işlek çarşılarda dükkânlar ve çiftliklerin geliriyle karşılanmaktaydı.

Memleketin her tarafında medrese inşası Alparslan zamanında 1067 yılında Nizamiye Medresesi'nin kurulmasıyla başlar. Rey, Nişapur, Belh, Merv, Herat, Basra ve Musul'da sultanlar, vezirler, beyler ve hatunlar tarafından inşa edilen medreselerin sayısı hızla artmıştır. İlk medreselere Nizamiye Medreseleri adı verilmiştir. Daha sonra başka medreseler de inşa edilmiştir (Turan, 2008: 328). Nizamü'l Mülk'ün gayreti medreselerin gelişmesini ve sürekliliğini sağlamıştır. Bu medreselerde devrin ileri gelen bilginleri ders vermiş, talebe yetiştirmişlerdir. Büyük Selçuklular'dan sonra tüm İslâm dünyasında medrese inşası gelenek haline gelmiştir. İşleyiş bakımından Nizamiyeler örnek alınarak her yerde medrese açılmıştır (Baltacı, 2005: 64).

Devlet tarafından maddi-manevi yardım gören ve saray tarafından da himaye gören Nizamiyeler için vakıflar da kurulmuştu. Bu vakıflar, mütevelliler tarafından yönetiliyordu. Vakıfları sayesinde maddi bağımsızlık kazanan Nizamiyeler'in gerek teşkilat, gerekse eğitim ve öğretim bakımından, çağın diğer eğitim kurumlarından çok önde olduğu görülmektedir.

Büyük Selçuklular'ın Halep Atabeyi olan Nureddin Mahmud Zengî (1146-1174) Suriye'nin Halep, Hama, Humus, Şam şehirlerinde medreseler inşa ettirerek bilimin ilerlemesine katkıda bulunmuştur. Bu medreseler kalın duvarlı ve sade oluşları sebebiyle Sünnîliği canlandıran birer kaleye benzetilmektedir (Aslanapa, 1989: 91). Hadis öğretimine tahsis edilmiş olan bu medreselerin ilki, H.567 (M. 1172) tarihinde Şam'da açılmış olan Nuriye Medresesi'dir. Bu medrese en-Nûriyye adıyla da bilinmektedir (Gül, 1997:137; Baltacı, 2005: 69).

Medreslerin yaygın hale gelmesiyle bu dönemde kütüphanelerin sayısı da artmıştır. Türk Atabeklerinden Nureddin Mahmud Zengi devrinde Halep ve Dımaşk (Şam) gibi şehirlerde önemli kütüphâneler vardı. Halep Camii, Dımaşk'taki Emeviyye Camii ve Nureddin Mahmud Zengi Şifahanesi'nde bulunan kütüphânelerle, Amid Ulu Camii'sinde bulunan kütüphâne bunlar arasındadır. Eyyubiler'e Mısır'da Fatımiler'den zengin bir saray kütüphanesi kalmıştır. Bu kütüphanede 120.000 cilt civarında değerli yazmanın bulunduğu kaydedilir (Şeşen, 1995: 26).

Eyyubi Devleti'nin yerine kurulmuş olan Memlûkler eğitim öğretim bakımından da onların mirasçısı olmuştur. Eyyubi döneminden kalma pek çok medreseye sahip çıkmışlardır. Medrese kurma isteği Memlûk idarecilerine de yansımıştır ve adeta cami, medrese, hankâh ve zaviye inşa etme konusunda birbirleriyle yarışır hale gelmişlerdir. Bu durumda medreselerin gelişmesinde büyük rol oynamıştır. Memlûkler'de medreseler için vakıflar tahsis edildiği gibi müderris ve öğrencilere de dolgun ücretler verilirdi. Medrese sayılarının artması bu dönemde ilmi faaliyetlerin ve kültürün yükselmesine sebep olmuştur. Çeşitli dinî ve aklî ilimlerin bir arada okutulması sayesinde talebenin birkaç bilim dalında yetişmesine imkân sağlanıyordu (Kazıcı, 2014: 21-46; Bozkurt, 2003: 326-327).

Anadolu Selçuklu Devleti de bir yandan siyasi istikrarı sağlamaya çalışırken diğer yandan Anadolu'ya akın akın gelen Türkler'in sosyal yaşamını düzene sokacak tedbirler almaya çalışıyordu. Bu tedbirlerin başında İslâmi ilkeler konusunda inanç birliği oluşturmak,

din adamları yetiştirmek ve devletin yönetim kadrolarında görev alacak insanları eğitmek gelmektedir. Bu amaçla, başta Konya olmak üzere, Kayseri, Sivas, Amasya, Erzurum, Aksaray gibi birçok şehirde birbiri ardına medreseler inşa edilmiştir (Güven, 1998:138-143).

XII. yüzyılın ikinci yarısında Tokat (1151-1152) ve Niksar'da (1157-1158) Danişmendli Yağıbasan tarafından iki medrese inşa ettirilmiştir. Konya'da Sırçalı Medrese, Karatay Medresesi, İnce Minareli Medrese XIII. yüzyıl ortalarında eğitim öğretim faaliyetine başlamış olan medreselerdir. Kayseri'de Çifte Medrese (1205), Huand Hatun Medresesi (1235-1236) Hacı Kılıç Medresesi (1275-1276), Sivas'ta (1271-1272) tarihinde Gök Medrese, Buruciye Medresesi ve Çifte Minareli Medrese olmak üzere üç medrese aynı tarihte inşa edilmiştir. Kırşehir Cacabey Medresesi (1272-1273) ve aynı tarihlerde inşa edildiği kabul edilen Erzurum Çifte Minareli Medrese, Selçuklu Medreselerinin anıtsal örnekleri arasında yer almaktadırlar (Baltacı,2005: 66-68; Aslanapa, 1989: 135-152).

Anadolu Selçuklu medreselerinde ihtisaslaşma görülmektedir. Konya İnce Minareli Medrese'de Hadis dersleri verilirken, Sırçalı Medrese'de Fıkıh dersleri verilmekteydi. Kırşehir Cacabey Medresesi, Tokat ve Niksar Yağıbasan Medreseleri ile Germiyanogulları Dönemi'nde inşa edilen Kütahya Vacidiye Medresesi'nin astronomi üzerine dersler verdikleri bilinmektedir. Kubbelerinde yaklaşık 10 metre çapında, rasat aletiyle gök cisimlerinin konumlarını ve yüksekliklerini ölçmeye uygun açıklık bulunmaktadır (Sayılı, 1948: 665-666). Selçuklular, darü's-şifa, şifahane ve bimarhane isimleri de verilen tıp medreseleri ve hastaneler kurmuşlardır. Medresede verilen teorik dersler hastanelerde yapılan uygulama ile destekleniyordu. İlk Selçuklu eseri olan Kayseri'deki Çifte Medrese, Gıyaseddin Keyhüsrev I'ın tıp medresesi ile kız kardeşi Gevher Nesibe'nin şifahanesi 1205 tarihi ile Anadolu'daki en eski hastane yapısıdır (Doğan, 2012: 433; Sargutan, 1976: 316).

Sultan I. İzzeddin Keykavus'un 1217-1218 tarihinde Sivas'ta yaptırdığı şifahane, 48x68 metrelik ölçüleriyle en büyük Selçuklu şifahanesidir. Şifahanede göz, cild, dâhiliye ve ruh hastalıkları tedavi edilirdi. Yanında tıp medresesi yer alan şifahanede ruh hastaları müzik ve telkin yoluyla tedavi ediliyorlardı. Hasta başında uygulamalı dersler verilirdi (Aslanapa, 1989: 147).

2.2. Osmanlı Medreseleri

Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Devleti'nde görülen medreseler, Osmanlı medreselerinin inşa edilmesine örnek olmuşlardır. Selçuklular'da olduğu gibi Osmanlı medreseleri de vakıf müesseseleri ile devamlılığı sağlamışlardır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda eğitim, devleti ilgilendiren bir konu olduğu kadar, aynı zamanda toplumun bütün kesimleri tarafından dini ve sosyal bir görev olarak görülüyordu. Bu nedenle, temel eğitimden başlayarak yüksek öğrenim veren medreselere kadar bütün eğitim kurumlarının masrafları vakıflar tarafından karşılanmıştır. Daha önceki Müslüman toplumlarda olduğu gibi, Osmanlı Devleti'nde de ilmiye sınıfı mensupları ve bağlı olduğu kurumlar belirli bir saygınlığa sahipti. İmparatorluğun genişlediği ve gücünü arttırdığı yüzyıllarda yönetim kadrolarına eleman yetiştiren ve formal eğitim veren tek organize kurum medreselerdi (Cihan, 2007: 17).

Kuruluşundan ilk medresenin faaliyete başladığı tarihe kadar, Osmanlı'da eğitim öğretim dervişler ve Ahî şeyhleri tarafından tekke ve zaviyelerde sürdürülmüş olmalıdır. Türkmen boylarının manevi hayatında etkili olan derviş ve şeyhlerin Osmanlı'nın erken dönemlerinde ulemâdan daha etkili oldukları görülmektedir. Osman Bey ve Orhan Bey, Rum Abdalları ile Ahîler'e toprak bağışlayarak zaviyeler açmalarına ve vakıf kurmalarına yardımcı olmuşlardır (İhsanoğlu, 2002: 856). Ayrıca Ahî tekkelerinde muallim-ahîler bulunmakta, tekke ve zaviyelerin birçoğunda tarikat âdâbının yanı sıra tefsir, hadis, fıkıh, siyer ve İslâm tarihi öğretilmekteydi (Baltacı, 2005: 33). Osmanlı'nın ilk zamanlarında müstakil medreselerin olmadığı yerlerde, camiler ve mescidlerin eğitim öğretim hizmetinde önemli yeri vardır (Unan, 2005: 84). Sınırların genişlemesi, sınır boylarına gelen Türkmen nüfusun artması ve yerleşik hayata geçilmesiyle devlet karakteri oluşmaya başlamıştır. Devletin idari, malî ve adlî işlerini yürütecek kadrolara ihtiyaç duyulması, medreselerin önemini ortaya koymuştur (İhsanoğlu, 2002: 860).

Anadolu Selçuklu Devleti'nden devraldıkları askeri, siyasi, idari, sosyal ve kültürel mirası en iyi şekilde değerlendiren Osmanlılar, fethettikleri her yerde halkın dinî ve ilmî ihtiyaçlarına cevap verebilmek için Selçuklu tipi teşkilât ve işleve sahip yüzlerce medrese açmışlardır (Hızlı, 2004: 372). Medreselerin açılmasıyla, İslâm hukukunu bilen fakihler ve âlimler yerleşik gelenekleri olan köklü ilim merkezlerinden ve diğer beyliklerden, hatta

Mısır, Suriye İran ve Türkistan gibi ilim merkezlerinden davet yoluyla getirtilmişlerdir (Çelebi, 1999:170).

İlk Osmanlı medresesi Orhan Gazi tarafından H. 731 (M.1330-1331) yılında İznik'te kurulmuştur. Orhan Gazi bu medresenin başına, zamanın büyük Türk âlimi Şeyh Sadreddin Konevî'nin mensubu olan Şerefüddin Davud-i Kayserî'yi tayin etmiştir (Uzunçarşılı, 1988: 1; Ünal, 1997: 102). Medreseye Kozluca Köyü ve çevresiyle birlikte İznik'te evler vakıf olarak bağışlanmıştır. Vakıf gelirlerinin altıda biri öğrencilere altıda beşi ise müderrise tahsis edilmiştir. Orhan Gazi'nin büyük oğlu Süleyman Paşa da İznik'te bir medrese inşa ettirmiştir. Kitabesi bulunamayan medresenin inşa tarihi belli değildir. Süleyman Paşa medreseye İznik'te bir bostan, kale içinde bir bağ ve kuyunun gelirini vakfetmiştir (Halaçoğlu, 1991: 115-116).

İznik bir ilim merkezi olarak önemini XV. yüzyılda da korumuş ve bu yüzden şehre “âlimler yuvası” unvanı verilmiştir. İznik Medresesi'nin yetiştirdiği ünlü âlimlerden biri de Osmanlılar'ın ilk şeyhülislamı olan Molla Fenari'dir (Kazıcı, 2014: 66).

Orhan Gazi'nin Bursa'yı fethetmesinin ardından şehrin en büyük manastırı medreseye dönüştürülmüş, Manastır Medresesi adıyla eğitim öğretim hizmetinde bulunmuştur. Ayrıca 1335 tarihinde Orhan Gazi tarafından ikinci bir medrese daha inşa ettirilmiştir. Her iki medreseye vakıflar bağlanmıştır. Orhan Gazi'nin büyük komutanlarından biri olan ve İznik fethinde büyük yararlılıkları görülen Lala Şahin Paşa tarafından da Bursa'da bir medrese kurulmuştur (Halaçoğlu, 1991: 116). Vakfiye tarihi H.749 (M.1348) olan medrese, aynı yıl veya birkaç yıl önce inşa edilmiş olmalıdır (Baltacı, 2005: 852). Bursa'da ve Edirne'de kurulan ilk Osmanlı medreselerinde genellikle Konya, Kayseri ve Aksaray gibi Anadolu'nun eski kültür merkezlerinden gelen ulemâlar görev yapmıştır. Ayrıca Türkistan, İran, Suriye ve Mısır gibi İslâm dünyasının diğer bölgelerinden gelen ulemâlar da Osmanlı medreselerinde ders verme imkânı bulmuşlardır (Hızlı, 2004: 372; İhsanoğlu, 1998/2: 235).

Yıldırım Bayezid, diğer beyliklerden Germiyanogulları, Karamanogulları, Kadı Burhanettin Devleti ve Candaroğulları'nın Kastamonu kolunu hâkimiyeti altına alıp Osmanlılar'ın Selçuklu Devleti'nin halefi olduğunu kabul ettirmiştir (Baltacı, 2005: 72). Yıldırım Bayezid Dönemi'nde (1389-1402) Selçuklu devlet teşkilâtı örnek alınarak yeni kurumlar oluşturulmuş, bu kurumların genişleyen hizmet alanlarına orantılı olarak, yetişmiş personel ihtiyacı da artmıştır. Bayezid egemenliğini kabul ettirdiği eski ilim merkezlerindeki

medreseleri korumakla birlikte, yeni medreselerin açılmasını da sağlamıştır. Yıldırım Bayezid zamanında Bursa, Bolu, Balıkesir, Balıkesir-Tuzla, Alaşehir, Mudurnu ve Tırnova’da 18 medrese açılmıştır (İhsanoğlu, 2002: 862).

Çelebi Sultan Mehmed’in Bursa’da H.821 (M.1418-1419) tarihinde kurduğu “Emir Sultan” ve “Sultaniye Medresesi” adlarıyla da anılan Çelebi Mehmed Medresesi’nin ilk müderrisi, Mehmed Şah Efendi olmuştur (Baltacı, 2005: 771-772). Molla Şemseddin Fenâri’nin oğlu olan bu kişinin ilk dersinde, öğrencilerden başka Bursa’nın belli başlı âlimleri de hazır bulunmuşlardır. Mehmed Şah Efendi, bu derste medreselerde okutulan ilimlere dair sorulan sorulara cevap vermiştir. Sultaniye müderrislerinin, böyle umumi şekilde ders vermeleri bir gelenek haline gelmiştir. Bursa Sultaniye Medresesi’nin kurulması İznik Medresesi’ni ikinci dereceye düşürmüştür. Bu gelişme bir ilim merkezi olarak Bursa’yı ilk sıraya yükseltmiştir. Bu durum, Sultan II. Murad’ın, Edirne’de Üç Şerefeli Cami yanındaki “Saatli Medrese”sini kurduğu H.851 (M.1447-1448) yılına kadar devam etmiştir (Uzunçarşılı, 1988: 2-3).

II. Murad döneminde Osmanlı medreselerinin hızla gelişmesinde rol alan birçok ulemânın, Anadolu’daki eski kültür merkezleri ile diğer İslâm ülkelerinden geldiği bilinmektedir (İhsanoğlu, 1998/2: 235). Diğer taraftan Osmanlı kültürünün geliştiği XIV. ve XV. yüzyıl boyunca Osmanlı ulemâsının ileri gelenleri Mısır, İran ve Türkistan gibi dönemin önemli kültür merkezlerine giderek öğrenimlerini tamamlamışlardır. Bu ulemâ arasında, tefsir ve hukuk öğrenimi görmek isteyenler özellikle Mısır ve İran’ı tercih etmişlerdir. Matematik alanında uzmanlaşmayı arzu eden Osmanlı ulemâsı ise genellikle Semerkant’a gitmişlerdir. Medreselerin kuruluşunun mükemmel bir kurum haline getirilmesi Fatih Devri’nde olmuştur. Görülecek dersler, okutulacak ders kitapları, müderrislerin vasıfları, görevde yükselme şartları, maaşları ve öğrencilerin ilerlemesi kanunla belirlenmiştir (Atay, 1981: 172).

Fatih İstanbul’u fethettikten sonra buradaki kiliselerin sekizini medreseye çevirmiş ve bunların müderrisliklerini Bursa Muradiye Medresesi müderrisi Alâeddin Tûsi, Bursalı Hocazade, Mevlana Abdülkerim gibi âlimlere vermiştir (Uzunçarşılı, 1988: 5). 1463’te ise Veziriazam Mahmud Paşa’yı bir cami ve bunun etrafında medreseler yaptırmak üzere görevlendirmiştir. Sekiz yıllık bir çalışmadan sonra cami, yüksek tahsil için sekiz medrese ve buraya öğrenciler hazırlayan Tetimme medreseleri ile buradaki öğrencilere hizmet verecek olan imarethane, taamhane (yemekhane), kütüphane, hamam ve Darüşşifa gibi

sosyal tesislerden oluşan külliye tamamlanmıştır. Caminin doğusunda ve batısında yer alan bu sekiz medreseye “Medaris-i Semâniye” veya “Sahn Medreseleri” denilmiştir. Bu medreselerin programları Veziriazam Mahmut Paşa, Molla Hüsrev ve meşhur astronomi âlimi Ali Kuşçu tarafından hazırlanmıştır (Atay, 1981: 174; Uzunçarşılı, 1988: 7).

Fatih, vakfiyesinde camiî şerifin etrafına sekiz medrese bu medreselerin arkasına da tetimme ismiyle anılan birer küçük medrese olmak üzere toplam on altı medrese inşa edilmesini bu medreselerde dinî ilimlerin yanı sıra aklî ilimlerin de okutulmasını şart koşturmuştur. Fatih’in bu medreseler için yazdığı vakfiyede, baş müderrisin ünlü, aklî ve naklî ilimlerde benzeri az bulunan ve kolay öğretebilen biri olmasını istediği görülmektedir. Muidin başarılı öğrenciler arasından atanabileceği de vakfiyede yazmaktadır (Atay, 1981: 176-177). Vakfiyede belirtilen niteliklere uygun oldukları kabul edilen müderrislerden Molla Yegân’ın oğlu Ali Çelebi birinci, Mevlâna Ahi ikinci, Kadızade Mevlâna Kıvamuddin üçüncü, Mevlâna Arap dördüncü, Mevlâna Abdurrahman Çelebi beşinci, Sinan Kirmasti altıncı, Molla Lütfi yedinci ve Molla İzari Çelebi sekizinci medresenin başına getirilmiştir (Çelebi, 1999: 171). Fatih’in kurduğu medreselerde ilahiyat, felsefe ve Arap edebiyatı ağırlıklı olmakla beraber matematik, astronomi ve tıp dersleri de okutulmaktaydı (Halaçoğlu, 1982:728; İnalçık, 2009: 127).

Sekiz medreseden her birinin on dokuz odası vardı. Her medresede birer oda elli akçe yevmiyeli müderrislere tahsis edilmişti. Medreselerde muidlerin de birer odası bulunurdu. Muidlere ayrıca beşer akçe yevmiye, ekmek ve çorba verilirdi. Her medresenin on beş odasına, ikişer akçe yevmiye ile imaretten ekmek ve çorba verilmek üzere birer danışmend konuldu, geri kalan iki oda da kapıcılarla ferraş denilen süpürgeciye tahsis edilmişti (Uzunçarşılı, 1988: 7-8). Fatih döneminde imparatorlukta eğitim kurumlarının en yüksek derecesini Semâniye Medreseleri oluşturuyordu. II. Murat’ın Edirne’de kurduğu Darülhadis medresesi ikinci sırada bulunuyordu. İlk Osmanlı padişahlarının Bursa’da inşa ettirdiği medreseler ise bunun altında yer almaktadır. Osmanlı vezirlerinin İstanbul, Edirne, Bursa ve diğer vilayetlerde yaptırdığı medreseler daha alt derecede kabul edilmektedir (Ünal, 1997: 103).

Kanuni Dönemi’nde ordunun tabip, cerrah ve mühendis ihtiyacını karşılamak üzere bir tıp medresesi (Dârüşşifa), mühendis yetiştirmek amacıyla riyaziyat (Matematik) öğretimine tahsis edilen dört medrese ile bir de ihtisas medresesi olan Dârülhadis kurulmuştur (Hızlı, 2008: 28; Ünal, 1997: 104). Süleymâniye Medreseleri ile medrese sistem

ve öğretiminde yeni bir adım daha atılmış, Osmanlılar'da öğretim en yüksek düzeyine ulaşmıştır (Atay, 1981: 180). 1550 yılında temeli atılan 1556'da inşaatı tamamlanan Süleymânîye Medreseleri'nde de Semânîye Medreseleri ile aynı seviyede öğretim sürdürülmüştür. Süleymânîye Vakfiyesi'nde, müderrislerin dindar, temiz, zekî, âlim ve faziletli olmasının yanı sıra aklî ve naklî ilimleri müzakere ederek çalışmaya özen gösteren kişiler olmaları gerektiği belirtilmektedir (Atay, 1981: 182).

XVI. yüzyılda zirveye ulaşan eğitim öğretim sisteminin, bu yüzyılın sonlarına doğru siyasi ve askeri alandaki gelişmelere paralel olarak, önce duraklamaya sonra da gerilemeye başladığı kabul edilmektedir. Medreselerin içine kapandığı, Semerkant, Buhara, Kahire, Şam gibi dönemin ileri düzeydeki aklî ve dinî ilim merkezleriyle bilgi alışverişinin kesildiği ileri sürülmektedir.

Osmanlı merkezîyetçi yönetim sisteminin, medreselerdeki fikir hayatının ve bilimsel gelişimin önüne geçtiği kabul edilmektedir. Önemli devlet görevlerinin sadece İstanbul'daki Sahn-ı Semân ve Süleymânîye Medreseleri'nden mezun olanlara veriliyor olması sebebiyle İstanbul dışındaki medreselerde eğitim gören başarılı gençlerin zekâ ve enerjileri heba olmuştur. Büyük âlimlerin merkezde toplanmaları, ilim merkezleri arasında rekabet ortamı oluşmasına imkân tanınmamıştır. Ayrıca devlet adamlarının ve ilmiye mensuplarının çocuklarına tanınan müderris olma hakkı medreselerin gerilemesinde etkili olan sebeplerden biri olarak dikkat çekmektedir. Kanuni Dönemi'nde Anadolu Kazaskeri olan Cafer Efendinin, 1553 doğumlu oğlu Sunullah Efendi, 16 yaşında mülâzım olmuş, 1570 yılında henüz 17 yaşındayken de kırk akçe ile Beşiktaş'taki Barboros Hayreddin Paşa Medresesi'ne tayin olmuştur. Şeyhülislâm Ebus-suud Efendi'nin oğlu Mustafa da 1574 yılında ilk atamada Sahn müderrisi olmuştur (Atay, 1981: 15-56).

Medreselerde iltimas ve rüşvet yoluyla yeterli eğitim almamış kişilerin müderris olarak atanmaları ile ilmi teşvik ve ulemâyı onurlandırmak amacıyla Molla Fenârî ailesine tanınan imtiyazların daha sonra bütün ulemâ çocuklarına tanınmış olması da medreselerin gerileme sebepleri arasında sayılmaktadır (Halaçoğlu, 1991: 127). Medreselerde öğrenci sayısının artması sebebiyle vakıf gelirlerinin yetersiz kalması, ilmiyeye ait kanun, talimat ve geleneğin çiğnenmesi ve matematik, astronomi, felsefe gibi aklî ve tabîî bilimlerin itibar kaybetmesi de medreselerdeki eğitim öğretim kalitesinin düşmesine sebep olmuştur (Baltacı, 2005: 149-158).

Batı’da Rönesans’la birlikte pozitif ilimlerde büyük gelişmeler olurken, medreselerin kendi bünyesinde gerekli yenilikleri yapamamış olması da geri kalmanın sebeplerinden biri olarak gösterilmektedir. Medrese programına birçok yeni ilim girmesi gerekirken bu yapılamamış, asırlar önce yazılmış olan kitapların satır satır şerh edilmesi ve haşiye yapılması dışımda bir faaliyette bulunmamışlardır. Ayrıca medresede öğretimin bir kitaba bağlı olarak yapılmasının, öğrencileri taklide yönelttiği, neticede aklın önüne naklin geçtiği söylenmektedir (Çelebi, 1999:174).

XVI. yüzyıl sonlarına kadar Osmanlı medreselerinde Şemseddin Molla Fenarî, Kadızâde-i Rumî, Hocasâde, Ali Kuşçu, Müeyyedzâde Abdurrahman, Mirim Çelebi, ibn Kemal ve Kınalızâde Ali Efendiler gibi âlimler tarafından aklî ilimlerden felsefeye dair çok sayıda eser yazılmış ve okutulmuştur. XVI. yüzyıl sonunda ilm-i hikmet denilen felsefe dersleri kaldırılmış yerlerine zaten var olan fıkıh ve usul-ü fıkıh derslerine daha geniş yer verilmiştir. (Uzunçarşılı, 1988: 67). Sahn-ı Semân Medreseleri’nin kuruluşundan 1603 yılına kadar, araştırmaya dayalı 189 telif eser yazıldığı, bu sayının XVII. yüzyılda 32’ye, XVIII. yüzyılda ise 13’e düştüğü söylenmekte, aklî ilimlere dair yazılan eserlerde de aynı oranda düşüş görüldüğü kaydedilmektedir (Unan, 2003: 27).

Medreselerin gerilemesi hakkında yazılanlar Tanzimat’a kadar olan şikâyetler ve Tanzimat’tan sonra yapılan eleştiriler olmak üzere iki bölümde ele alınmaktadır. Tanzimat’tan önceki şikâyetlerin medreselerin varlığına ve işleyişine yönelik olmayıp kişilerin disiplinsiz hareketlerine, adam kayırmalarına, rüşvet almalarına, haksız görevlendirme veya görevden alma şeklinde görülen kanuna aykırı uygulamalara yönelik olduğu söylenmektedir. Tanzimat’tan sonra ise doğrudan medreselerin varlığını hedef alan, hocaları ve öğrencileri aşağılayan ifadelerle, medreselerin ortadan kalkması gerektiğine yönelik eleştiriler yapıldığı yazılmaktadır (Sarıkaya, 1999: 27-28).

Aklî ilimlerin kaldırılmadığı, Osmanlı medrese sistemi içinde değişmeyen bütünlük ve süreklilik arz eden geleneğin mevcut olduğu, “Ulûm-i akliyye” olarak tanımlanan derslerin verildiği ve bu derslere ait kitapların XVII, XVIII ve XIX. yüzyıllarda da okutulduğu da savunulmaktadır. Şeyhülislâm Feyzullah Efendi’nin kendi hal tercümesinde (özgeçmiş) medrese öğrenciliği sırasında okuduğu mantık, hey’et, hikmet, hisab, hendese bilimleriyle ilgili kitapların isimleri verilmektedir. Ayrıca XVIII. yüzyıla ait icâzetnâmelerde de okunan kitapların mantık, felsefe, matematik, geometri ve astronomi dersleriyle ilgili olmaları aklî ilimlerin XX. yüzyıla kadar medreselerde okutulduğunun kanıtı olarak sunulmaktadır

(Sarikaya, 2001: 151-152). Türkiye’de bulunmuş olan Avrupalılar’ın gözlemlerinden ve yazdıkları eserlerden örnekler verilerek bu görüş desteklenmektedir (Sarikaya, 1999: 30).

1679-1680 yıllarında, Osmanlılar’da İstanbul ve İmparatorluğun diğer şehirlerinde ilim ve fen sahibi olan adamların üç dilde konuşup yazdıkları, dinî ilimleri öğrendikten sonra ilerlemek isteyenlerin mantık, Antik Çağ bilimleri ve tıbbi ilimlere önem verdikleri belirtilmektedir. Ayrıca kimyanın Türkler’in çok sevdikleri bir ilim olduğu, bitkilerden her türlü ilaç yapmayı bildikleri, geometri, astronomi ve ahlâk dersleri üzerinde ilgiyle durdukları, coğrafya biliminde Avrupalılar’ın örnek alıp tercüme etmesi gereken kitap ve haritalarının bulunduğu kaydedilmiştir (Marsilli, 1934: 47-48).

1741 yılında İstanbul’daki Fransız elçiliği tarafından hazırlanan “Kevâkib-i Seba (Yedi Yıldızlar) adlı eserde, medrese öğrencilerinin mantık, kelâm, hikmet (felsefe), hendese (geometri), hey’et (astronomi), hisab (matematik) dersleri aldıkları ayrıca tatil günlerinde dahi usturlâb (yıldızların yükseklik derecesini ölçen alet), hendese, ağırlıkları kaldırma ilmiyle ilgilendikleri belirtilmektedir (İhsanoğlu, 1998/2: 247). 1789 tarihli “De Litterature des Turcs” adlı eserde, Antik Çağ bilginlerinden Euclides, Archimedes, Apollonius, Theodosius ve Menelaos’un Arapça’ya tercüme edilmiş eserlerini okudukları, aritmetik, geometri, coğrafya, astronomi, mekanik alanlarında bilgili oldukları anlatılmaktadır (Sarikaya, 1999: 34-35). Kevakib-i Seb’a adlı eserde adı geçen dersler tablo halinde gösterilmiştir (Baltacı, 2005: 89). XVIII. yüzyıl başında medreselerde din eğitiminin yanında aritmetik, astroloji ve şiir eğitimi de verildiği belirtilmektedir (Tournafort, 2005: II, 61).

Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan, aşağı yukarı Tanzimat’ın ilanına kadar memleketin irfan, kültür, adalet ve kısmen de olsa yönetimine hâkim olan medreselerin, sivil ve askeri hayatın istediği yöneticileri, kadı, müftü ve diğer elemanları yetiştirmek amacıyla büyük bir hizmeti yerine getirdiği bilinmektedir. Bu kurumlar, belirli yaş ve bilgi seviyesindeki insanları, yine belirli zaman ve disiplinlere göre yetiştirmek üzere kurulmuş olan müesseselerdir.

Fatih Sultan Mehmed’in Kanunnâme’siyle medrese teşkilâtında yapılan düzenlemeye göre medreseler mertebelere ayrılmıştır. Kanuni Dönemi’nde ve sonraki yüzyıllarda bu mertebelere ilaveler yapılmıştır (Baltacı, 2005: 73-74). Fatih Dönemi’nde medreselerde derecelendirme, sınıflara ayırma ve yıllara göre öğretimi programlama amacıyla ortaya

çıkıştır. Sınıflar tek bir medresede toplanmamış, her bir medrese ayrı bir sınıf olarak belirlenmiştir. Öğrencilerin ilerlemesi ve müderrislerin terfileri de medreselerin derecesine göre düzenlenmiştir. Paye ve derece olarak da isimlendirilen mertebelerin özellikleri, görülen dersler, okutulan kitaplar ve müderrislerin maaşları hakkında, Kanunnâme ve vakfiyelerde bilgi verilmektedir (Atay, 1981: 173-184). Buna göre medreseler şöyle isimlendirilmektedir.

Yirmili (Haşiy-e Tecrid) Medreseler: Bu medreselerde ders veren müderrislere yirmi-yirmi beş akçe arasında yevmiye verildiği için yirmili, Seyyid Şerif Cürçani'nin kelâm sahasındaki "Haşiy-e Tecrid" adlı eseri okutulduğu için de Haşiy-e Tecrid medreseleri adı verilmektedir (Unan, 2005/1: 87; Uzunçarşılı, 1988: 11). Haşiy-e Tecrid medreselerinde eğitim öğretim süresi H.932 (M.1526-1527) sıralarında iki yıl iken, H.983 (M.1575-1576)'da en az bir yıl ve H.1006 (M.1597-1598) tarihinde üç ay olarak tespit edilmiştir (Baltacı, 2005:121).

Otuzlu (Miftah) Medreseler: Bu medreseler, müderrisleri otuz-otuz beş akçe yevmiye aldıkları için otuzlu, belâgattan Şerh-i Miftah okutulduğu için de Miftah medreseleri adını almışlardır (Ergün, 2000: 735-753). Medreselerin eğitim öğretim süreleri XVI. yüzyıl içinde üç kez değişmiştir. H.936 (M.1529-1530) sıralarında iki sene, H.983 (M.1575-1576)'da en az iki ay, H.1006 (M.1597-1598) tarihinde ise üç ay olduğu tespit edilmiştir (Baltacı, 2005: 122).

Kırkli (Telvih) Medreseler: Müderrislerinin kırk akçe yevmiyeli olduğu medreselerdir (Uzunçarşılı, 1988: 11). XVI. yüzyılda kırkli medreselerin eğitim öğretim süreleri, H.942 (M.1535-1536) sıralarında iki veya üç yıl, H.938 (M.1575-1576)'de en az üç ay ve H.1006 (M.1597-1598) tarihinde "Hâriç" medreseleri arasında sayılarak beş ay olduğu tespit edilmiştir (Baltacı, 2005:123).

Ellili Medreseler: Ellili medreseler hâriç ve dâhil olmak üzere iki bölüme ayrılmaktadır. Bu mertebede ders veren müderrislerin ellışer akçe yevmiye alacakları Kanun-Nâme-i Ali Osman'da belirtilmiştir (Atay, 1981: 175). Hâriç medreseleri devlet adamları tarafından yaptırılan medreselerdir. Dâhil medreseleri ise Pâdişah, şehzadeler, valide sultanlar, hanım sultanlar ve kızları tarafından yaptırılan medreselerdir. Derece bakımından bir farkları olmayan medreseler arasında dâhil medreseleri daha itibarlı sayılıp hâriç medreselerinden üstün tutulmaktadır (Hızlı, 2008: 27).

Hâriç Medreseleri: Bu medreselerin XVI. yüzyıldaki eğitim öğretim süreleri, H. 945 (M.1538-1539) sıralarında bir yıl, H.983 (M.1575-1576)'da en az beş ay ve H.1006 (M.1597-1598) tarihinde de yine beş ay olarak tespit etmiştir (Baltacı, 2005: 124). Fatih, elli akçeli hâriç medreselerinde Hidaye okutulmasını şart koşturmuştur (Atay, 1981: 177).

Dâhil Medreseleri: Dâhil medreselerinin XVI. yüzyıldaki eğitim öğretim süreleri, H.946 (M.1539-1540) sıralarında bir yıl, H.1006 (M.1597-1598) senesinde ise, altı ay olmaları kararlaştırılmıştır (Baltacı, 2005:124).

Sahn-ı Semân Medreseleri: Sahn müderrisleri de hâriç ve dâhil medreselerinde olduğu gibi elli akçe yevmiye alırlardı. Semâniye Medreseleri'nin XVI. yüzyıldaki eğitim öğretim süreleri, H.946 (M.1539-1540) ve H.964 (1556-1567) sıralarında birer sene, H.983 (M.1578-1579)'da altı ay ve H.1006 (1597-1598) tarihlerinde de en az altı ay olarak tespit edilmiştir (Baltacı, 2005:125).

Altmışlı Medreseler : Müderrislerinin yevmiyesi en az altmış akçe olan bu medreselerin, XVI. yüzyıldaki eğitim öğretim sürelerinin H.952 (M.1542-1546) sıralarında bir yıl olduğu tespit edilmiştir. Sahn-ı Semân'da okunmaya başlayan bazı kitaplar, paye bakımından yüksek olan altmışlı medreselerde tamamlanmaktaydı (Baltacı, 2005: 126).

XVI. yüzyılda Süleymâniye Medreseleri'nin yapılmasıyla derecelendirme kısmen değişmiş ve genişletilmiştir. Değişen derecelendirme sisteminde yirmili, otuzlu ve kırklı medreseler bulunmamaktadır. Yeni sistemde yer almayan medreseler ortadan kalkmamış eğitim öğretim faaliyetini sürdürmüşlerdir. Yapılan düzenlemeye göre medreselerin alt sınıfında İbtidâ-i Hâriç ve Hareket-i Hâriç medreseleri bulunmaktadır. İbtidâ-i Dâhil, Hareket-i Dâhil, Mûsıla-i Sahn, Sahn-ı Semân, İbtidâ-i Altmışlı, Hareket-i Altmışlı, Mûsıla-i Süleymâniye, Süleymâniye ve Hâmis-i Süleymâniye medreseleri olmak üzere yapılan derecelendirmenin en üst mertebesinde Dârü'l Hadis-i Süleymâniye Medresesi yer almaktadır (Unan, 2005/1: 89). Süleymâniye Medreseleri'yle birlikte ortaya çıkan yeni derecelendirme sistemi, sadece İstanbul, Bursa ve Edirne gibi merkezlerde geçerli olmuştur (Hızlı, 2008: 28). XIX. yüzyıl ortalarında Divân-ı Hümâyûn Ruûs Defteri'nde aynı derecelendirme sisteminin kayıtlı olduğu görülmektedir (Baltacı, 2005: 75).

XVII. ve XVIII. yüzyıllarda medreselerle ilgili herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. XVIII. yüzyılda Avrupa'nın sanat, edebiyat, bilim ve teknik alanlarında ilerlemiş olması,

Osmanlı eğitim sisteminde yenilik yapılmasını zorunlu hâle getirmiştir (Karataş, 2003: 233). XIX. yüzyıl başında II. Mahmud Dönemi'nde de medreselere gereken ilgi gösterilmemiş, ilmiye sınıfı mensuplarının sahip olduğu imkânlar ve etki alanları ellerinden alınmaya başlanmıştır. Evkâf-ı Hümâyûn Nezareti'nin kuruluşuyla mali kaynakları elinden alınan medreseler, eğitim öğretim faaliyetlerini zorlukla sürdürmüşlerdir (Genca, 2014: 538-544). Bu dönemde askerî okullar dışındaki sivil eğitim öğretim kurumlarında da Batı usûlü eğitim programı uygulanmasına ağırlık verilmiştir. Yeni okullar açılmış, medreseler kendi hâline bırakılmıştır (Ürekli, 2002: 387).

XX. yüzyıl başına kadar medreselerin durumuyla ilgilenilmemiş. Açılan yeni okullara kaynak sağlanırken medreseler kendi hâline bırakılmıştı. Mali kaynakları olan vakıflarının bazılarında Maârif-i Umûmiye Nezareti el koymuş bazıları ise kendi çıkarlarını gözeterek şahısların ellerinde kalmıştı. Müderrisler, düzenli olarak maaşlarını almadıklarından başka bir işle geçimlerini sağlamak, boş zamanlarında da ders vermek zorunda kalmışlardı. 1 Ekim 1914 tarihli Islâh-ı Medâris Nizamnâmesi ile bütün medreseler Dârü'l Hilâfetü'l Aliye Medresesi adı altında birleştirilmiş, her birini öğretim süresi dörder yıl olan üç kısma ayrılmıştı. Tâli Kısım-1 Evvel, Tâli Kısım-1 Sâni ve Kısım-1 Ali adı verilen kısımların ders programları da belirlenmişti. Medreseye Türk Dili, Tarihi ve Coğrafyası dersleri konulmuş, Almanca, İngilizce, Fransızca ve Rusça gibi yabancı dil dersleri ile Beden Eğitimi programa dâhil edilmişti. Medreseler, yapılan yenileme çalışmalarına rağmen istenilen başarı elde edilememiş, nihayet 03 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu'na istinaden 13 Mart 1924 tarihinde kapatılmıştır (Şanal, 2003-1: 155-163).

2.2.1. Medreselerde Eğitim ve Öğretim

Osmanlı medreselerinde eğitim öğretim, Selçuklu geleneğine bağlı kalınarak sürdürülmüştür. Osmanlı öncesinde olduğu gibi medreseler derecelendirilmemiş, eğitim öğretim müderrislerin ilmî kabiliyetlerine göre yapılmıştır. İlk Osmanlı medreselerinde derslerin işlenişi, konuların belirlenmesi ve okutulacak olan kitaplar, müderrislerin tercihine bırakılmıştır. Vakfiyelerine, belirtilen mezheplerin öğretilerine bağlı kalınması ve tatil günleri haricinde her gün düzenli olarak ders yapılmasından başka bağlayıcı maddeler konulmamıştır (İhsanoğlu, 2002: 874). Medreselerin sayısı arttıkça bunlar da derece ve sınıflarına göre bir düzenlemeye tabi tutulmuşlardır.

Fatih Sultan Mehmed Dönemi'nden itibaren medrese eğitimi belli bir kanuna bağlanmıştır. Molla Hüsrev, Mahmud Paşa ve Ali Kuşçu tarafından hazırlanan Kanun-i Talebe-i Ulûm, medreselerin tüzüğü olarak kabul edilmiştir. Kanunname ve Sahn-Medreseleri'nin vakfiyesinde, Fatih Sultan Mehmed Dönemi'nde medreselerin mertebelere ayrıldığı, ana derslerin ve bu derslerde okunacak olan kitapların isimlerinin belirlendiği görülmektedir (Atay, 1981: 174-176). Medreselerle ilgili hazırlanan kanun hakkında bilgi veren ilk kaynak, Sultan IV. Murad devri tarih yazarlarından Gelibolulu Mustafa Ali'nin "Kühü'l-Ahbâr" adlı eseridir (Kazıcı, 2014:146).

Osmanlı medreselerinde, eğitim ve öğretim genelde ezber ve tekrara dayanmaktadır. Kur'an ve hadisler ezberlenerek öğrenilir, tekrar yoluyla pekiştirilirdi. Ezber ve tekrar yöntemi her ders için kullanılan bir yöntemdir. Müderrisler derslerini bitirdikten sonra ders, muîdler tarafından tekrarlanır, anlaşılamayan konular hakkında açıklamalar yapılırdı. Ezber ve tekrar yoluyla pekiştirilen ders konuları, tartışma ve soru cevap metodlarıyla desteklenerek manasının kavranması sağlanırdı. Ayrıca öğrenciler not tutarlar, ezberlerini yazarak öğrendiklerinin kalıcı olması için çalışırlardı (Anameriç ve Rukancı, 2008: 41).

Tartışma ve eleştiriye önem verilen medreselerde, "adâbu'l-bahs ve'l-münazara" veya kısaca "adâb" adı altında ders okutulmaktaydı. Bu derste gerek Osmanlı öncesi İslâm âlimlerinin meşhur eserleri, gerekse Osmanlı âlimlerinin telif ettikleri eserler okutuluyordu. Taşköprülü-zade İsamüddîn Ahmed Efendi, öğrenci vazifeleri arasında konuları gözden geçirme, arkadaşlarıyla birlikte inceleme ve münazarayı saymakta, münazaranın önemi üzerinde durmaktadır (Kazıcı, 2014:149-150).

Medreselerde öğrencinin başarılı sayılması, dersle ilgili olan kitabın bitirilmesine bağlıydı. Bir üst dereceli medreseye geçebilmek için ders kitabının tamamlanması gerekirdi. Okutulan kitabın ismi dersin adıyla eş anlam taşıyordu. Örneğin yirmili medrese öğrencisinin Şerh-i Ferâiz'den geçmesi Fıkıh dersinden, Haşiye-i Tecrîd'ten geçmesi ise Kelâm dersinden geçmiş olduğu anlamına geliyordu (Hızlı, 2008: 28). Öğrencinin tüm aşamaları başarıp Sahn-ı Semân'da eğitim görebilmesi için belirlenen süre, XVI. yüzyılda birkaç kez değişikliğe uğramıştır. Fatih Dönemi'nden XVI. yüzyıl başlarına kadar; yirmilide 2 yıl, otuzlu'da 2 yıl, kırklı'da 2-3 yıl, ellili dâhil ve hâriç'te birer yıl olmak üzere toplam 8-9 yıl olan öğrenim süresi, H.983 (M.1576) ve H.1006 (M.1598) Kanunnâmeleriyle kademeli olarak 2 yıla düşürülmüştür. Tüm aşamaları iki yılda başarıyla geçen bir öğrenci en yüksek

meritebe sayılan Sahn-ı Semân'da öğrenim görme hakkını kazanıyordu (Unan, 2005/1: 104-105).

Medreselerin her mertebesinde görev yapmış olan, Taşköprülü-zâde İsamüddîn Ahmed Efendî'nin (1495-1561) okuttuğu derslerden yirmili, otuzlu, kırklı, ellili hariç, ellili dâhil, Sahn-ı Semân ve altmışlı mertebelerinde okutulan derslerin bir kısmı hakkında bilgi edinilmektedir (Atay, 1981: 183-184).

Yirmili medreselerde okutulan Haşiye-i Tecrîd adlı eser, matematik ve astronomi âlimi Nasiruddin Tusî'nin (v. 1273) “Tecridü'l İtikâd veya Tecridü'l-Kelâm” adlı eserinin, Seyyid Şerif Cürcanî (v. 1413) tarafından yazılmış olan haşiyesidir (Uzunçarşılı, 1988: 25). Bu medreselerde, adı geçen eserden başka kitapların da okutulduğu Taşköpri-zâde/Taşköprülü-zâde İsamüddîn Ahmed'in hal tercümesinde görülmektedir. Taşköprülü-zade H.931-933 (M.1524-1526) tarihleri arasında yirmili olan Dimetoka Oruç Paşa Medresesi'nde belâgat'ta Mutavvel, Kelâm'da Haşiye-i Tecrîd, Fıkıf'ta Şerh-i Feraiz okutmuştur (Atay, 1981:183).

Yirmili medreselerde Seyyid Şerif'in fıkıh ilmine dair olan “Şerh-i Ferâiz”i ve Sa'düddin Teftazânî'nin belâgat ilmine dair olan “Mutavvel” de okutulmuştur. Ayrıca medresede okutulan eserlerin daha iyi anlaşılabilmesi için “İlm-i Sarf”tan Emsile, Bina, Maksud, İzzi ve Merah; “İlm-i Nahiv”den Avamil, Izbar, Kafiye gibi dil bilgisi kitapları da okutulmuştur. Şerh-i İsağuci gibi Arapça, Tevali gibi fıkıh usulüne dair eserlerin de okutulmuş olması gerekir (Kazıcı, 2014: 111).

XV-XVI. yüzyıllarda otuzlu medreselerde Fıkıh dersinde Tenkih ve Tavzîh, Belâgat dersinde Şerh-i Miftah, Hadis dersinde ise Mesâbih okutulmaktaydı. Taşköprülü-zâde, İstanbul Hacı Hasan-zâde Medresesi'nde H.933 (M.1526-1527) ile H.936 (M.1529-1530) tarihleri arasında ders vermiştir. Bu medresede Kelâm'da Haşiye-i Tecrîd (Umur-i amme”den Vücut ve İmkân” bahsine kadar), Fıkıh'ta Sadru's-Şeria (Kitabu'l-Büyu'a kadar), Belâgat'ta Şerh-i Miftah (Mebahis-i İcab ve İntab'a kadar), Hadis'te ise Mesâbih'i okutmuştur (Uzunçarşılı, 1988: 41). Fatih otuzlu medreselerde Miftah, Meani ve Sadru's-Şeria okutulmasını emretmiştir (Atay, 1981:193). Otuzlu medreselerde, Seyyid Şerif Cürcanî'nin oğlu Şerif Nureddin Muhammed'in (v.1434) el-Gurre fi'l-Mantık adlı eseri gibi mantık eserleri de okutulmuş olmalıdır (Baltacı, 2005: 123).

XV-XVI. yüzyıllarda kırklı medreselerde Belâgat dersinde Miftahu'l-Ulum, Usûlü'l-Fıkıh dersinde Teftazânî'nin Tavzîh, Fıkıh dersinde Ubeydullah bin İshak'ın Sadru's-Şeria

kitabı ile Meşarık, Hadis dersinde ise Bagâvî'nin Mesâbih kitabı okutulmuştur. Taşköprülü-zâde H.934-942 (M.1530-1536) tarihleri arasında Üsküp İshak Paşa Medresesi'nde, Hadis'ten Mesâbih ile Meşarık adlı eserleri, Fıkıh'ta Sadru's Şeria (Büyu'dan sonuna kadar), Seyyid Şerif'in Şerh-i Feraiz'ini okutmuştur. Usûlü'l-Fıkıh'ta ise Sadeddin-i Teftazânî'nin Tavzîh adlı eseri, Belâgat'ta Miftah (Fenn-i Beyan'dan sonuna kadar) okutmuştur (Uzunçarşılı, 1988: 41). Kırklı medreselerde Fıkıh'tan Hidâye, Mantık'tan Şerh-i Şemsiye eserleri de okutulmuştur (Uzunçarşılı, 1988: 21). Kırklı ve hâric ellili medreselerin aşağı derslerinde Meâni'den Şerh-i Miftah, ortasında Kelâm'dan Şerh-i Mevâkif ve Şerh-i Mekâsıd, yüksek derecesinde Fıkıh'tan Hidâye okutulmaktadır (Ergün, 2000: 735-753).

Taşköprülü-zâde, H.942 (M.1535-1536) tarihinde Üsküp'ten İstanbul Kalenderhane Medresesi'ne tayin olmuştur. Kırk akçe yevmiyeli olan bu medresede Hadis'ten Mesâbih (Başından Büyu'ya kadar), Kelâm'dan Şerh-i Mevâkif (Vücut ve İmkân'dan Araz'a kadar), Fıkıh'tan Sadru's-Şeria'nın bir kısmını ve Belâgat'tan Şerh-i Miftahın bazı yerlerini okutmuştur (Atay, 1981: 184; Uzunçarşılı, 1988: 41).

XV-XVI. yüzyıllarda ellili hâric medreselerde Fıkıh dersinde Hidâye, Kelâm dersinde Şerh-i Mevâkif, Hadis dersinde ise Bagâvî'nin Mesâbih kitapları okutulmaktaydı. Taşköprülü-zâde, H.944 (M.1537-1538) yılında tayin olduğu İstanbul Koca Mustafa Paşa Hâric Medresesi'nde, Hadis'ten Mesâbih (Büyu'dan sonuna kadar), Fıkıh'tan Hidâye (Başından zekâta kadar), Kelâm'dan Şerh-i Mevâkif (İlâhiyat kısmı) okutmuştur (Atay, 1981: 184).

XV-XVI. yüzyıllarda ellili dâhil medreselerde Fıkıh dersinde Hidâye, Usûlü'l-Fıkıh dersinde Telvîh, Hadis dersinde Buhârî, Tefsir dersinde ise Keşşaf ve Beyzâvî kitaplarının okutulduğu görülmektedir. Taşköprülü-zâde, H.945 (M.1538-1539) yılı Mart ayında terfi ederek Edirne Üç Şerefeli Medreseleri'nden birine atanmıştır. Beş ay görev yaptığı bu medresede; Hadis'ten Buhari (Birinci cildi), Fıkıh'tan Hidaye (Zekâttan Hacc'ın sonuna kadar), Usûlü'l-Fıkıh'tan Tenasüh (Başından Taksim Evvel'e kadar) okutmuştur (Atay, 1981: 184).

XV-XVI. yüzyıllarda Sahn-ı Semân Medreseleri'nde ellili medreselerde görülen derslere, Akâid dersi ilâve edilmiştir. Akâid dersinde Şerh-i Adûd kitabı okutulmuştur. Taşköprülü-zâde, H.946 (M.1539) yılı Ağustos ayında atandığı Sahn Medreseleri'nde beş yıl görev yapmıştır. Bu süre içinde Hadis'te Buhârî, Tefsir'de Kâdî Beyzâvî (Bakara Sûresi),

Fıkıh'ta Hidâye (Nikâh'tan Büyü'a kadar), Usûlü'l-Fıkıh'ta Telvîh (Taksim-i Evvel'den Ahkâm bahsine kadar) okutmuştur (Atay, 1981: 184).

XV-XVI. yüzyıllarda altmışlı medreselerde de Fıkıh dersinde Hidâye ve Şerh-i Ferâiz, Kelâm dersinde Şerh-i Mevâkıf, Hadis dersinde Buhârî, Tefsir dersinde Keşşaf, Usûlü'l-Fıkıh dersinde ise Telvîh kitapları okutulmuştur. Köprülü-zâde, H.951 (M.1544) yılında Sahn-ı Semân'dan Edirne Sultan Bayezid Medresesi'ne atanmıştır. Bu medresede Hadis'te Buhârî (Üçte biri), Fıkıh'ta Hidâye (Büyü'dan Şuf'a'ya kadar), Şerh-i Ferâiz (Tashih bahsine kadar), Usûlü'l-Fıkıh'ta Telvîh (Ahkâm bahsinden sonuna kadar), Kelâm'da Şerh-i Mevâkıf okutmuştur (Uzunçarşılı, 1988: 42). Köprülü-zâde İsmüddîn Ahmed Efendi'nin Sahn-Semân'da okuttuğu Hidâye ve Telvîh eserlerini burada tamamladığı görülmektedir.

Osmanlı medreselerinde XV. ve XVI. yüzyıllarda okutulan kitaplar arasında, mantık, lûgat, hendese, hesap, hey'et, felsefe, coğrafya ve tarih gibi aklî ilimlere ait eserler de yer almaktadır. Bu eserler medreseler kapatılıncaya kadar okutulmuştur (Hızlı, 2008: 29; Sarıkaya, 2001: 151-152; Uzunçarşılı, 1988: 23-31). Necmeddin Ömer bin Ali Kazvînî'nin (v.1293) er-Risaletü's Şemsiyye adlı mantık kitabına çok sayıda şerh, haşiye ve talik yazılmış, Seyyid Şerif Cürcanî'nin şerhi, Tetimme Medreselerinde ders kitabı olarak okutulmuştur. Ayrıca Kadı Siracüddin Mahmud bin Ebubekir Urmevî'nin (v.1283) Metâli adlı mantık alanındaki eseri de medreselerde ders kitabı olarak okutulmuştur. Aklî ilimlere ait eserler medreseler kapatılıncaya kadar okutulmuştur (Unan, 2003: 31).

Esirüddin Mufaddal bin Ömerü'l-Ebherî'nin (v.1264) İsâgûci'si (Aristoteles'in Mantık'a giriş kitabının tercümesi) hakkında, Osmanlı âlimleri tarafından yazılan eser ve şerhlerinin okutulmuş olması gerektiği söylenmektedir. Yıldırım Bayezid devrinin meşhur müderrisi Molla Fenârî'nin (v.1430) Üveysetü'l- Efkâr fi İhtiyari Uli'l-Ebsar adlı aklî ilimlere ait telif eseri ile H. 1304 (M.1886-1887) yılında İstanbul'da basılan mantık ilmine dair eseri de son zamanlara kadar Osmanlı medreselerinde okutulmuştur (Baltacı, 2005: 126).

Osmanlı medreselerinde, özellikle yükseliş döneminden yani XV. yüzyıldan itibaren hey'et (astronomi), hikmet (fizik), hesap (aritmetik), hendese (geometri) ve tıp alanlarında değişik kitapların okutulmuştur (Hızlı, 2008: 39). Kadı-zade-i Rûmî'nin, Muhammed bin Ömeri'l-Çağmini el-Harezmi'nin (öl.1221) el-Mulahhas fi-l-Hey'e adlı eserine yazdığı şerhi, Osmanlı medreselerinde okutulmuştur. Şemseddin-i Semerkandî, Euclides'in Kitabı'l-

Usul'ünden, geometri prensipleri ve üçgenlerin özellikleri üzerine Eşkalü't-Te'sis'i yazmış, Kadı-zâde-i Rûmî de Eşkalü't Te'sis'i şerh etmiştir. Bu şerhi, cebire ait Muhtasar fi'l-Hisab eseriyle birlikte Osmanlı medreselerinde okutulmuş olmalıdırlar. Kadı-zade-i Rumi'nin diğer önemli eseri de Risale fi İstihraci'l-Ceyb Derece Vahide'dir. Hocası Gıyasüddin'in eserine şerh olarak yazdığı bu kitapta Kadı-zade, biri derecelik yay sinüsünün hesabını yapmış ve hocasının eserinden daha anlaşılır bir eser ortaya koymuştur (Baltacı, 2005: 127).

Kadı-zade-i Rumi'nin Semerkant'ta Uluğ Bey Medresesi'nde yetiştirdiği ve Fatih'in daveti üzerine Osmanlı müderrisleri arasına giren Ali Kuşçu'nun eserlerinin de Osmanlı medreselerinde okutulduğu anlaşılmaktadır. Zira Ali Kuşçu, Fatih Ayasofya Medresesi'ne tayin edildiğinde burada riyaziye ve hey'et dersleri vermiştir (Baltacı, 2005: 28). Fatih'in isteği üzerine Hoca Sinan Paşa, talebelerinden Molla Lütü'yi hergün Ayasofya Medresesi'ne göndererek onun vasıtasıyla Ali Kuşçu'dan riyaziye tahsil etmişti. Ali Kuşçu'nun Fatih Sultan Mehmed'e ithaf ettiği matematikten Muhammediyye ile hey'etten Fethiyye adlı eserlerinin, Osmanlı medreselerinde okutulmuş olması gerektiği, Sinan Paşa ve Mirim Çelebi'nin II. Bayezid devrinde "Fethiyye"ye şerh yazmalarının da bu tahmini desteklediği kabul edilmektedir. II. Bayezid ve I. Selim devirlerinde yaşamış, Uluğ Bey'in Zic'ine Düsturu'l-Amel ve Tashîhu'l-Cedel adıyla Farsça bir şerh ve Ali Kuşçunun Fethiyye'sine başka bir şerh yazmış olan Mirim Çelebi'nin eserleri de Osmanlı Medreselerinde okutulmuş olmalıdır (Baltacı, 2005:127).

26 Şubat 1909 tarihinde düzenlenen ancak 1910 yılı başında uygulamaya konulan Medâris-i İlmiye Nizâm-nâmesi'yle medreselerin işleyişi disiplin altına alınmış, modernleşmeye yönelik adımlar atılarak yeni ders programları belirlenmişti. Yıllık dokuz ay ders görülmesi, Cuma hâric her gün üç saat ders yapılması ayrıca öğrencilerin Cami derslerine katılmaları plânlanmıştı. Öğrenim süresi 12 yıl olarak belirlenen medreselere sınıf geçme sistemi getirildi. Bir ders yılında iki dersten fazla başarısız olanlar sınıfta kalacaklar, üç yıl sınıfta kalanlar ise medreseden atılacaklardı. Evkâf-ı Hümâyûn Nezareti derslikleri düzenleyip ders araç gereçlerini temin etmeye çalışacaktı. Eski medrese ders programlarına Tarih, Coğrafya, Cebir, Usul-ü Tercüme, Belâgat-ı Osmaniye, Usul-ü Sâk, Mevalid ve Kozmografya dersleri konuldu. Yapılan düzenleme uygulamada başarılı olmadı (Ergün, 1982: 78-80).

Köklü değişiklik 1914 yılında yapılmıştır. 01 Ekim 1914 tarihli Islâh-ı Medâris Nizâmnamesi'yle 12 yıl olan öğretim süresi dörder yıllık üç bölüme ayrılmış, İngilizce Almanca, Fransızca ve Rusça dersleri programa dâhil edilmiştir. Türkçe, Tarih, Coğrafya, Fizik, Kimya, Felsefe, Edebiyat, madenler, yeryüzü tabakaları, hayvanat (zooloji) ve Beden Eğitimi dersleri programda yerini almıştır (Şanal, 2003/1: 155-156).

2.2.1.1. Medreselerde Öğretim Elemanları

Medreselerde görevli öğretim elemanları şunlardır:

Müderriş: Medrese öğretim elemanlarının başında müderriş yer alırdı. Müderrişler, medresede eğitim öğretim faaliyetinin sürdürülmesinden sorumlu olan kişilerdi. Her medresede bir müderriş bulunurdu. Padişah veya paşaların yaptırdığı medreselerde doğrudan medreseyi yaptıran padişah veya paşa tarafından atanırdı. Yirmili, otuzlu ve kırklı medreselerin müderriş atamaları, Kazasker/Kadıasker tarafından yapılırdı. Yüksek dereceli medrese müderrişleri Şeyhülişlâm tarafından atanırdı (Uzunçarşılı, 1988: 59). Ellere görev atandıklarına dair berat verilirdi. Medreselerin derecesine göre aşağıdan yukarıya sıralı olmak üzere terfi ederlerdi. Şer'i Kanunlar'a aykırı beyanda bulunanlar ile görevinde devamsızlık yapanlar azledilirdi (Halaçoğlu, 1991:123-124).

Osmanlı medrese teşkilatında "hâriç" ve "dâhil" derslerini bitiren talebe, Sahn-ı Semân veya Süleymaniye seviyelerinde tedristen sonra mezun olup müderrişlik yapma hakkı kazanırdı. İcazet alan müderriş adayı, Anadolu'da vazife alacaksa Anadolu kazaskerinin, Rumeli de vazife alacaksa Rumeli kazaskerinin belirli günlerdeki meclislerine devam edip "matlab" denilen deftere mülâzım kaydedilir, atanma sırası gelinceye kadar beklerdi. Bekleme süresine "nöbet" denilirdi. Sırası gelince yirmili medreselerden birine atanıp göreve başlardı (Baltacı, 2005:108; Ünal, 1997: 104).

Haşiy-i Tecrid müderrişisi olan kişi terfi edince bir derece yüksek olan otuz, otuz beş akçe yevmiyeli Miftah medreselerinden birinin müderrişliğine ve daha sonra kırk akçeli Telvih medresesine, ardından da ellili hariç medreseleri müderrişliğine yükselirdi. Hariç elliliden terfi eden müderriş dâhil müderrişisi olurdu. Dâhil medreseleri içinde en önemlisi Fatih'in yaptırmış olduğu sekiz Tetimme medreseleri idi. Bu dâhil medreselerinin yolu Sahn-ı Semân müderrişliği olduğu için bundan dolayı Musıla-i Sahn da denilirdi. Bilgi ve

yeteneğini kanıtlayan müderris, Sahn-ı Semân medreselerinden birisine terfi eder ve bu suretle profesör olurdu (Uzunçarşılı, 1988: 56; Taşdemirci, 1989: 531).

Fatih Sultan Mehmed'in kanunnamesi üzerine müderrisliğe ilk girecek olan mülâzım, yirmi akçe ile tayin olunarak medreseden medreseye beşer akçe artmak suretiyle elli akçelik müderrisliğe kadar çıkardı. Fakat daha sonra II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman zamanlarında altmışlı medreseler yapılarak, yeni bir kanunla medrese ve müderrisliklerin dereceleri otuzlu, kırklı, ellili, dâhil, Semâniye ve altmışlı olarak artmıştır (Uzunçarşılı, 1988: 56).

Bir müderris, bulunduğu seviyeden üst payedeki bir medreseye atanırken, uygun bir kadro varsa ve başka bir istekli de yoksa hemen tayin edilirdi. Birden fazla istekli olması halinde aralarında imtihan açılırdı. Genellikle Hâriç'e talip olanlar arasında gerçekleştiği görülen bu imtihanlar, Rumeli ve Anadolu kazaskeri huzurunda ve çoğunlukla İstanbul'da Zeyrek, Ayasofya ve Vefa Camilerinde, yazılı ve sözlü olmak üzere iki aşamada yapılırdı. Yazılı imtihan için bir risale (tez) hazırlanır, mülâkatta önemli bir fıkıh kitabı olan "Hidaye" nin bölümlerinden okutulup sorulur ve üstün gelene medrese verilirdi. İmtihanda başarılı olamayanlar başka bir yerin açılmasını ve ikinci imtihanı beklerdi. Fatih'in Sahn-ı Semân'ına talip olanlar ise, "üç fenden", yani fıkıhtan Sadeddin Teftazânî'nin Telvih, kelâmdan Şerh-i Mevâkıf, belâgattan Sekkâki'nin Miftahu'l-Ulûm adlı eserinden imtihan olurlardı. H. 935 (M. 1528) yılında Sahn-ı Semân müderrisliklerinden birine talip olan Edirne Darü'l-hadisi müderrisi Üsküplü İshak, Edirne Üç Şerefeli müderrisi Çivizâde Mehmed ve Bursa Sultaniye müderrisi İsrafilzâde Fahreddin Efendiler arasında Ayasofya Camii'nde sınav yapılmış, Rumeli Kazaskeri Fenarîzâde Muhyiddin ve Anadolu Kazaskeri Kadri Efendiler hazır bulunmuşlardır (Uzunçarşılı, 1988: 64-65).

Müderrisler, normal terfi işleyişine göre aşağıdan yukarıya yükselirlerdi. Atanmak için beklemeleri gereken süre dolduğu hâlde atanamazlarsa ilgili makam tarafından azledilmiş sayılırlar ya da kendileri buldukları görevden istifa ederlerdi. Azledilmeye "mazuliyet", istifa etmeye ise "infisal" denirdi. Ancak istifa eden müderris, tekrar müderris olmak isterse açık yer bulunduğu usulüne uygun atama yapılırdı (Baltacı, 2005:110).

İstanbul, Bursa, Edirne ve bunların havalisindeki kasabalarda bulunan medreseler, "iç-il" medreseleri olarak adlandırılmıştır. Bunların dışında kalan bölgelerdeki medreseler ise, kenar medreseleri olarak değerlendirilmiştir. İç-il medreseleri kenar medreselerine göre daha

statülüdür. İmparatorluğun yüksek dereceli medreseleri bu bölgelerde bulunmuş, yüksek dereceli müderrislerde burada görev yapmışlardır. İç-il medreselerindeki müderrisler mülâzım verebiliyorken, kenar medreseler bu yetkiye sahip değildirlir (Beyazıt, 2014: 235-238).

Müderrislerden Haşiye-i tecrid müderrisliğinden itibaren en son müderrisliğe kadar herhangi bir müderris derecesine göre bir kadılığa geçebilirdi. Yirmi ile otuz akçe yevmiyeli bir müderris Kaza kadılıklarına, elli akçe yevmiyeli bir müderris yüz elli akçelik Sancak kadılıklarına ve sahn müderrisleri ile altmışlı müderrisler mevleviyet tabir olunan beş yüz akçeli Şam, Halep, Mısır gibi eyalet kadılıklarına tayin olunurlardı (Uzunçarşılı, 1988: 66).

Muîd: Sözlükte tekrarlayan anlamına gelen muîd, medreselerde müderrisin verdiği dersi arkadaşlarına tekrar eden ve müderrise yardımcı olan öğretim elemanının adıdır. Muîd kelimesine XI. yüzyıldan önce rastlanmaması, bu mesleğin Nizamiye medreselerinin kurulmasıyla ortaya çıktığı şeklinde yorumlanmaktadır (Baltacı, 2005: 113).

Medrese öncesinde mescidlerde, darüssünne veya darülhadislerdeki imlâ meclisinde, “miad” da denilen hadis derslerinde aslında kendisi de hadis talebesi olan ve hocanın söylediklerini o anda tekrarlayan “müstemli” adlı yardımcı elemanlar vardı. Fakat bunlar daha çok hocanın sesini duyurabilmek için tekrar ederlerdi. Esasen çok kalabalık olmayan fıkıh meclislerinde görev yapan muîd ise ders sırasında hocayla beraber oturur, ders bittikten sonra diğer öğrencilere dersi tekrarları. Muîdler genellikle diğerlerine göre daha ileri seviyede olan öğrencilerden seçilirdi. Ancak mezun olmuş bir öğrenci veya kürsüsü bulunmayan bir fıkıh âlimi de bu göreve tayin edilebilirdi (es-Sakkar, 2006: 86).

Osmanlı eğitim ve öğretim tarihinde muîdlerin önemli yeri bulunmaktadır. Danışmendler arasından en liyâkatlı olanlardan seçilen muîd, hem müderrisin derslerini tekrarlar, hem de danışmendlerin disiplini ile meşgul olurdu. Sahn-ı Semân muîdlerinin ise, bunlara ilaveten Tetimme Medreselerinde suhtelere ders verdikleri görülmektedir (Anameriç ve Rukancı, 2008: 39).

Şeyhülislam, vakfiyesi gereği aynı zamanda Beyazıt Medresesi müderrisliği yaptıklarından altı ayda bir defa medrese muîdine ve “muzaf” denilen muîd yardımcısına mülâzemet verirlerdi. Bu sistem XVIII. yüzyılda yeniden düzenlenmiştir. Doğrudan hocaya bağlı olan muîdler müderrislik yolunda en kuvvetli adaylardı. Vefat eden, görevi değişen

veya başka bir medreseye tayin edilen müderrisin, ellerinde beratları bulunan muîdlerinin mülâzemetle kaydedileceği kanunnâmelerinde belirtilmiştir. Sahn-ı Semân muîdleri müderrisler kadar itibarlı sayılmışlardır (es-Sakkar, 2006: 87).

2.2.1.2. Medrese Öğrencileri

Osmanlı'da eğitim öğretim faaliyetleri, başta padişah ve aile üyeleri olmak üzere devlet adamları tarafından kurulan vakıf sistemi içinde yürütülmekteydi. Medreselerde öğrenim görmeye başlamanın iki yolu vardı. Biri sıbyan mekteplerinde okumak diğeri ise sıbyan mekteplerine gitmeden kendi çevrelerinde bulunan bir hocadan ders alıp gerekli bilgileri edinmekti. Temel bilgilere sahip olan öğrenci, hocasının veya tanıdık birinin aracılığıyla, en yakındaki yirmili medreseye kaydını yaptırıp medresede öğrenim hayatına başlardı (Unan, 2005/1: 90-91). Diğer taraftan sıbyan mekteplerine 6-7 yaşlarında başlanır, 12-13 yaşlarında bitirilirdi. İlk üç yıl Kur'an okumaya ayrılırdı. Kur'an'ı hatmeden öğrenciler hitabet, dilbilgisi, edebiyat ve tarih üzerine dersler görürler. Matematikte dört işlem bilgisine sahip olurlardı. İkinci üç yılı da bu şekilde tamamladıktan sonra yirmili medreseye geçebilirdi (Ergün, 2000: 736: İhsanoğlu, 1998/2: 231).

Selçuklular medrese öğrencilerine fakih derlerdi. Osmanlılar'da, alt düzeydeki medrese öğrencilerine suhte/softa, ileri düzeydeki öğrencilere ise danişmend adı verilirdi. Medrese öğrencilerine genel anlamıyla talebe-i ulûm (ilim talep edenler) denilirdi. Medreselerde öğrenci sayısı vakıf şartlarına, medresenin fizikî yapısına ve dönemlere göre değişiklik göstermekle beraber 30'u geçmezdi. Bir medresede derslerini tamamlayan öğrencilere bir üst medreseye devam edebilmeleri için gerekli olan temessük belgesi (derslerde başarılı olduğunu gösteren belge) verilirdi (Akyüz, 2013: 70). Bütün aşamaları geçip okuduğu dersleri öğrenen ve öğretebilecek yeterliliğe sahip olanlara ise "icâzetnâme" verilirdi. İcâzetnâme öğrencinin eğitimini aldığı mesleği yapabilecek bilgi ve donanıma sahip olduğunu gösteren diploma demektir (Akyüz, 2013: 70).

İcâzetnâme: Kelime olarak "izin, ruhsat, müsaade" anlamlarına gelir. (Devellioğlu, 2008: 407) Medrese öğrencisi, medrese derslerine başladığı tarihten itibaren hangi dersten hangi eseri veya eserleri okumuşsa, bu eserlerin isimlerinin yazılı olduğu bir belge alır, bu belgeyle daha yüksek bir müderrisin dersine devam eder. Böylece medrese derslerini tamamlayıp müderrislik yapabileceğini gösteren bir belge ile müderris veya kadı adayı olurdu (Uzunçarşılı, 1988: 75).

İcâzetnâmeler Allah'a övgüyle başlar, Hz. Muhammed'in ve ashabının övülmesiyle devam eder. Bilgi övüldükten sonra verilen icazetin önemi anlatılır. İcazet verilen öğrencinin ve icazet veren müderrisin adı yazılır. Öğrencinin ders aldığı ilim dalı, gördüğü dersler ve okuduğu kitaplar ayrıntılarıyla belirtilir. Ayrıca hocasının da okuduğu kitaplar ile ders aldığı hocaları silsile halinde yazılır. Müderris öğrencisinden kendisini unutmamasını, Allah'tan kendisi için bağış dilemesini rica eder. Son olarak müderris öğrencisine nasihatlerde bulunur. İcâzetin verildiği tarih yazılarak imza atılır. İcâzet merasimle verilmişse verildiği yer de yazılır (Atay, 1981:189).

İcâzetin başında besmele, Allah'a hamd, Hz. Peygambere salât ve selam, ashabına dua ve kelime-i şhadetten sonra konunun önemi ve ciddiyeti vurgulanır, ilmin, öğretme ve öğrenmenin, doğru yolu göstermenin önemine dikkat çekilir. Bazı sanat ve meslek icâzetleri dışında bütün icâzetnâmeler Arapça olarak yazılmıştır (Akpınar, 2000: 398). İcâzetnâmelerin iki türde olduğu görülmektedir. Birincisi mesleki icâzetnâme; bir ilim veya sanat dalında verilen icâzetnâmelerdir. Kıraat ilminde, hadis ilminde, hattatlık sanatında verilen icâzetnâmeler bunlara örnektir. İkincisi ise umumi icâzetnâme; belirli ilimleri okuyarak yetiştiğini ispatlayanlara verilen icâzetnâmedir (Baltacı, 2005:116). İcâzetnâmeyi veren müderris, icâzetnâmeye kendi ismini yazdıktan sonra kendisi o dersi kimden okuduğunu yani hocasının kim olduğunu zincir halinde yukarıya doğru yazarak bunu islam âleminin en büyük âlimine kadar çıkarıp bağlardı (Uzunçarşılı, 1988: 75).

Danışmend: Bilgili, ilim sahibi anlamına gelen Farsça bir kelime olup (Devellioğlu, 2008: 164) başta Sahn-ı Semân ve Süleymaniye medreseleri olmak üzere, büyük medreselerin özellikle icazet alma seviyesine gelmiş talebelerine bu isim verilirdi. Bunlar medresede oda sahibiydiler ve maddi durumu iyi olanların yanlarına çömez alma yetkileri de vardı. Fatih Külliyesi'ne ait muhasebe defterinde danışmend yerine "talebe" kelimesinin kullanılması bu iki kelimenin o dönemde eş anlamlı olarak kullanıldığını göstermektedir (İpşirli, 1993: 464).

Osmanlı medreselerinde talebelerin sıbyan mektebini bitirerek veya o seviyede hususi bir öğretim görerek medreselere girdikleri anlaşılmaktadır. Çünkü en aşağı seviyedeki Haşiye-i Tecrid medreselerinin derslerini anlayabilmek için en azından okuma yazma bilmek ve bir miktar ilmihal bilgilerini öğrenmek gerekirdi. Böylece Haşiye-i Tecrid medreselerinde bir müderrisin dersine başlayan talebe, oradaki dersleri okuduktan sonra

hocasından icazet ile otuzlu bir medresedeki müderrisin derslerine devam ederdi. Bu şekilde aşama kaydeden öğrenci, icazetle Sahn-ı Seman ya da Süleymaniye'ye girer ve bitirerek mülâzemet için sıraya dâhil olurdu (Uzunçarşılı, 1988: 45).

Danışmendlerin statüleri, genellikle okudukları medreseleri de içine alan vakfiyelerde belirlenmiştir. Fatih vakfiyesine göre Sahn-ı Semân medreselerinin her birinde on beş danışmend bulunuyor ve kendilerine ikişer akçe yevmiye ile imarettten ekmek ve çorba veriliyordu. Aynı şekilde Süleymaniye vakfiyesinde, her medresede derslerinde başarılı on beş öğrencinin danışmend olması ve bunlara ikişer akçe yevmiye ödenmesi şart koşulmuştu. Tıp Medresesi'nde ise tıp eğitimi için yeteneği olan sekiz danışmendin okuması öngörülmüştü. Danışmendlere orta öğretim seviyesindeki öğrencilere ders verme yetkisi de tanınmıştır. Böylece kendileri bir taraftan müderristen ders alırken bir taraftan da ders vermek suretiyle öğretim kabiliyetlerini geliştirmiş oluyorlardı.

Medreseden icazet alan danışmendlerin başlıca sorunu ise müderrisliğe tayin edilebilmek için tanınmış bir âlimin kontenjanından mülâzım olmalarıdır. Özellikle XVI. yüzyıldan itibaren medrese mezunu danışmendlerin çoğalması ve ulemâ çocuklarına liyakâta bakılmaksızın öncelik tanınması büyük huzursuzluk doğurmuştur. Nitekim Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde bu konuyu topluca padişaha arz eden danışmendler bunun bir düzene sokulmasını istemişlerdir. Kanuni' de bu işi devrin Rumeli Kazaskeri Ebussuud Efendi'ye havale etmiş ve onun yaptığı düzenlemeler uzun süre uygulanmıştır (İpşirli, 1993: 464-465; Uzunçarşılı, 1988: 45).

Mülâzemet: Lüzûmdan türeyen mülâzemet, sözlükte bir yere veya bir kimseye bağlanmak, bir işe gidip gelmek, staj görmek anlamına gelir. Medreselerde yüksek tahsilini tamamlayıp icazet aldıktan sonra, müderris olmak için sıra bekleyen danışmend olarak tanımlanmaktadır (Devellioğlu, 2008: 719). Terim olarak medrese mezunlarının müderrislik veya kadılık almak için sıra beklemeleri, bu arada mesleki tecrübe kazanmaları ve belirli kontenjanlardan istifade ile göreve başlamalarını ifade eder. Ancak mülâzemet sadece ilmiyeye has bir tabir olmayıp yine staj anlamında Osmanlı idari ve askeri teşkilatında da kullanılmıştır.

İlmiye teşkilatı içerisinde mülâzemet sistemine başvurulması, imparatorluk coğrafyasının genişlemesine paralel biçimde medrese sayısının artması ve bu eğitim kurumlarının müderris ihtiyacı ile bağlantılıdır. Zamanla medrese mezunlarının çoğalması

birikmelere yol açınca tayin için bekleme zorunluluğu doğmuş, böylece medreseden mezun olan danışmendlerin âdil bir şekilde göreve başlamalarını sağlamak üzere, mülâzemet ve nöbetin düzene konulması gerekmiştir (İpşirli, 2006: 587).

İcâzetnâme alan muîdler “Ruznamçe-i Hümâyûn”a yazılırlar ve atanma sırası beklerlerdi. Rumeli ve Anadolu kazaskerliklerinin oluşturulmasından sonra, Rumeli’de görev almak isteyenler Rumeli kazaskerinin, Anadolu’da görev almak isteyenler Anadolu kazaskerinin “matlab” adı verilen defterine kaydedilirlerdi. Atanmak için beklenen süreye “nöbet”, bekleyen danışmendlere ise “mülâzım” denilirdi (Uzunçarşılı, 1988: 45). Ancak nöbet ya da staj dönemi olarak geçen bu sürenin hangi kurum ve kişilerin yanında geçirildiği hakkında kesin bilgi bulunmamaktadır. Mülâzımlara ücret ödenip ödenmediği de bilinmemektedir. Kadı olmak isteyenlerin bir kadı, müderris olmak isteyenlerin bir müderrise bağlanarak bu süreyi doldurdukları anlaşılan mülâzımların, bu sırada herhangi bir ücret almadığını söyleyenler olduğu gibi, günlük on akçe aldıklarını ileri sürenler de vardır. Mülâzımlık devrinin iki veya üç yıl sürdüğü anlaşılmaktadır (Baltacı, 2005:117). Zaman içerisinde sistemin gelişmesiyle çeşitli mülâzemet yolları ortaya çıkmıştır. Mülâzemet yolları şunlardır: (İpşirli, 2006: 538).

Nöbet yoluyla mülâzemet; belli aralıkla yüksek dereceli kadı ve müderrislerin mülâzım vermesidir. Ebussuud Efendi’nin Rumeli kazaskerliği zamanındaki düzenlemede bunun yedi yılda bir olması kararlaştırılmıştır. Bu yedi yıllık süreye genellikle uyulmuştur.

Teşrif yoluyla mülâzemet; büyük kadı ve müderrislerin, büyük şehir müftülerinin göreve tayinlerinde, görev değişikliklerinde, sefere katılmalarında mülâzım vermeleri usüldü. Bunun esaslarına mülâzemetle ilgili fermanlarda sık sık değinilmiştir.

Ölüm sebebiyle (mevtâdan) mülâzemet; ulemâdan vefat edenlerin geride kalan danışmendleri belli usuller içerisinde mülâzım olurdu. Eğer kalan talebe çoksa sınav yapılarak aralarından başarılı olanlar seçilirdi.

Muîdlikten (iadeden) mülâzemet; mülâzım verme hakkına sahip yüksek dereceli medreselerin müderrisleri, muîdlerinden ve öğrencilerinden lâıyk olanları mülâzım verirlerdi. Büyük kadılar eğer müderrislikten kadılığa geçmişlerse, ayrıldıkları medresedeki muîdleri “iadeden” mülâzım olurdu. Ayrıca kadılık yaptıkları şehrin medreselerinden

birinde ders okutan büyük kadıların, mülâzım vermeleri gerektiğinde buradaki muîdlerini de aynı şekilde mülâzım verebilirlerdi.

Müstakil arz ile mülâzemet; çalışkanlığı veya herhangi bir hizmette yararlığı görülen danışmendler bir yetkilinin vasıtası ile müstakil arz edilip mülâzım olabilirlerdi.

Diğer taraftan her müderrisin de mülâzemet veremediği ve ancak ellili seviyesindeki müderrislerin mülâzemet verebildikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca Nakibuleşrafların şehzade hocaları, kadılar, müftüler ve sultan bahçesi hocalarının da mülâzım verdikleri bilinmektedir (Baltacı, 2005:119).

Medreselerin kuruluşundan itibaren öğrencilere değer verildiği, günlük ihtiyaçlarının karşılandığı ayrıca harçlık verildiği vakfiyelerden anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinden itibaren, Selçuklu geleneği bozulmamış, öğrenciler vakıf sahipleri tarafından korunmuşlardır. Orhan Bey'in İznik'teki medresesinde, vakıf gelirlerinin 1/6'sı öğrencilere tahsis edilmiş, II. Murad'ın emirlerinde Şah Melek Paşa da medresesinde okuyan öğrencilere günlük on akçe verilmesini istemiştir (Anameriç ve Rukancı, 2008: 42). Fatih Sultan Mehmed'in vakfiyesinde de öğrencilerin her birine ikişer akçe yevmiye verilmesi istenmektedir (Atay, 1981: 171).

Medreselerde bir avlu etrafına yerleştirilmiş öğrenci hücreleri, müderris odası ve mescid olarak da kullanılan bir ana dersane bulunmaktadır. Öğrenciler, yatılı kaldıkları medresede, kahvaltıdan sonra derse başlar, öğle namazına kadar ders görürlerdi. Öğleden sonra kütüphanede veya camide çalışırlardı. Salı, perşembe ve cuma günleri tatil olan medreselerde, XV. yüzyılda günde dört saat ders yapılırken XVI. yüzyılda ders saatini beşe çıktığı görülmektedir (Baltacı, 2005: 128).

Dinî bayram ve kandillerde ders yapılmazdı. Yıllık tatil izni olan Ramazan ayında öğrenciler evlerinin olduğu yerlere bazen de davetli veya davetsiz köy ve kasabalara gidip hem halka bilgi birikimlerini aktarır hem de hizmetlerine karşılık kendilerine bir sene yetecek miktarda çeşitli maddi imkân ve para sağlardı. Cer adı verilen bu uygulama bir çeşit yaygın öğretim yöntemi olarak görülmekte, softanın stajı olarak kabul edilmektedir. Medrese öğrencileri hocası olmayan köylerde namaz kıldırıp vaaz verirler, bilgilerini köylülere aktarırlardı (Akyüz, 2013: 80).

Her günün belli dinlenme zamanları da genellikle öğle ve ikindi aralarıdır. Medreselerde en önemli olan sabah dersleridir. Bu derslere sadece talebeler değil, dışarıdan dinlemeye gelenler de olurdu. Bu gelenek İstanbul'da yüzyıllarca devam etmiştir.

Medreselerde öğrencinin başarılı sayılması, dersle ilgili olan kitabın bitirilmesine bağlıydı. Bir üst dereceli medreseye geçebilmek için ders kitabının tamamlanması gerekirdi. Okutulan kitabın ismi dersin adıyla eş anlam taşıyordu. Örneğin yirmili medrese öğrencisinin Şerh-i Ferâiz'den geçmesi Fıkıh dersinden, Haşiye-i Tecrid'ten geçmesi ise Kelâm dersinden geçmiş olduğu anlamına geliyordu (Hızlı, 2008: 28).

XIX. yüzyıla kadar özel derslerle veya sıbyan mekteplerinde başlayan eğitim öğretim hayatı, temel bilgileri edinen öğrencinin yirmili medreselerden birine başlamasıyla devam ederdi. İmkânı olanlar ve gayret edenler sıralı yükselerek, Sahn-ı Semân veya Süleymâniye Medreseleri'nden birinde okuma imkânı bulabilirdi. XIX. yüzyılda Batı tarzında eğitim öğretim yapılmasına öncelik verildiğinden, tahsil hayatı için ikinci bir yol ortaya çıkmış, eğitim öğretim iki koldan yürütülmüştür. Batı tarzı eğitim sürecinde sıbyan mektebinin süresi dört yıl olarak belirlenmiş, devamında dört yıl rüşdiye, üç yıl idadî ve yüksek öğrenim kurumuna göre iki ya da üç yıl da yüksek öğrenim süresi belirlenmişti. Altı yaşında okula başlayan başarılı bir öğrenci yirmi yaşına geldiğinde yüksek öğrenimini tamamlamış iş hayatına atılmış olurdu. Aşamaları farklı olmakla birlikte medrese tahsilini tamamlayan başarılı bir öğrenci de aynı yaşlarda iş hayatına başlamış olurdu.

Medrese eğitiminde yaş sınırı olmadığı göz ardı edilmemelidir. 1840 tarihli Amasya Nüfus Defterleri'nde, Amasya medreselerinde öğrenim hayatını sürdüren 15 yaşında öğrenciler olduğu gibi aynı medresede 30 ve 40 yaş üstü öğrencilerin de bulunduğu görülmektedir (Gür ve Kahrıman, 2012: 225-239).

III. BÖLÜM

3. XIX. YÜZYILA İNTİKAL EDEN AMASYA VE KAZALARINDAKİ MEDRESELER

3.1. Amasya Medreselerinin Özellikleri

Amasya'da eğitim öğretim faaliyetine başlama tarihi bilinen ilk medresenin, H.606 (M.1209) tarihli Halifet Gazi Medresesi olduğu anlaşılmaktadır. I. Gıyaseddin Keyhüsrev, zamanında önemli devlet adamlarından biri olan Halifet Gazi, Amasya'ya yerleşmiş I. İzzeddin Keykavus'un Sinop Sahil Emirliği'ni yapmış, Alaaddin Keykûbad Dönemi'nde ise Amasya valiliği görevlerinde bulunmuştur. Alaadin Keykûbad zamanında, Halifet Gazi'den sonra Amasya valiliği görevinde bulunan Nureddin Toğrak da Doğrakiye Medresesi'ni H.631 (M.1234) tarihinde inşa ettirmiştir. XIII. yüzyıl ikinci yarısında Amasya valisi olan Seyfettin Torumtay da Gökmedrese'nin bânîsidir. Amasya'nın ilk medreselerinin Selçuklu valileri tarafından inşa ettirildikleri görülmektedir (Urak, 1994: 6).

Mimari özellikleri ve işlevi bakımından Amasya'nın önemli yapılarından biri olan Darüşşifa Medresesi, H.708 (M.1308-1309) tarihinde İlhanlı Sultanı Olcaytu ve eşi Ilduz Hatun adına inşa ettirilmiş, hastane ve tıp medresesi olarak hizmet vermiştir. İlhanlı hâkimiyetinin son yıllarında, Amasya Valisi Nasıreddin Ahmed Ata Bey tarafından, H.727 (M.1327) tarihinde inşa edilen medrese ile Amasya Emiri Şadgeldi Paşa tarafından inşa ettirilen, H.775 (M.1373) tarihli Alaca Yahya Bey Medresesi, Osmanlı öncesi Amasya'nın eğitim öğretim hayatına katkıda bulunmuş, Osmanlı Dönemi'nde de yüzyıllarca hizmet vermişlerdir.

Amasya'ya gelen şehzâdeler ve sancakbeyleri eğitim konusunda Amasya'ya önemli katkılarda bulunmuşlar ve burada çok sayıda medrese açılmasını sağlamışlardır. Çoğu günümüze ulaşmamış, bazıları da camilerin birkaç odasının ders vermek üzere kullanılmasıyla oluşturulan medreseler olsa da araştırma sonucunda edinilen bilgilere göre şehrin büyüklüğüne oranla, Amasya'da oldukça fazla medrese bulunmaktadır. XIII. yüzyıl başlarından itibaren camilerin yanı sıra sağlık ve eğitim kurumları da inşa edilmiştir.

Amasya, şehzadelerin yaşadığı bir şehir olmasının yanı sıra şehzadelerden altısının tahta çıkmış olması sebebiyle idarî, dinî ve sosyal yapılarla donatılmıştır. Dolayısıyla Merzifon'daki H.820 (M.1417) tarihinde tamamlanan Çelebi Mehmed Medresesi ile Amasya merkezde H.891 (M.1486) yılında tamamlanan II. Bayezid Külliyesi Medresesi padişahlar tarafından inşa ettirilen medreselerdir. Sultan II. Bayezid'in hatırasına sancakbeyi olarak bulunduğu Amasya'da, tahta çıktığı 1481 yılında II. Bayezid Külliyesi'nin temeli atıldı. Külliye 1486 yılında tamamlandı.

Vezirler tarafından inşa ettirilen medreselere Bayezid Paşa H.817-823 (M.1414-1419) ile Mehmed Paşa Medresesi örneklerdir. Amasya'da Beylerbeyi olarak da görev yapmış olan Lala Yörgüç Paşa, Amasya Valisi olduğu sırada H.834 (M.1430) tarihinde kendi adıyla anılan cami ve medreseyi inşa ettirmiştir. II. Bayezid'in Kapı Ağaları Hüseyin Ağa ve Ayas Ağa tarafından yaptırılan Büyük Ağa Medresesi H.894 (M.1489) ile Küçük Ağa Medresesi H.900 (M.1494-1495) saray görevlileri tarafından inşa ettirilen medreselerdir. XVIII. yüzyıldan itibaren eşraftan varlıklı kişilerin, tüccarların, tekke şeyhlerinin ve saraya yakın olan kişilerin de medrese inşa ettirdikleri ve gelir getirecek vakıf malları bağışladıkları görülmektedir.

Amasya'da, "Medreselerde Eğitim Öğretim" başlığı altında bahsi geçen her derecede medrese bulunmaktadır. Yüksek tahsil yapıp âlim olmayı hedefleyen bir öğrenci, Amasya dışına çıkmadan eğitimini tamamlayabilirdi. Küçük Ağa ve Mehmed Paşa Medreseleri XVI. yüzyıl başında yirmili, XVI. yüzyıldan sonra ellili, Büyük Ağa önceleri otuzlu, XVI. yüzyıl ortasında kırklı, XVI. yüzyıl sonunda ise ellili, Yakup Paşa, Doğrakiye ve Kadı Medresesi kırklı, Abdullah Paşa, Gökmedrese ve Yörgüç Paşa ellili, Bayezid Külliyesi Medresesi ile Hüsamiye Medresesi altmışlı derecesinde öğretim yapmış medreselerdir.

Amasya medreselerinde tefsir (ayetlerin açıklanması) hadis, kelâm (Kur'an, Allah'ın birliği) fıkıh (İslâm hukuku) ve usûl (hukuk yöntemleri) gibi ulûm-ı şer'iyeye (şeriat ilimleri) dersleriyle birlikte, hikmet (felsefe, doğa olaylarının oluşum sebepleri), mantık, tıp, hendese (geometri), hesap (aritmetik) derslerini içeren ulûm-ı akliye (aklî ilimler) ve ma'ani (güzel konuşmayla ilgili), beyân (mecaz, kinaye, teşbih konuları), lûgat (kelimeler, sözler), nahiv (cümle bilgisi), sarf (kelime bilgisi), tarih, muhazâra (hikâye anlatma) ve şiir derslerinden oluşan fûnûn-i edebiye (edebiyat bilgileri) alanlarında eğitim öğretim yapılmaktaydı (Abdi-zâde, 2004/1: 148).

Amasya’da eğitim ve öğretime önem verildiği, medreselerin inşa edildikleri tarihten itibaren kesintisiz hizmet vermiş olmalarından anlaşılmaktadır. Çünkü Amasya’da iki medrese haricinde diğerlerinin XIX ve XX. yüzyıla ulaşmış oldukları görülmektedir. Bu medreselerden biri kaynaklarda yer almasına rağmen, yeri tespit edilemeyen Mes’udiye Medresesi diğeri ise 255 yıl öğretim hizmeti verdikten sonra H.1163 (M.1750) yılında onarılamayacak hâle gelip yıkılan Kadı Medresesi’dir.

Bu medreselerden Mesudiye Medrese’nin adı “Behcetü’t-Tevarih” ile “el-Aylemü’z-zahir” adlı tarih kitaplarında geçmektedir. Adı geçen kaynaklarda, Medresenin Amasya’nın Simre¹ Kasabası’nda Sultan Mes’ud tarafından yaptırıldığı yazılıdır. Ancak Amasya’nın içinde ve dışında Simre adıyla anılan yerlerde yapılan araştırmalar sonuçsuz kalmış, medreseye ait herhangi bir ize rastlanmamıştır. Arkeoloji ve Etnografya Müzesi’nin bahçesinde bulunan Sultan Mes’ud Türbesi’nin, zamanında Simre Sempti’nde bulunuyor olması sebebiyle medrese olarak kabul edildiğinden, daha sonra yan sütunlarda görülen kitabesinden türbe olduğunun anlaşıldığından bahsedilmektedir (Abdi-zâde, 1986: 251). Yapının mimari özellikleriyle ilgili araştırmalarda, cephe düzenlemesinin çağdaş örnekleriyle karşılaştırılması sonucunda, Sultan Mes’ud Türbesi’nin Yıldırım Bayezid’in şehzâdeliği zamanında (1386-1389) yaptırılmış olduğu kanaatine varılmıştır (Cantay, 1995: 35).

Sultan Mes’ud’un, adına inşa edilen bir yapının yakınına defnedilmiş olması mümkündür. Türbenin bulunduğu mahallin Simre adıyla anılıyor olması da göz önüne alındığında, adı geçen medresenin müzenin bulunduğu yerde olması kuvvetle muhtemeldir. Başka bir görüş de Sultan I. Mesud’un Havza Simre’inde gömülü olduğu, buradaki türbenin ise 1284-1298; 1302-1308 tarihlerinde iki kez tahta geçmiş olan II. Mesud’a ait olabileceği şeklindedir (Urak, 1994: 183).

Amasya’da XIX. ve XX. yüzyıla ulaşamayan medreselerden bir diğeri olan Kadı Medresesi H.900 (M.1494-1495) tarihinde, Anadolu Kazaskeri Molla Beylikzade Molla

---

¹ I. Sultan Mesud’un H.538 (M. 1143) yılında Amasya’yı fethedip saltanat merkezi yaptığı, Yeşilirmak’ın güneyinde kalan harap ve boş araziye cami, medrese, han, hankâh ve medrese inşa ettirecek, “Simre” adında yeni bir yerleşim alanı oluşturduğu belirtilmektedir. Yeni bir şehir olarak gelişen “Simre” H. 700(M. 1300-1301) tarihine kadar Amasya Emirligi’nin merkezi olmuştur. Selçuklular’dan sonra “Simre”, Üçler, Hacı İlyas, Recep, Şamiçe, Küpçeğiz ve Gökmedrese Mahallelerine ayrılmıştır (Abdi-zâde, 2004/1: 224-227).

Vilda Mehmed Çelebi tarafından Fethiye Mahallesi'nde inşa ettirilmiş, vakıfları on yıl sonra H.911 (M.1505) tarihinde oğlu Kadı Abdurrahman Efendi tarafından tanzim edilmiştir.

Medresenin dört duvarında taş ve tuğla malzeme kullanılmış ancak içi tamamen ahşap olduğundan uzun ömürlü olmamış, doğanın yıkıcı etkilerine ve yangın felâketine maruz kalan medreseden herhangi bir iz kalmamıştır. Kadı Medresesi H. 1163 (M.1750) yılında ortadan kalkmıştır (Abdi-zâde, 2004/1: 166). Aynı mahallede bulunan Kadı Hamamı, Kadı Abdurrahman Efendi tarafından yaptırılıp, medreseye vakfedilmiştir. Bu hamamı, H.945 (M.1538)'de, adı geçen kadının oğullarından Seydi Paşa, daha sonra da H.1031(M.1622)'de, Sultaniye Hatibi, Hacı Mustafa Efendi tamir ettirmiştir.

Kadı Medresesi, paye bakımından kırklı medreseler derecesindedir. XVII. yüzyılda Bali Beyzade Abdurrahman Çelebi, Niksarlı Emir Sinan Efendi ve Senadi Efendi gibi şahıslar burada müderris olmuşlardır. H.1061 (M.1651) yılında Kara Muhiddin Efendi ile Hocazade Abdurrahman Efendi, H.1099 (M.1688)'da, Hasan Efendi ile Hacı Efendizade Ömer Efendi medresede müderris olarak görev yapmışlardır. Eyrekli el-Hac Hasan Efendi H.1121 (M.1709) senesinde medresenin müderrisi olmuştur. Eyrekli Hacı Hasan Efendi'nin H.1149 (M.1736)'da vefat etmesinden sonra müderris olanlar, medreseyi muhafaza edememişlerdir. Kara Muhiddin Efendi ile Hacı Hasan Efendi, bu medresenin vakıflarını genişletmiş olmalarına rağmen bakımsız kalan medrese, H.1163 (M.1750) yılında ortadan kalkmıştır (Abdi-zade, 1986: 247).

Anadolu'nun Türk yurdu olduğu XI. yüzyıldan itibaren fethedilen şehirlerin tamamında, Türk sosyal yaşamının gerektirdiği yapılar inşa edilmeye başlanmıştır. Başta dinî yapılar olmak üzere saraylar, medreseler, hanlar, hamamlar, türbeler, çeşmeler ve köprüler inşa edilerek şehirlerin gelişmesi sağlanmıştır. Medreselerin ve diğer yapıların ayakta kalabilmeleri ve işlevlerini sürdürebilmeleri amacıyla bânîleri tarafından vakıflar kurulmuş, bu vakıflara gelir getiren mülkler bağışlanmıştır.

Amasya'yı fetheden Danişmend Beyleri, içinde buldukları şartlar gereği askerî ve dinî yapılara öncelik vermek zorunda kalmışlardır. İçeri Şehir'de askerî amaçlı yapılar ile saray, han ve camiler inşa ettirmişlerdir. Amasya Selçuklu hâkimiyetine geçtikten sonra şehrin fizikî yapısı gelişme göstermeye başlamıştır. Sultan Mesud'un Amasya'ya yerleşmesiyle birlikte imar faaliyetleri hız kazanmıştır. Simre adıyla bilinen yerleşim

mahallinde evler, han, cami, imaret, hankâh, medrese ve saray yapılmış, bahçeler düzenlenmiştir (Urak, 1994: 4-5).

Selçuklular Dönemi'nde emniyeti sağlanan ve düzenli olarak gelişen Amasya'da, inşa edilen medrese sayısı artmaya başlamış, Herat, Horasan, Tebriz, Harezm ve Buhara gibi önemli şehirlerden âlimler gelmişlerdir. Fahreddin Muhammed Buharî, Taceddin Yusuf et-Tebrizî, Mahmud el-Yesevî, Abdülmelik el-Berkendî Amasya medreselerinde ders vermiş âlimlerdir (Abdi-zâde, 2004/1: 141). Selçuklular Dönemi'nde devlet adamlarının inşa ettirdiği medreselerle ilim ve kültür merkezi kimliği kazanan Amasya, İlhanlılar'ın yönetimi altında bulunduğu yıllarda da gelişimini sürdürmüş, Darüşşifa Medresesi'yle tıp alanında hizmet veren bir sağlık ve eğitim kurumuna sahip olmuştur.

XV. yüzyıl başından itibaren Amasya'da inşa edilmeye başlayan Osmanlı Dönemi medreseleri de Selçuklu örneklerinde görüldüğü gibi Sultan, vezirler, valiler, sancakbeyleri ve saray görevlileri tarafından inşa ettirilmişlerdir. Amasya medreselerine, yapıların ayakta kalabilmesi ve işlevlerini sürdürebilmeleri amacıyla vakıflar kurulmuş, bânileri tarafından çiftlikler, tarım arazileri, han, hamam, dükkân gibi geliri yüksek olan mülkler vakıf malı olarak kaydedirilmişlerdir.

Kültür seviyesinin yükseldiği Amasya'ya verilen isimlerden anlaşılmaktadır. Medinetü'l-Hükema (akıl ve hikmet sahiplerinin şehri), Bağdadü'r-Rum (Anadolu şehirlerinin Bağdad'ı), Kubbetü'l-Ulemâ (ulemânın merkezi) ve Darü'l-İzz (kıymetli, yücelik ve mutluluğun merkezi) isimleri verilmiştir (Abdi-zâde, 2004/1: 11-12). Amasya'nın ilim ve kültür merkezi olma özelliğini yüzyıllar boyunca koruduğu, 1861 yılı sonlarında Amasya'da bulunan Georges Perrot'un Amasya'yı "Anadolu'nun Oxford'u" olarak tanımlamasından anlaşılmaktadır (Tuzcu, 2013: 477).

Amasya, yapısal özellikleri ve plânları bakımından da önemli medreselere sahiptir. Darüşşifa Medresesi anıtsal cephe düzenlemesi, açık avlulu, revaklı ve iki eyvanlı plân şemasıyla Selçuklu mimarisinin Beylikler Dönemi'ndeki temsilcisi niteliğindedir (Urak, 1994: 427).

Çelebi Mehmed Medresesi revaklarla çevrelenmiş açık avlulu, revaklı ve dört eyvanlı plân şemasını anımsatan plâna sahip olan medresede, eyvanların yerinde dışa taşkın, kubbeye örtülü hacimli mekânlar yer almaktadır. Dershane olarak kullanılan bu mekânların arasına 20 adet öğrenci hücresi yerleştirilmiştir (Çerkez, 2005: 321-336; Aslanapa, 1989:

238). Mimari açıdan önemli olan diğer bir medresede Gümüşhacıköy’de inşa ettirilen Haliliye Medresesi’dir. H.818 (M.1415) yılında hizmete açılan medrese kapalı avlulu, dört eyvanlı plânıyla Selçuklu medresesi plân tipinin, Erken Osmanlı medreselerinde yaşatıldığını göstermektedir (Aslanapa, 1989: 239).

Büyük Ağa Medresesi sekizgen plân şemasının uygulandığı ilk örnektir. Kenar uzunlukları on sekiz metrelik düzgün sekizgen şeklindedir. Avlu, sekizgenin her kenarında üçer adet olmak üzere revaklarla çevrelenmiştir. Revakların arkasında öğrenci hücreleri yer almaktadır. Güneyde yer alan dershane aynı zamanda mescit olarak kullanılmaktadır. Dershane, yüksek ve dışa taşkın düzenlenerek önemi vurgulanmıştır (Urak, 1994: 134).

Gökmedrese, Mehmet Paşa, Bayezid Paşa, Abdullah Paşa ve Yörgüç Paşa Medreseleri cami, medrese, imaret işlevlerini birlikte görmek üzere tasarlanmış zaviyeli veya çok işlevli olarak isimlendirilen yapılar arasında bulunmaktadır. Yakup Paşa (Çilehâne) Medresesi de bir tekkenin içinde yer alması bakımından ayrı bir özellik taşımaktadır (Kuzucular, 1994: 56-62).

Araştırma kapsamında Amasya merkezinde ve kazalarında olmak üzere 46 medrese üzerinde çalışılmış, medreselerin eğitim öğretim faaliyetlerine son verdikleri tarihler tespit edilmiştir. Medreseler faaliyetlerine son vermiş oldukları tarihlere göre, XIX. Yüzyıla İntikal Eden Medreseler ve XX. Yüzyıla İntikal Eden Medreseler olmak üzere iki gruba ayrılmıştır.

Amasya ve kazalarındaki 46 medresenin dördü bu iki grubun dışında tutulmuştur. Bu medreselerden merkezde olan Mesudiye Medresesi ile Kadı Medresesi, XIX. yüzyıldan önce ortadan kalkmıştır. Merzifonda H. 962 (M. 1554-1555) tarihinde, Ramanzâde Mehmed Bey tarafından inşa edilen Ramazaniye Medresesi ile Süheyl Bey tarafından, H. 987 (M. 1579-1580) tarihinde inşa edilmiş olan Süheyliye Medresesi’nin ise inşa tarihleri ve bânîlerinin isimlerinden başka bir bilgiye ulaşılamamıştır. 1930’lu yıllarda harap bir vaziyette olduğu ifade edilen bu medreselerin (Çerkez, 2005: 421), eğitim öğretim faaliyetlerine hangi tarihte son vermiş oldukları tespit edilemediğinden, bu iki medrese de sınıflandırmaya dâhil edilmemiştir.

Amasya merkezinde Alaca Yahya Medresesi, Hüsamiye Medresesi, Osman Çelebi (Darü’l-Hadis) Medresesi, Osmaniye Medresesi, Feyziye Medresesi, Fatımiye Medresesi, Narlı Bahçe Medresesi, Rahmaniye Medresesi, Hayriye Medresesi, Hakala Kazası’ndaki

Tablo 1'in devamı.

Medresenin Adı	Medresenin Eğitim Verdiği Yüzyıl							
	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.
Hüsamiye Medresesi	-	-	Eğitimde	Eğitimde	Eğitimde	Eğitimde	Eğitimde	-
Hakala Kasım Bey Medresesi	-	-	Eğitimde	Eğitimde	Eğitimde	Eğitimde	Eğitimde	-
Hızır Paşa Medresesi	-	-	Eğitimde	Eğitimde	Eğitimde	Eğitimde	Eğitimde	Eğitimde
Abdullah Paşa Medresesi	-	-	Eğitimde	Eğitimde	Eğitimde	Eğitimde	Eğitimde	Eğitimde
Mehmed Paşa Medresesi	-	-	Eğitimde	Eğitimde	Eğitimde	Eğitimde	Eğitimde	Eğitimde
II. Bayezid Medresesi	-	-	Eğitimde	Eğitimde	Eğitimde	Eğitimde	Eğitimde	Eğitimde
Büyük Ağa Medresesi (Hüseyniye)	-	-	Eğitimde	Eğitimde	Eğitimde	Eğitimde	Eğitimde	Eğitimde
Küçük Ağa Medresesi (Ayas Ağa)	-	-	Eğitimde	Eğitimde	Eğitimde	Eğitimde	Eğitimde	Eğitimde
Osman Çelebi (Darülhadis) Medresesi	-	-	-	Eğitimde	Eğitimde	Eğitimde	Eğitimde	-
Hakala Muhyiddin Bey Medresesi	-	-	-	Eğitimde	Eğitimde	Eğitimde	Eğitimde	-
Merzifon Dürrîye Medresesi	-	-	-	-	-	Eğitimde	Eğitimde	Eğitimde
Osmaniye Medresesi	-	-	-	-	-	Eğitimde	Eğitimde	-
Feyziye Medresesi	-	-	-	-	-	Eğitimde	Eğitimde	-
Fatimiye Medresesi	-	-	-	-	-	Eğitimde	Eğitimde	-
Sungurlu Medresesi	-	-	-	-	-	Eğitimde	Eğitimde	Eğitimde
Bekir Paşa Medresesi	-	-	-	-	-	Eğitimde	Eğitimde	Eğitimde
Narlı Bahçe Medresesi	-	-	-	-	-	Eğitimde	Eğitimde	-

Tablo 1'in devamı.

Medresenin Adı	Medresenin Eğitim Verdiği Yüzyıl								
	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	
Merzifon Hacı Ali Ağa Medresesi	-	-	-	-	-	Eğitimde	Eğitimde	Eğitimde	
Kâşifiye Medresesi	-	-	-	-	-	Eğitimde	Eğitimde	Eğitimde	
Rahmaniye Medresesi	-	-	-	-	-	Eğitimde	Eğitimde	-	
Hayriye Medresesi	-	-	-	-	-	Eğitimde	Eğitimde	-	
Merzifon Şifaiye Medresesi	-	-	-	-	-	Eğitimde	Eğitimde	Eğitimde	
Tayyar Paşa Medresesi	-	-	-	-	-	-	Eğitimde	Eğitimde	
Benderli Medresesi	-	-	-	-	-	-	Eğitimde	Eğitimde	
Çöplüce Medresesi	-	-	-	-	-	-	Eğitimde	Eğitimde	
Tekke Medresesi	-	-	-	-	-	-	Eğitimde	Eğitimde	
Kapancızâde Medresesi	-	-	-	-	-	-	Eğitimde	Eğitimde	
Saraçhane Medresesi	-	-	-	-	-	-	Eğitimde	Eğitimde	
Mehmed Bey Medresesi	-	-	-	-	-	-	Eğitimde	Eğitimde	
Sofular Medresesi	-	-	-	-	-	-	Eğitimde	Eğitimde	
Hacı Hamza Medresesi	-	-	-	-	-	-	Eğitimde	Eğitimde	

3.2. XIX. Yüzyıla İntikal Eden Amasya Medreseleri

3.2.1. Alaca Yahya Bey Medresesi

Alaca Yahya Bey Medresesi XIV. yüzyıl ikinci yarısı, Beylikler Dönemi'ne aittir. (Eretna Beyliği) Hatuniye Mahallesi'nde Yeşilirmak kenarında bulunan medrese, Ziya Paşa

Bulvarı üzerindeki Saraçhane Camii'nin doğusunda yer almaktaydı. Saraçhane Camii, Şeyh Zekeriya Sokak ve İğneci Baba Sokak arasında kalan adada yer almaktaydı.

Bânîsi, Amasya Emiri Şadgeldi Paşa olan medrese, H.775 (M.1373) yılı civarında faaliyete başlamıştır. Şadgeldi Paşa'nın torunlarından II. Bayezid'in lâlâsı Alaca Yahya Bey tarafından, H.875 (M.1470) tarihinde yenilenmesi sebebiyle Alaca Yahya Bey Medresesi adını almıştır. Vakfiyesi Yahya Bey tarafından düzenlenmiştir. Ancak vakıfları belli değildir.

Medresenin ilk müderrisi Sadreddin Artuk et-Türkmani olmuştur. H.1100 (M.1689) tarihine kadar önemli kişiler bu medresede müderrislik yapmışlardır. Bu tarihten sonra, Zanalı es-Seyyid Ahmet Efendi, oğlu ve torunları H.1248 (M.1832) yılına kadar medresenin müderrisi olmuşlardır. Torunlarından Bakırcızade es-Seyyid Nureddin Muhammed Efendi H.1248 (M.1832)'de müderris olmuştur. Ancak bu kişi kadılık görevine geçtiğinden, medrese vekâletle idare edilmeye başlamış ve bundan sonra da terkedilmiş bir hale gelmiştir. Amasya mutasarrıfı Ziya Paşa H.1281 (M.1865)'te bu medreseyi yıktırarak, yerine bir rüşdiye mektebi yaptırmıştır. (Abdi-zâde, 1986: 222).

Günümüzde medreseden ve yerine yapılan rüşdiye mektebinden herhangi bir iz kalmamıştır. Medresenin hizmet verdiği yerde Ziya Paşa Caddesi üzerinde, Saraçhane Camii ile Şeyh Zekeriya Sokak arasındaki dükkânlar ve konutlar bulunmaktadır.

3.2.2. Hüsamiye Medresesi

Hüsamiye Medresesi XV. yüzyıl ortası, Osmanlı Dönemi'ne aittir. Eski adıyla Kûba Mahallesi, günümüzdeki adıyla Fethiye Mahallesi'nde Fethiye Camii'nin güneyinde bulunmaktaydı. Fetih Sokak'ın güneyinde Kûba Sokak ile Şehit Selçuk Özarı Sokak arasında kalan adada yer almaktaydı.

Bânîsi, Kubalızade eş-Şeyh Hüsameddin Hüseyin el-Halveti Hazretleri olan medrese, H.857 (M.1453) tarihinde inşa edilmiştir. Hüsamiye Medresesi'nin müderrisliği H.960 (M.1553) tarihine kadar oldukça kıymetli ve 60 akçe derecesinde kabul edilmiştir. H.1011 (M.1602) yılında çıkan yangında harap olan medrese, Hüsameddin Hüseyin Efendi tarafından onarılmış ancak tekke olarak kullanılmıştır (Abdi-zâde, 2004/1: 154-155)

H.1099 (M.1688)'da meydana gelen bir yangında zarar görmüş olan bina yerine, H.1125 (M.1713) yılı civarında dersiam Kûbalı Hafız Ali Efendi tarafından tekrar dersane yaptırılmıştır. H.1241 (M.1826) yılına kadar hizmet vermiştir. Bakımı yapılamayan medrese terk edilmiş yeri bahçe haline gelmiştir (Abdi-zâde, 1986: 229).

Yapının inşa tarihi olan H. 857 (M.1453) tarihinde vakfiyesi de düzenlenmiştir. Ancak vakıfları belli değildir. Gıyaseddin Paşa Çelebi H. 923 (M. 1517-1518) tarihinden önce medresenin müderrisi olduğu bilinmektedir (Baltacı, 2005: 780). Medresenin öğrencileriyle ilgili kayıt bulunamamıştır. XIX. yüzyıla ulaşan medrese, 1826 yılında terk edilmiştir. Günümüzde yapıya ait bir iz bulunmamaktadır.

3.2.3. Osman Çelebi (Darü'l-Hadis) Medresesi

Osman Çelebi Medresesi XVI. yüzyıl ilk yarısı, Osmanlı Dönemi'ne aittir. Eski adıyla Pirinççi Mahallesi'nde dere kenarında inşa edilen medrese, günümüzdeki adıyla Mehmed Paşa Mahallesi'nde, Atatürk Caddesi ile Şehit Nahit Bulut Caddesi'nin kesiştiği noktadaki Azeriler Camii'nin hizasında, Dere Sokak'ta bulunmaktaydı. Bânisi, kadınlardan Seydi Ali'nin oğlu Hacı Osman Çelebi olan medrese, H.933 (M.1526-1527) tarihinde inşa edilmiştir. Ahşap olarak yapılan bu medrese Dârülhâdis olarak hizmet vermiştir.

H.1011 (1602-1603) yılında çıkan yangında harap olan medrese, Osman Çelebi'nin torunu Ayşe Hatun H.1018 (M.1609-1610)'de yeniden yaptırmış ve mütevelliliğini oğlu Şaban Ağa ve onun evlâdına vermiştir (Baltacı, 2005: 885). Kendi mülklerini de bu medreseye vakfetmiştir. Medrese, H.1098 (M.1687) ve H.1143 (M.1730) tarihlerinde çıkan yangınlarda tekrar tekrar yanmış, H.1100 (M.1689) ve H.1151 (M.1738) senelerinde yeniden inşa edilmiştir. Medresenin vakıfları belli değildir. Son tamiratında Geldikalan Nahiyesi'nde bulunan vakıf mevrânın geliri maaş olarak müderrislere verilmiştir (Abdi-zâde, 2004/1: 158).

H.1151 (M.1738) senesinde Ahmed Efendi medresenin müderrisi olmuş, H.1168 (M.1755) yılında vefat etmesiyle yerine Hafız Hüseyin Efendi geçmiştir. H.1168 (M.1755) yılında Hafız Hüseyin Efendi aniden vefat edince Hüseyin Efendi müderris olmuştur. H. 1170 (M. 1757) tarihinde Hüseyin Efendi görevden alınmış, Hafız Hüseyin Efendi'nin oğlu Hafız Ahmed Efendi atanmıştır. H.1178 (M.1764) yılında Ahmed Efendi kendi isteğiyle ayrılmış, yerine dersiam Fenercizâde Evliya Halil Efendi, H.1201 (M.1787) yılında da Halil Efendi'nin çekilmesiyle Soruklu Hafız Ali Efendi müderrisliğe geçmiştir.

Görevden alınan Hafız Ali Efendi'nin yerine geçen Şirin Ali Efendi medresede dört yıl müderrislik yapmıştır. H.1208 (M.1794)'de ikinci defa Hafız Ali Efendi, onun H.1221 (M.1806)'de vefatıyla oğlu Hafız Ahmed Efendi, H.1227 (M.1812)'de onun vazifeden alınmasıyla Mehmed Raşid Efendi müderris olmuştur. H.1231 (M.1816) yılında Mehmed Raşid Efendi'nin vefatının ardından, dersiam İnepararlı es-Seyyid Hacı İsmail Hakkı Efendi müderrisliğe geçmiştir. İsmail Hakkı Efendi'nin vefatından sonra da oğulları Mustafa ve Mehmed Nuri Efendiler medreseye birlikte müderris olmuşlardır (Abdi-zâde, 1986: 235).

Araştırdığımız kaynaklarda öğrencileriyle ilgili kayıt bulunamamıştır. 1816 yılından sonra görevli olan müderrislerin tahmini görev süreleri göz önüne alındığında, medresenin XIX. yüzyıl sonuna ulaşmadan ortadan kalktığı anlaşılmaktadır. XIX. yüzyıl sonundaki sâlnâmelerde de medresenin adına rastlanılmamış olması bu kanyı güçlendirmektedir. Azeriler Camii'nin güneydoğu köşesinin arkasında kalan Savadiye Deresi kenarındaki bahçeli müstakil evin medrese arsası olduğu tahmin edilmektedir.

3.2.4. Osmaniye Medresesi

Osmaniye Medresesi XVIII. yüzyıl ilk yarısı, Osmanlı Dönemi'ne aittir. İçeri Şehir'de Karatay Mahallesi'nde bulunmaktaydı. Bânisi Büyük Ağa müderrisi, Antepli Hacı Kara Osman Efendi olan medrese, H.1149 (M.1736-1737) tarihinde inşa edilmiştir.

Osman Efendi, Hacı Mahmud Çelebi Tekkesi'nin yanına bir dershane ile birkaç oda ilave ettirerek medreseyi kurmuştur. Sonradan bu tekke tamamiyle medreseye dönüştürüldüğünden, ulemâ arasında "Osman Efendi Medresesi" veya "Osmaniye Medresesi" adıyla tanınmıştır. Halk arasında ise "Tekke Medresesi" diye bilinmektedir. Medresenin birkaç dükkân, ev ve bağdan ibaret olan vakıfları XIX. yüzyıl sonunda kaybolmuştur.

Medresede, ilk önce Osman Efendi'nin talebesi Ömer Efendi müderrislik yapmıştır. Ömer Efendi'nin vefatından sonra oğlu Hafız Mustafa Efendi H.1183 (M.1769) yılında vazife almış, Hafız'ın vefatıyla da oğlu es-Seyyid Hafız Ömer Efendi, H.1206 (M.1792)'de müderris olmuştur. Ömer Efendi'nin H.1218 (M.1803)'de vefat etmesiyle, es-Seyyid Mustafa Efendi müderris olmuş, H. 1247 (M. 1831) yılında oğlu Ahmed Rifat Efendi tedrise mutasarrıf olmuştur. Medresedeki eğitime bir müddet ara verilmiştir. Caniklizâde Hacı Mehmed Hilmi Efendi, tekke şeyhi olduğu zaman, bu medreseyi tekrar eğitime açmıştır (Abdi-zâde, 1986: 244).

3.2.5. Feyziye Medresesi

Feyziye Medresesi XVIII. yüzyıl ilk yarısı, Osmanlı Dönemi'ne aittir. Gökmedrese Mahallesi'nde Toruntay Sokak'taki Hayriye Medresesi'nin karşısında bulunmaktaydı. Anadolu Kazaskeri, Amasyalı İbrahim Efendi tarafından oğlu es-Seyyid Feyzullah Efendi adına, H.1151 (M.1738-1739) tarihinde inşa edilmiştir.

Medrese ahşaptan yapılmıştır. Kuzey ve güney tarafında odaları, batı tarafında da dershaneleri bulunan medrese, H.1207 (M. 1792-1793)'de yanmıştır. H.1208 (M. 1793-1794)'de Amasyalı Şerif Ahmed Efendi tarafından yeniden yaptırılmış, H.1209 (M.1794-1795) yılında da ikinci defa vakıfları tanzim edilmiştir. Zamanla tekrar, harap olmaya yüz tutmuş olduğunu gören Şirvani-zâde Mehmed Rüşdü Paşa tarafından H.1288 (M.1871-1872)'de üçüncü defa olarak, yeniden yaptırılmıştır (Abdi-zâde, 2004/1: 165-166).

İnşa tarihinde düzenlenen vakfiyesine göre Medresenin bânisi İbrahim Efendi altı dükkân vakfetmiştir. Yangından sonra medreseyi tamir ettiren Şerif Ahmed Efendi tarafından da H. 1209 (M.1794-1795) tarihinde iki ev iki dükkân vakfedilmiştir. Vakıflarının tamamı kaybolduğundan medrese faaliyetine devam edememiştir. Medresede ilk müderrisliği Hacı Mahmud Efendi yapmıştır. Mahmud Efendi'den sonra oğlu Şerif Ahmed Efendi müderris olmuştur. Şerif Ahmed Efendi'nin vefat etmesi üzerine Hüseyin Efendi medreseye müderris atanmıştır. H.1223 (M.1808-1809) tarihinde Hüseyin Efendi'nin vefatıyla da, Canikli Hacı Mehmed Efendi, H. 1249 (M.1833-1834) yılında da Mengülcüzade es-Seyyid Yahya Efendi Yahya Efendi'den sonra da H.1265 (M. 1848-1849) yılında es-Seyyid İbrahim Efendi müderris olmuşlardır (Abdi-zâde, 1986: 246). XIX. yüzyılın sonlarında sâlnâmelerde kaydının bulunmaması, faaliyetine son verilmiş olduğunu göstermektedir.

3.2.6. Fatımiye Medresesi

Fatımiye Medresesi XVIII. yüzyıl ilk yarısı, Osmanlı Dönemi'ne aittir. Gümüşlü Mahallesi'nde Mehmet Paşa Caddesi ile Atatürk Caddesi'nin kesiştiği yerde Yavuz Selim Meydanı'nın karşısında, Gümüşlü Camii'nin güneydoğusunda bulunmaktaydı.

Bânisi, Sultan I.Mahmud'un saraylılarından Amasyalı Fatma Hatun olan medrese, H.1153 (M.1740) tarihinde inşa edilmiştir. Gümüşlüoğlu Tekkesi yerine ahşap malzeme kullanılarak inşa edilen medrese, "Medrese-i Hatuniye" ve "Gümüşlü Medresesi" isimleriyle

de bilinmektedir. H.1280 (M.1863-1864) tarihinde bakımsız kalan medrese hizmet veremez hâle gelmiştir (Abdi-zâde, 1986: 245). Medresenin vakfiyesi H.1158 (M.1745-1746) yılında düzenlenmiştir. Sultan I. Mahmud mülklerinden olan Sarıalan ve Ortaköy malikâneleri vakfedilmiştir. Vakıflarından elde edilen 20.000 kuruşluk gelirin, 4.000 kuruşu mütevelliyeye, 5.000 kuruşu medresenin yakacak, aydınlatma ve tamirine, geriye kalan kısmı ise, İstanbul'da Atik Ali Paşa Cami imam ve müezzinlerine tahsis edilmiştir (Abdi-zâde, 2004/1: 165).

Medresenin ilk müderrisi, tekkenin son şeyhi olan Hazret-i Pir'in türbedarı, es-Şeyh İsmail Efendi'dir. İsmail Efendi'den sonra H.1179 (M.1765-1766) yılında Ömer Efendi medresede müderrislik yapmıştır. H.1192 (M.1778-1779) tarihinde es-Seyyid Ali Efendi, H.1195 (M.1780-1781) yılında es-Seyyid Zeynelabidin Efendi, H.1212 (M.1797-1798) yılında Tahvilli Hacı Hasan Efendi, H.1214 (M.1799-1800) yılında Niksarlı İsmail Efendi ve H.1228 (M.1813) tarihinde de İsmail Efendi'nin oğlu dersiam Ali Efendi, medresenin müderrisi olmuşlardır (Abdi-zâde, 1986: 245). 09 Recep H.1248 (M. 23 Kasım 1832) tarihinde medresenin müderrisi Es-seyyid Mustafa Mecidi vefat etmiş, yerine Es-seyyid Ali ibn-i Osman Efendi atanmıştır (BOA. C.MF. 48/2366. 09 Recep 1248). Medresede H. 1262 (M. 1845-1846) yılında 13 öğrenci okumaktaydı (Gür ve Kahrıman, 2012: 54-55).

XIX. yüzyıla ulaşan medrese, günümüzde mevcut değildir. Medrese XIX. yüzyıl üçüncü çeyreğinde kapanmıştır. Günümüzde yapının yeri belli değildir. Medresenin bulunması gereken yerden Atatürk Caddesi geçmektedir.

3.2.7. Narlı Bahçe Medresesi

Narlı Bahçe Medresesi XVIII. yüzyıl ortası, Osmanlı Dönemi'ne aittir. Üçler Mahallesi ile Gökmedrese Mahallesi'nin birleştiği yerde Mustafa Kemal Paşa Caddesi'nin güneyinde bulunmaktaydı. Bânisi Türüdüzâde Hacı Hafız Süleyman Ağa olan medrese, H. 1167 (M. 1753-1754) tarihinde ahşap malzemeyle büyük bir bahçe içinde inşa edilmiştir. Medresenin on bir öğrenci hücresi ve bir dershânesi vardır. Bahçesinin adı Narlı Bahçe olduğu için medreseye Narlı Bahçe Medresesi adı verilmiştir. Medresenin vakıfları belli değildir.

Hafız Abdullah Efendi medresenin ilk müderrisidir. Abdullah Efendi'nin H.1189 (M.1775)'da vefat etmesiyle yerine Elbistanlı İbrahim Efendi müderris olmuştur. Bundan sonra da sırayla, H.1200 (M.1786)'de, Hafız Mehmed Efendi H.1205 (M.1791)'de,

Erzincanlı Evliya İbrahim Efendi H.1211 (M.1796)'de es-Seyyid Hasan Efendi, H.1227 (M.1812)'de, Mecitözlü es-Seyyid Ahmed Efendi ve İskilibli Hüseyin Efendi görev yapmışlardır. Hüseyin Efendi'nin yerine geçen oğlu Hafız Mehmed Efendi müderris olduğu zaman H.1281 (M.1864-1865) yılında Amasya mutasarrıfı olan Ziya Paşa, şose yolu tamir ettirirken, yol üzerine denk gelen ve iyice harap olan medreseyi yıktırmıştır. Medresenin arsasının yarısından fazlası yola gitmiş, kalan yarısı da o sırada müderris olan Hafız Mehmed Efendi'ye verilmiştir (Abdi-zâde, 1986: 252).

Tablo 2. Narlı Bahçe Medresesi'ne Amasya Dışından Gelen Öğrenciler (Gür ve Kahrıman, 2012: 236-237)

Sıra	Öğrencinin Adı	Fiziki Özellikleri	Yaşı	Geldiği Yer	Geldiği Yıl
1	Karabaşoğlu Mustafa oğlu Ahmet Efendi	Orta boylu, kumral sakallı	35	Ankara	1843
2	Sineklioğlu Ahmet oğlu Halil Efendi	Orta boylu, kara sakallı	28	İskilip	1838
3	Musabeyoğlu Ömer oğlu Molla Ali	Uzunca boylu, ter bıyıklı	22	Taşova	1842
4	Veyisoğlu Mehmet oğlu Mustafa	Orta boylu, yeni bıyıkları çıkmış	17	Ezinepazarı	1843
5	Aydinoğlu Mustafa oğlu Molla Halil	Orta boylu	18	Kastamonu	1844
6	Muradoğlu Mehmet oğlu Molla Ömer	Orta boylu	18	Künbetabad	1842
7	Kelahmetoğlu Osman oğlu Molla Mehmet	Orta boylu	18	Künbetabad	1844
8	Dedeoğlu Bekir oğlu Molla İbrahim	Uzunca boylu, kara sakallı	24	Çankırı	1844
9	Kademcioğlu Ahmet oğlu Molla Mustafa	Orta boylu	17	Tosya	1845
10	Karamehmetoğlu Eyüp oğlu Molla Eyüp	Orta boylu, kara sakallı	30	Taşova	1843
11	Kılcanoğlu Ali oğlu Molla Hasan	Orta boylu, kara sakallı	37	Samsun	1845
12	Kardeşi Hüseyin	–	13	Samsun	1845
13	Diğer kardeşi Ahmet	–	11	Samsun	1845

Medresede H. 1262 (M. 1845-1846) yılında 13'ü Amasya dışından 2'si Amasya merkezden olmak üzere 15 öğrenci okumaktaydı (Gür ve Kahrıman, 2012: 54-55). XIX. yüzyıla ulaşan medrese 1865 yılına kadar hizmet verebilmiştir.

3.2.8. Rahmaniye Medresesi

Rahmaniye Medresesi XVIII. yüzyıl sonu, Osmanlı Dönemi'ne aittir. Savadiye Mahallesi'nde bulunmaktaydı. Bânisi Hacı Feyzullah oğlu Hacı Abdurrahman Ağa'dır. Medrese H. 1206 (M. 1791-1792) tarihinde inşa ettirilmiştir. Amasya'da mütesellim olarak görev yapmış olan Hacı Abdurrahman Ağa medreseyi ahşap malzemeyle inşa ettirmiştir. Vakıfları, müderrisleri ve öğrencileri hakkında bilgi bulunamayan medrese, H. 1275 (M. 1858-1859) yılında yıkılmıştır (Abdi-zâde, 2004: 160).

3.2.9. Hayriye Medresesi

Hayriye Medresesi XVIII. yüzyıl sonu, Osmanlı Dönemi'ne aittir. Eski adı Şamiçe Mahallesi olan Gökmedrese Mahallesi'nde, Torumtay Sokak'ta bulunmaktadır. Bânisi Türüdüzâde Hacı Ali Ağa'dır. Vakfiyesi H. 25 Safer 1208 (M. 25 Eylül 1793) tarihinde düzenlenen medrese bu tarihte veya birkaç yıl önce inşa edilmiş olmalıdır (Urak, 1994: 150)

Türüdüzâde Hacı Ali Ağa Amasya'da mütesellim olarak görev yapmıştır. Medrese, "Yukarı Bakacak Medresesi" ismiyle de bilinmektedir. (Bkz. Ekler fotoğraf 1-2) Ahşap malzemeyle inşa edilen medresenin ortasında iki taraflı bahçe bulunduğu kayıtlıdır (Abdi-zâde, 2004/1:158). Ancak bu bahçe günümüzde yapının ortasında değil, batı yanında kalan yaklaşık on metrekarelik bir alandan ibarettir. Bu durum batı tarafındaki mekânların yıkılmış olduğunu göstermektedir. Yapı üç katlı olarak inşa edilmiş, bodrum katı odun ve kömürlerin konulduğu bölüm ile kiler olarak kullanılan bir odadan oluşmaktadır. Zemin katta giriş holü tuvalet ve banyo bulunmaktadır. Medresenin dershânesi ile öğrencilerin kaldığı yatakhane birinci katta yer almaktadır (Urak 1994: 147). Medreseye bânisi tarafından üç dükkân, iki kahvehane ve bir bağ vakfedilmiştir (Urak, 1994:150).

Medresenin ilk müderrisi Hasan Efendi olmuştur. Hasan Efendi'nin H.1232 (M.1816-1817) yılında vefat etmesi üzerine yerine dersiam Süleyman Efendi geçmiştir. H.1237 (M.1821-1822) tarihinde Taşköprülü Hafız Hacı Abdullah Efendi medresenin müderrisi olmuştur. H. 20 Cemaziyelevvel 1238 (M. 02 Şubat 1823) tarihinde Abdullah Efendi müderrislik görevinden kendi isteğiyle çekilmiş, yerine Hacı Mehmed Arif Efendi geçmiştir

(BOA. AE. SMHD. II 29/1284. 20 Cemaziyelevvel 1238). Arif Efendi H.1246 (M.1830-1831) yılında görevini kardeşi dersiam Mahmud Efendi'ye bırakmıştır. Mahmud Efendi'nin H.1273 (M.1856-1857) yılındaki vefatından sonra oğulları Mustafa, İbrahim ve Ahmed müştereken müderrisliğin mutasarrıfı olmuşlar ve müderrislik amcaları tarafından vekâleten yürütülmüştür. Amcalarının vefatından sonra medresenin vakıfları kaybolmuş ve medresedeki eğitim faaliyeti durmuştur (Abdi-zâde, 1986: 234). Günümüzde ayakta olan yapı bakımsız haldedir.

3.3. XIX. Yüzyıla İntikal Eden Amasya Kazalarındaki Medreseler

3.3.1. Hakala Kasım Bey Medresesi (Suluova)

Kasım Bey Medresesi XV. yüzyıl ikinci yarısı, Osmanlı Dönemi'ne aittir. Suluova İlçesi'ne bağlı Yolpınar Köyü'nün (eski Akdağ/Hakala Nahiyesi) doğu tarafında yüksekçe bir yerde bulunmaktadır. Bânisi Kasım Bey olan medrese, H.868 (M.1463-1464) tarihinde inşa edilmiştir.

Taş ve tuğla malzeme kullanılarak inşa edilmiş olan medresenin, büyük bir dershanesi ve geniş öğrenci hücreleri vardır. Medresede kırklı derecesinde eğitim öğretim hizmeti verilmiştir (Abdi-zâde, 2004: 189) (Bkz. Ekler fotoğraf 3-4) Medresede H.1242 (M.1826-1827) yıllarına kadar öğretim yapılmıştır (Baltacı, 2005: 851). Medresenin vakıfları belli değildir.

Medresenin müderrisleri Hakala'da ikâmet etmişlerdir. Hakala'da ikâmet eden sonuncu müderris H.1099 (M.1687-1688) yılında azledilen eş-Şeyh Mahmud Efendi'dir. Daha sonra müderris olanlar Amasya'da ikâmet etmişlerdir. Mahmud Efendi'nin azledilmesiyle yerine atanan Fazlızâde Mustafa Efendi H.1102 (M.1690) yılında Hakala'ya gitmek istemeyince azledilmiş, Mahmud Efendi ikinci kez müderrislik görevine atanmıştır. H.1107 (M.1695) senesinde Fazlızâde Mustafa Efendi göreve iade edilmiştir. Mustafa Efendi beş yıl sonra, H.1112 (M.1700) senesinde görevini oğlu Ahmed Efendi'ye devretmiş, babası vefat edince Ahmed Efendi görevden alınmıştır. Üçüncü kez Kasım Bey Medresesi müderrisi olan eş-Şeyh Mahmud Efendi H.1127 (M.1715) tarihinde vefat edince Fazlızâde Hacı Ahmed Efendi ikinci kez atanmış, 35 yıl sürdürdüğü müderrislik görevini H.1162 (M.1748) yılında oğlu es-Seyyid el-Hac Mustafa Efendi'ye devretmiştir. Mustafa Efendi'nin H.1177 (M.1763) tarihinde vefat etmesiyle müderrislik ulemâdan Osman Efendi'ye

geçmiştir. Fazlızâdeler baba, oğul ve torun olmak üzere üç nesil Kasım Bey Medresesi'nde müderrislik yapmışlardır (Abdi-zâde, 2004/1: 189).

Osman Efendi H.1191 (M.1777) tarihinde vefat etmiş, yerine es-Seyyid Zeynelabidin Efendi atanmıştır. Zeynelabidin Efendi H.1221 (M.1806) yılında vefat edince, önceki müderris Osman Efendi'nin iki oğlu es-Seyyid Mahmud Efendi ile es-Seyyid Ahmed Efendi medresenin müderrisliğine ortak olmuşlardır. Ancak bir yıl sonra Mahmud Efendi kendi tasarrufunda olan hissesini Kâşif Efendizâde es-Seyyid Lütfullah'a devretmiştir. H.1239 (M.1823) tarihinde de kardeşi es-Seyyid Ahmed de hissesini ulemâdean Ebubekir Efendi'ye devretmiştir.

Ortak yürütülen müderrislik görevi iki koldan ilerlemiştir. Es-Seyyid Lütfullah H.1250 (M.1834) tarihinde görevini oğlu es-Seyyid Ahmed Feyzi Efendi'ye devretmiştir. H.1242 (M.1826) yılında vefat eden Ebubekir Efendi'nin hissesi ise ulemâdan Canikli el-Hac Mehmed Efendi'ye geçmiştir. H.1250 (M.1835) yılında vefat eden Mehmed Efendi'nin yerine oğlu el-Hac Mehmed Hilmi Efendi müderris olmuştur. Hilmi Efendi H.1251 (M.1835) yılında tasarruf hakkını ulemâdan Mehmed Akil Efendi'ye devretmiştir. H.1254 (M.1838) Akil Efendi'nin vefatıyla oğulları İsmail ve İshak Efendiler medrese tedrisine mutasarrıf olmuşlardır (Abdi-zâde, 2004/1: 189-190). Seyyid Taha Bey Hicri 13 Cemaziyelahir 1268, Milâdi 04 Nisan 1852 yılında medresenin müderrisidir (BOA. A.}MKT.MHM. 45/46. 13 Cemaziyelahir 1268). XIX. yüzyıl ikinci yarısına kadar hizmet veren medrese, günümüzde restore edilmiş haliyle görülmektedir.

3.3.2. Hakala Muhyiddin Bey Medresesi (Suluova)

Muhyiddin Bey Medresesi XVI. yüzyıl ortası, Osmanlı Dönemi'ne aittir. Suluova İlçesi'nde eski adı Hakala olan Yolpınar Köyü'nde bulunmaktadır. Bânisi Hacı Beyzâde Muhyiddin Mehmed Çelebi'dir. Medrese, H.947 (M.1540-1541) tarihinde inşa edilmiştir. Muhyiddin Bey Medresesi kırklı derecesindedir (Abdi-zâde, 1986: 190).

Evkaf Defteri'ne göre, Argoma nahiyesine bağlı, Çörte ve İlarıslan köylerinin yarı malikâne hisseleri ile Simre-i Lâdik kazasına bağlı, Havza, Kıran ve Boyaluca köylerinin yarı malikâne hisseleri medresenin vakıflarıdır. 1520 tahririnde 6525 akçe olan medresenin yıllık geliri, 1576 tahririnde 7645 akçe olarak tespit edilmiştir (Gürbüz, 1993:234).

H. 26 Şevval 1224 (M. 04 Aralık 1809) yılında es-Seyyid Hafız Abdullah ile Es-Seyyid Hacı Osman adlı iki müderris birlikte medresede ders vermişlerdir (BOA. C.MF.

51/2522. 26 Şevval 1224) Yarı hisseyle müderris olan es-Seyyid Hacı Osman Efendi H. 1226 (M. 1811-1812) tarihinde görevini başka bir Osman Efendiye bırakmıştır. Osman Efendi de H. 1239 (M.1823-1824) yılında görevini oğulları Mustafa ve İsmail Hakkı Efendilere devretmiştir. H1243 (M. 1827-1828) yılında Mustafa Efendi vefat edince yerine ulemâdan Hasan Efendi geçmiştir. Hasan Efendi H. 1250 (M. 1834-1835) tarihinde vefat edince oğlu Mehmed Efendi, babasının görevini üstlenmiştir. Bir süre sonra Mehmed Efendi görevini ulemâdan Mehmed Akif Efendi'ye devretmiştir.

İki koldan ilerleyen müderrislik görevinin diğer yarı hissesini elinde bulunduran es-Seyyid Hafız Abdullah Efendi H. 1226 (M. 1811-1812) yılında görevinden ayrılmış yerine Mehmed Kâşif Efendizâde es-Seyyid Lütfullah Efendi geçmiştir. Lütfullah Efendi'den sonra yerine oğlu müderris olmuştur. Öğrencileri hakkında kayıt bulunamayan medresenin XIX. yüzyıl ortalarında eğitim öğretim hizmetine son verdiği, yapının da ortadan kalktığı anlaşılmaktadır (Abdi-zâde, 2004/1: 190-191).

BÖLÜM IV

4. XX. YÜZYILA İNTİKAL EDEN AMASYA MEDRESELERİ

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin askerî, siyasi, sosyal ve idarî alanlardaki batılılaşma çabaları eğitim öğretim hayatını da etkilemiştir. Batılı tarzda eğitim öğretim yapacak olan okullara öncelik verilmiş, medreselerin durumuyla ilgilenilmemiştir. Tanzimat Dönemi'nde medreseler dışında eğitim öğretim kurumları açılmaya başlamış, ilk orta ve yüksek öğretimin bu kurumlar tarafından gerçekleştirilmesi plânlanmıştı. 17 Mart 1857 yılında oluşturulan Maârif-i Umûmiye Nezâreti ile eğitim öğretim bir bakanın yönetimine verilmişti (Karataş, 2003: 236).

XIX. yüzyılda yaygınlaşmaya başlayan rüşdiye ve idâdilerin medreselerin yerini alması gerektiği, medreselerin vatana ve millete hiçbir faydası olmadığı görüşleri ileri sürülmüştür. Bu görüşlerin ağırlık kazandığı dönemde medreselerin işlevlerini sürdürmelerini sağlayan vakıflarına el konulmaya başlanmış, medrese arazileri yeni açılan okullara tahsis edilmişti (Sarıkaya, 1999: 27-28).

Amasya'da özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren devlete hâkim olan yeni anlayış doğrultusunda, öncelik yeni yollar açılmasına, hükümet konağı yapılmasına, kanalizasyon ve Yeşilirmak hattının düzenlenmesine ve rüşdiyeler açılmasına verilmiştir (Serbestoğlu, 2018: 97-104). Medreselerin ihmal edilmesi ve işe yaramaz kurumlar olarak görülmesi, Amasya'da da etkili olmuş Alaca Yahya Medresesi yıktırılıp yerine rüşdiye binası yapılmış, Narlı Bahçe Medresesi'nin ise üzerinden yol geçirilmiştir.

Medreselerin vakıf gelirlerinin azalmış veya tamamen kaybolmuş, bu sebeple kullanılamayacak derecede harap olan medreselerin bakım ve onarımı yapılamayıp kapanmak zorunda kalmışlardır. Köklü eğitim kurumları olan medreseler, tüm zorluklara rağmen, zengin vakıfları ve mütevellilerinin gayretleri sayesinde, medreseler üzerindeki olumsuz fikirlerin nispeten azaldığı XX. yüzyılda da eğitim öğretim faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Amasya ve kazalarında bulunan medreselerden 31 tanesi XX. yüzyıla ulaşabilmiştir.

XIX. yüzyılda Amasya merkezde eğitim öğretim faaliyetlerini sürdüren Halifet Gazi Medresesi, Doğrakiye Medresesi, Torumtay Medresesi, Darü’ş-Şifa Medresesi, Atabey Medresesi, Yakup Paşa Medresesi, Bayezid Paşa Medresesi, Yörgüç Paşa Medresesi, Hızır Paşa Medresesi, Abdullah Paşa Medresesi, Mehmed Paşa Medresesi, II. Bayezid Medresesi, Büyük Ağa Medresesi, Küçük Ağa Medresesi, Sungurlu Medresesi, Bekir Paşa Medresesi, Kâşifiye Medresesi, Tayyar Paşa Medresesi, Benderli Medresesi, Çöplüce Medresesi, Tekke Medresesi, Kapancızâde Medresesi, Saraçhâne Medresesi, Mehmed Bey Medresesi, Sofular Medresesi, Hacı Hamza Efendi Medresesi XX. yüzyılda da toplumun ihtiyaçlarına yönelik olarak hizmetlerine devam etmişlerdir.

4.1. XX. Yüzyıla İntikal Eden Amasya Merkezindeki Medreseler

4.1.1. Halifet Gazi Medresesi

Halifet Gazi Medresesi, XIII. yüzyıl Türkiye Selçukluları Dönemi’ne aittir. Eski adı Şamiçe Mahallesi, günümüzdeki adıyla Gökmedrese Mahallesi’nde bulunmaktadır. Mustafa Kemal Paşa Caddesi’nin güneyinde Torumtay Sokak’ta bulunan medresenin karşısında Kadılar Türbesi, bitişiğinde ise Halifet Gazi Türbesi yer almaktadır.

Medresenin bânisi, Mübarizüddin Halife Alp bin Suli² bin Türkânşah’tır (Yinanç, 1982: 5-22). Halifet Alp Gazi H.619 (M.1222), H.625 (M.1228) yılları arasında Amasya valisi olarak görev yapmıştır (Solmaz, 2006: 243).

Medresenin inşa tarihi konusunda iki farklı veri bulunmaktadır. Medresenin vakfiyesinin H.622 (M.1225) yılında Takiyüddin Osman bin Ali tarafından düzenlendiği belirtilmesine rağmen, kitabesinde “Büyük Emir Mücahid Mübarizüddeve ve’ddin Halife bin Tuli, H.632 (M.1235)’de bu mübarek medresenin yapılmasını emretti.” yazmaktadır. Vakfiye ve kitabe tarihleri arasındaki on yıllık fark, kitabenin, medresenin inşasından on yıl sonra bulunduğu yere konulduğu söylenerek izah edilmektedir. Ayrıca medresenin inşa edildiği tarihte, kadılık vazifesinde Takiyüddin Osman bin Ali’nin bulunduğu, Halifet Alp Gazi’nin de aynı tarihlerde Amasya valisi olduğu söylenerek bu görüş desteklenmektedir. Halifet Gazi’nin H.632 (M.1235) yılında Amasya valisi olmadığı Gürcistan seferine katıldığı

² Uzunçarşılı babasının adını Suli olarak okumuş ve kaydetmiştir.(Uzunçarşılı, 1927: 94) Abdi-zade ise Tuli olarak yazmıştır. (Abdi-zade, 1986: 231-233)

belirtilerek medresenin H.622 (M.1225) tarihinde inşa edilmiş olması gerektiği söylenmektedir (Abdi-zade, 1986: 231-233).

Medresenin kitabesinden H.606 (M.1209) tarihinde inşa edildiği anlaşılmaktadır (Yinanç, 1982: 7, Uzunçarşılı, 1927: 94). Başka bir kaynakta da medresenin inşa tarihi olarak H.606 (M.1209) tarihi verilmektedir (Olca, 2014: 135). Medresenin vakfiyesi H.622 (M.1225) tarihinde hazırlanmıştır. Vakfiye tarihi Abdi-zâde ile uyumludur ancak vakfiyeyi onaylayan Takiyüddin Osman bin Ali değil Kayseri Kadısı Reyli Ahmed Serasfad bin Ahmed'tir (Yinanç, 1982: 9).

Medresenin, kısmen ayakta kalan ön cephesinden muntazam kesme taş ve tuğla malzeme kullanılarak inşa edildiği, günümüze kalan izlerden de doğu-batı doğrultulu tonoz örtüye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Yapı zaman içinde yangın ve depremlerle hasar gördükçe mütevellileri tarafından onarılmıştır (Urak, 1994: 159).

H.1011(M.1602)'de çıkan bir yangında ve H.1057 (M.1647)'de meydana gelen bir depremde oldukça zarar görmüş, müderris Hasan Efendi tarafından yıkılan kısımlar ahşap olarak yeniden yapılmıştır. Son olarak Amasya eski müftüsü Gürcü el-Hac Osman Hilmi Efendi H.1305 (M.1888)'te tadilat yaptırmıştır (Abdi-zade, 1986. 284-285).

Medresenin vakfiyesinde ayrıntılarıyla belirtilen vakıfları şunlardır:

1. Geldiklan-âbâd'a bağlı mezra niteliğindeki Gücmid Köyü. (Ortaköy sınırları içindedir.)
2. Uzunoba (Koru) Köyü. Argoma'ya (Suluova) bağlı bir köy.
3. Tamamı 26 sehim (hisse, pay) olan Candar mezarınının 16 sehimi. (Suluova Ayrancı Köyü)
4. Kanu Köyü yakınında bir arazi. Argoma (Suluova) Nahiyesi'ne bağlı bir köy.
5. Amasya'da Subaşı Köprüsü yakınında bir bağ ve arazi.
6. Halifet Gazi Medresesi yanında bir bahçe.
7. Amasya'da Kertos Mahallesi'nde bir ev ve ahır.
8. Amasya'da şehir surları içinde Meydan Kapısı'nda tamamı beş sehim olan hamamın bir sehimi.
9. Amasya'da manifaturacılar (bezzaz) çarşısında bir dükkân.
10. Amasya'da çarşı içindeki hanın yarısı.
11. Amasya'da saraçlar çarşısında bir dükkân.
12. Turhal'da bir hamam (Yinanç, 1982: 7-8).

Halifet Gazi vakfın yönetimine oğlu Şücaeddin Tekvur Sinan'ı tayin etmiş, kendi neslinden gelecek olan erkeklerin mütevellî olmalarını şart koşturmuştur. Vakıf mallarından elde edilen ürün ve kira gelirlerinin, yapılması gereken masraflar çıktıktan sonra 1/5'i mütevellîye tahsis edilmiştir. Medrese müderrisine yıllık 300 müd³ buğday ve 1200 gümüş dirhem, muide de 240 gümüş dirhem verilmesi uygun görülmüştür. Ayrıca öğrenciler için 90 dirhem ayrılmıştır. 1576 yılı 387 numaralı Tahrir Defteri'ne göre medresenin yıllık malikâne geliri 21.895 akçe olarak kaydedilmiştir (Gürbüz, 1993: 224). Faaliyete başladığı tarihte, öğretim kadrosu bir müderris ve bir muidden ibaret olan medresenin 12 öğrencisi vardır (Yinanç, 1982: 9).

Medresenin ilk müderrisi, Kadı Şehid Burhaneddin el-Kaymari'dir (Abdi-zade, 1986: 231-233). Daha sonra görev yapan müderrislerin kronolojik sıralaması yapılamamıştır. Abdi-zâde'nin eserinden öğrenebildiğimiz müderrislerin bazılarının, göreve başlama tarihleri verilmiş, ancak ayrılma tarihleri verilmemiştir. Bazılarının ise sadece isimleri geçmektedir.

Celâleddin Abdulvehhab bin Yusuf et-Tebrizi, H.647 (M.1249)'de Sadreddin Mehmed bin Hızır et-Türkmani, Necibüddin Musa el-Halati, H.698 (M.1299)'de el-Hac Mecidüddin İsa er-Sulgari, Mecidüddin Ömer bin el-Hakkâri, Şemseddin Mehmed en-Nahcuvani, H.768 (M.1367)'de müftü Nizameddin Abdülmelik, Fahreddin Osman et-Türkmani, Şihabüddin Ahmed er-Rumi medresede müderrislik görevini yürütmüşlerdir.

Halifet Medresesi'nin müderrislerinden Mecidüddin Müsafir bin Artuk H.805 (M.1403) yılında göreve başlamıştır. Ardından gelen İzzeddin Hasan bin Emir Ali H.818 (M.1415)'de, Taceddin Ebu'l Mekarim et-Tokadi ise H.824 (M.1421) tarihinde göreve başlamışlardır. Daha sonra isimleri geçen Bedreddin Mahmut el-Muslhi ve Rükneddin Abdülkerim el-Amasi'nin görev yaptıkları yıllar belli değildir.

XVII. yüzyıl üçüncü çeyreğine kadar görevli olan müderrislerin isimleri bilinmemektedir. H.1098 (M.1687)'de eş-Şeyh Mahmud Efendi ardından H.1108 (M.1697) yılında göreve başlayan Hasan Efendi medreseye müderris olmuşlardır. Besni eski müftüsü olan Hasan Efendi aynı zamanda medresenin mütevellilik görevini de üzerine almıştır.

³ XIII. yüzyılda 1 Anadolu müddü 100-120 kilogramdır. (Turan, 1948: C 12, 61)

Hasan Efendi H.1134 (M.1722) yılında mütevellilik görevini oğlu es-Seyyid Mehmed Efendi'ye devretmiştir.

Hasan Efendi'nin H.1150 (M.1737) yılında vefat etmesiyle müderrisliğe Hafız Ahmed Efendi'nin atandığı görülmektedir. Hafız Ahmed Efendi H.1169 (M.1756)'da mütevellilik görevini de üzerine almıştır. Bu tarihten sonra medrese müderrisliğinin hisseli hale geldiği yarım hissenin H.1176 (M.1762)'de es-Seyyid Abdurrahman Efendiye devredildiği görülmektedir. H.1266 (M.1850) yılında Malatyalı Sofu Mehmed Arif Efendi müderrisliğin tamamını eline alıncaya kadar müderrislik görevi yarım hisse olarak iki koldan intikal etmiştir. Medresenin bilinen son müderrisi Mehmed Arif Efendi'nin torunu Mehmed Efendi olmuştur.

Medresenin mütevellisi olan Hafız Ahmed Efendi H. 25 Safer 1189 (M.27 Nisan 1775) yılında mütevellilik görevini büyük oğlu es-Seyyid Hafız Abdullah'a devretmiştir (BOA. C.MF 51/2501 25 Safer 1189). Hafız Abdullah'tan sonra Hacı İsmail bin Ahmed, Ahmed Arif Efendi, Keklikzade es-Seyyid Hacı Ali Ağa Halifet Medresesi'nin mütevellisi olmuşlardır (Abdi-zade, 1986: 231-233).

Tablo 3. Halifet Gazi Medresesi'ne Amasya Dışından Gelen Öğrenciler (Gür ve Kahrıman, 2012: 237)

Sıra	Öğrencinin Adı	Fizikî Özellikleri	Yaşı	Geldiği Yer	Geldiği Yıl
1	Gökoğlu Mehmet oğlu Ahmet Efendi	Orta boylu, sarı sakallı	32	Tosya	1834
2	Sünnetçioğlu Mehmet oğlu Mahmut Efendi	Uzunca boylu, sakallı, kara	30	Eğir	1837
3	Katircioğlu İsmail oğlu Hasan Efendi	Uzunca boylu, sakallı, kara	40	Tosya	1839
4	Taşoğlu Hasan oğlu Ahmet Efendi	Uzun boylu, kara sakallı	30	Tosya	1844
5	Sünnetçioğlu'nun yeğeni Osman oğlu Molla Ali	Orta boylu, ter bıyıklı	18	Eğir	1844
6	Dikmenlioğlu İsmail oğlu Molla Mustafa	Orta boylu, ter bıyıklı	22	Tosya	1841
7	Kardeşi Hafız Ömer	Orta boylu	17	Tosya	1841

Tablo 3'ün devamı.

Sıra	Öğrencinin Adı	Fiziki Özellikleri	Yaşı	Geldiği Yer	Geldiği Yıl
8	Karasüleymanoğlu Ahmet oğlu Molla Mustafa	Orta boylu, ter bıyıklı	18	Tosya	1843
9	Çataloğlu İbrahim oğlu Molla Recep	Orta boylu, ter bıyıklı	18	Tosya	1844
10	Boynueğrioğlu İsmail oğlu Molla Mustafa	Orta boylu, ter bıyıklı	22	Tosya	1841
11	Külahlıoğlu Mustafa oğlu Molla Ahmet	Orta boylu, ter bıyıklı	20	Tosya	1841
12	Kardeşi Molla Mustafa	Orta boylu	17	Tosya	1841
13	Katircioğlu Mehmet oğlu Molla Mustafa	Orta boylu, ter bıyıklı	16	Tosya	1845
14	Delihasanoglu Hasan oğlu Abdurrahman	–	13	Tosya	1845
15	Sünnetçioğlu Bekir oğlu Molla Mehmet	Orta boylu, ter bıyıklı	18	Eğir	1844

Medresede H. 1262 (M. 1845-1846) yılında 15 öğrenci (Gür ve Kahrıman, 2012: 54-55), H. 1317 (M. 1899-1900) yılında 40 öğrenci (Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye, 1317: 1257-1261), H. 1321 (M. 1903-1904) yılında ise 38 öğrenci okumaktadır (Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye, 1321: 550-551). XX. yüzyıla ulaşan medreseden günümüze kalanlar, Halifet Gazi Türbesi'ne bitişik tuğla ayaklı kemer kalıntısı, belirli aralıklarla dizili taş ayaklar ve devşirme mermer söve parçalarından ibarettir. Medresenin yeri günümüzde birkaç mimari parçanın bulunduğu açık alan durumundadır.

4.1.2. Doğrakiye Medresesi

Doğrakiye Medresesi XIII. yüzyıl Türkiye Selçukluları Dönemi'ne aittir. Mehmed Paşa Mahallesi'nde bulunmaktadır. Medresenin bânisi Amasya valisi Nureddin Toğrak'tır. Nureddin Toğrak H.627 (M.1229-1230) ile H.632 (M.1234-35) yılları arasında Amasya valisi olarak görev yapmıştır (Uzunçarşılı, 1927: 93-94).

Medrese H.631 (M.1234) yılında mescid olarak inşa edilmiştir. Mescid olarak inşa edildiği kitabesinden anlaşılmaktadır. Yapının kitabesinde özetle; bu mübarek mescid,

Alâaddin Keykûbad bin Keyhüsrev zamanında Emir-i Şikâr Hacı Toğrak'ın emriyle H.631 senesinde inşa edildi yazmaktadır (Uzunçarşılı, 1927: 93).

Hızır Paşa'nın oğlu Mehmed Paşa, bu mescidin yakınında bir cami yaptırmış ve camiye çok yakın olan mescidi, H.900 (M.1495)'de medreseye çevirmiştir. Adı da Doğrakiye Medresesi olarak kalmıştır (Abdi-zade, 1986: 237).

H.1098 (M.1687) tarihine kadar kırklı (telvih) medreseler derecesindedir. H.1099 (M.1685)'da büyük bir yangın geçiren medrese, H.1111 (M.1699)'de Mehmed Paşa Cami'sinin mütevellisi olan Taceddinzâde Ali Bey tarafından yeniden yaptırılarak, para ve arazi vakfedilmiştir. XIX. yüzyıl sonlarında bakımsız kalan medrese H.1292 (M.1875)'de Yeşilirmak'ın taşmasıyla tamamıyla yıkılmış ve vakıfları kaybolmuştur. Âlimlerden Canikli Mehmed Efendi, H.1308 (M.1891)'de yardım toplayarak yeniden yapılmasını sağlamıştır (Abdizâde, 2004/1: 159-160). Medresenin vakıflarının neler olduğu belli değildir.

Medresenin müderrisliği ulemâdan Ömer Efendi'ye verilmiştir. H.1132 (M.1719)'de onun vefatıyla, yerine Abdürrahim Efendi müderris olmuştur. Kayıtlarda Doğrakiye, halk dilinde ise Derakiye adıyla bilinen bu medresenin müderrisi olan Abdurrahim Efendi'nin H.1136 (M.1724)'da görevinden kendi isteğiyle çekilmesinden sonra âlimlerden Ali Efendi, H.1147 (M.1734) yılı başlarında müderris olmuşlardır.

Ali Efendi'nin ancak bir yıl müderris olarak görev yapabildiği vefatını bildiren 01 Muharrem 1148 (M.24 Mayıs 1735) tarihli belgeden anlaşılmaktadır (BOA. C.MF. 184/9188. 01 Muharrem 1148). Yerine atanan İnallızade es-Seyyid İbrahim Efendi H.1183 (M.1769) tarihine kadar müderrislik görevini sürdürmüştür. Vefatının ardından oğlu es-Seyyid Mehmed Efendi, babasının yerine müderris olup H.1192 (M.1778) yılına kadar medresenin eğitim öğretim hizmetini yürütmesini sağlamıştır. H.1192 (M.1778) yılından H.1206 (M.1792)'ya kadar müderrislik görevini sürdüren Hafız Mustafa Efendi'nin vefat etmesi üzerine oğlu Hafız Ömer Efendi ve H.1212 (M.1797)'de onun ölümü üzerine de İbrahim Şakir bin Halil Efendi, medreseye müderris olmuşlardır. İbrahim Şakir Efendi'nin H.1220 (M.1805)'de vefat etmesinden sonra, âlimlerden Hacı Mahmud Efendi bu medresenin müderrisi olmuştur. Mahmud Efendi H.1221 (M.1806)'de kendi isteğiyle müderrislik görevinden ayrılmıştır.

Mahmud Efendi'den görevi devralan Ali Efendi de kendi isteğiyle H.1247 (M.1831) yılında vazifesini oğlu es-Seyyid Mehmed Efendi'ye bırakmıştır. Daha sonra Doğrakiye

Medresesi müderrisi olan es-Seyyid Hacı Hafız Ahmed Efendi H.1267 (M.1851)'den vefat ettiği H.1276 (M.1859) yılına kadar dokuz yıl görev yapmıştır. Yeşilirmak taşkınlından zarar görmesi sebebiyle eğitim öğretim faaliyetine 24 yıl ara veren medresenin son müderrisi, H. 1308 (M. 1891) yılında medresenin onarılmasını sağlayan Canikli Mehmed Efendi olmuştur (Abdi-zade, 1986: 237).

Tablo 4. Doğrakiye Medresesi'ne Amasya Dışından Gelen Öğrenciler (Gür ve Kahrıman, 2012: 234)

Sıra	Öğrencinin Adı	Fizikî Özellikleri	Yaşı	Geldiği Yer	Geldiği Yıl
1	Tokluoğlu Mustafa oğlu Yusuf Efendi	Orta boylu, sarı sakallı	35	Samsun	1840
2	Sarıhasanoğlu Hüseyin oğlu Ahmet Efendi	Orta boylu, kumral sakallı	25	Samsun	1846
3	Mehmet oğlu Hasan	Orta boylu ter bıyıklı	22	Samsun	1845
4	Hasanoğlu Hüseyin oğlu Molla Feyzi	Orta boylu, kara sakallı	25	Samsun	1845
5	Halilefendioğlu Ahmet oğlu Molla Mehmet	Orta boylu, kara sakallı	23	Samsun	1840
6	Hacıfirkatoğlu Hasan oğlu Molla Hasan	-	15	Samsun	1844

Medresede H. 1262 (M. 1845-1846) yılında 6'sı Amasya dışından 2'si Amasya merkezden olmak üzere 8 öğrenci (Gür ve Kahrıman, 2012: 54-55), H. 1317 (M. 1899-1900) yılında 22 öğrenci (Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye, 1317: 1257-1261), H. 1321 (M. 1903-1904) yılında ise 20 öğrenci okumaktadır (Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye, 1321: 550-551).

4.1.3. Torumtay Medresesi (Gökmedrese)

XIII. yüzyıl Türkiye Selçukluları Dönemi'ne aittir. Gökmedrese Mahallesi'nde bulunmaktadır. Mustafa Kemal Paşa Caddesinin güneyinde, Ferhat Sokak ve Kamber Sokak arasında yer almaktadır.

Medresenin bânisi Amasya Valisi Seyfeddin Torumtay'dır. Medresenin inşa tarihi H.665 (M.1267) olarak verilmektedir (Abdi-zade, 1986: 242). Yapının kitabesi bulunmadığı için vakfiye tarihinin inşa tarihi olarak verildiği anlaşılmaktadır. Vakfiyesinde geçen "...

gelirlerin kalanını Gök Medrese adıyla meşhur medreseye tahsis etti.” cümlesinden medresenin vakfiyenin hazırlandığı tarihte faaliyette olduğu anlaşılmaktadır. Vakfiye H.665 senesi Recep ayında düzenlenip onaylandığına göre, medresenin inşa tarihi 1267 yılından önce olmalıdır (Kayaoğlu, 1978:105). (Bkz. Ekler fotoğraf 5)

Vakfiyesinde camiin kandilcisine, müezzinlik, naathanlık, salâhanlık yapanlara ayrıca cuma namazından sonra tesbih ve salâvat-ı şerife okuyanlara ödenek tahsis edilmesi, medresenin aynı zamanda cami olarak kullanılmak üzere plânlandığını göstermektedir. Giriş eyvanının her iki yanında yer alan birer hücre ile hemen önlerinde bulunan üç birimin medrese işlevi gördüğü düşünülmektedir. Torumtay Türbesi'nin inşa edildiği tarihte dersane olarak kullanıldığı söylenmektedir. (Abdi-zâde, 1986: 242)

Gökmedrese'nin vakfiyesinde belirtilen vakıfları şunlardır:

1. Ergoma/Argoma Nahiyesi'nde kâin Alan Karyesi'nin tamamı.
2. Ilıca isimli karyenin tamamı. (Taşova Ilısu Köyü)
3. İlgazi isimli karyenin tamamı. (Doğantepe Bucağı'nın bir köyü.)
4. Köyceğiz isimli karyenin tamamı. (Doğantepe)
5. Ahuncuk isimli karyenin tamamı.
6. Reze isimli karyenin tamamı (Kayaoğlu, 1978: 104-107).

Halifet Gazi vakfiyesinde görüldüğü gibi Torumtay vakfiyesinde de vakıf gelirlerinin kullanılmasıyla ilgili şartlar vardır. Torumtay, öncelikle vakfın mütevellisi olarak kendi neslinden gelenleri tayin etmiş ayrıca müderrislik görevinin de aynı şekilde kendi soyundan lâyük olanlara verilmesini şart koşturmuştur. Kendisinden sonra müteveli olarak torunu Mehmed Bey'i tayin etmiştir (Kayaoğlu, 1978: 105).

1520 tahririnde 16.000 akçe olan malikâne gelirlerinin, 1576 tahririnde 36.000 akçeye yükseldiğini tespit edilmiştir (Gürbüz, 1993: 225). Vakıf mallarının işlerliğinin sürdürülebilmesi için gerekli olan (tamir, tadilât) masraflar yapıldıktan sonra görevlilere yapılacak olan ödemeler yıllık, birim müd buğday hesabı üzerinden tek tek yazılmıştır.

Müderrislik görevine yılda 40 müd, yardımcılarına 10 müd, kitabet görevine ise yılda 4 müd buğday tahsis edilmiştir. Diğer görevlerden hatip, müezzin ve salâhanlık yapan müezzin için 3'er müd buğday verilmesi şartı konmuştur. Kur'an okuyacak on hafız için yılda 30 müd, Cuma namazı sonrası tesbih ve salâvat-ı şerife okuyan dört kişi için de yılda 12müd buğday tahsis edilmiştir. Nakiplik için 2 müd, camiin kandilcisine 4 müd, naathanlık

için 4 müd, ferraş için 4 müd, kapıcıya (bevvap) 4 müd, gelir tahsildarı (cibayet) için 4 müd buğday veileceği kaydedilmiştir. Gelirin kalan kısmı mütevellinin tasarrufuna bırakılmıştır (Kayaoğlu, 1978: 105).

Medresenin ilk müderrisinin bir hekim olan Gıyasüddin Mahmud-ı Garmini olduğu görülmektedir. Medresede H.800 (M.1398) tarihine kadar sırasıyla; Ziyaeddin İsa el-Hakkâri, Şemseddin Ahmed-i Verdi, Nasreddin Mehmed bin Gıyas-ı Garmini, Şemseddin Mehmed bin el-Hallati, Zeyneddin Yakub ez-Ziyari, Şerefüddin Mehmed-i Erzincani, Bedreddin Doğan-ı Türkmani ve Muhiddin Yahya müderris olmuşlardır (Abdi-zade, 1986: 242).

Ulemâ arasında bu medreseye, “Medrese-i Seyfiyye” denir. H.817 (M.1414)’de buranın müderrisi, Bedreddin İsrail-i Rumi’dir. Bundan sonra, Cemaleddin İshak eş-Şeyh Muhyiddin Mehmed-i Cerumi gibi değerli âlimler eğitimde elli akçe derecesinde itibar edilmiştir.

H.1027 (M.1618)’ de de mahalli ölçü üzerinden eş-Şeyh Alâeddin Efendi tayin edilmiştir. Bunun H.1031(M.1622)’de vefatıyla, oğlu eş-Şeyh Ahmed Şemseddin Efendi şeyh olduysa da H.1032 (M.1623)’de ulemadan Ahmed Efendi müderris olmuştur. Sonraları ise âlimler silsile ile görevlerini sürdürmüşlerdir, H.1098 (M.1687)’de Hacı Efendizade Hacı Ömer Efendi müderris olmuş, Hasan Efendi ile birçok defalar birbirinin yerine müderrisliğe geçmişlerdir.

H.1115 (M.1703)’de Ömer Efendi’nin yerine Halil Efendi, onun vefat etmesiyle, meşhur muhaddis Hıfızade Hacı Hafız Osman Faik Efendi, onun vefatıyla yerine meşhur âlimlerden Akdağlı eş-Şeyh Mustafa Efendi müderris olmuşlardır. Mustafa Efendi’nin H.1158 (M.1745)’de müderrisliği terk etmesiyle yerine Abdullah Efendi tayin edilmiştir. Bunun H.1164 (M.1751)’de vefatı sonucunda, medresenin müderrisliği iki kişiye verilmiştir. Bunlar Mustafa Efendi ile Kara İbrahim Efendi’dir. H.1174 (M.1761)’de Mustafa Efendi’nin vefatıyla, Karamani Ahmed Efendi müderris olmuştur. H.1176 (M.1762)’da Hacı Osman Faik Efendizade es-Seyyid Hacı Abdülğani Efendi, onun yerine oğlu Molla Osman, onun yerine de oğlu Molla Ali tadrise mutasarrıf olmuşlardır.

Molla Ali’den sonra Hafız es-seyyid Ali bin Mustafa’nın müderris olması muhtemeldir. Müderris Hafız es-seyyid Ali bin Mustafa müderrislik vazifesini yürüttüğü

sırada 04 Cemaziyelahir 1205 (M. 08 Şubat 1791) tarihinde vefat etmiş, yerine Es-seyyid İbrahim es-seyyid Musa atanmıştır (BOA. C.MF. 121/6037. 04 Cemaziyelahir 1205).

H.1237 (M.1822)'de ulemâdan İneparzalı Hafız es-Seyyid Abdullah Şakir Efendi müderris olmuştur. H.1248 (M.1832)'de vefat etmesiyle yerine oğlu Abdullah Efendi geçmiştir. Abdullah Efendi vefat edince H.1266 (M.1850)'da amcası İneparzalı es-Seyyid Hacı İsmail Hakkı Efendi müderris olmuştur. İsmail Hakkı Efendi'nin H.1273 (M.1857)'de vefatıyla oğulları Mustafa ve Mehmed Nuri Efendiler müderrislik vazifesine ortak olmuşlardır.

H.1273 (M.1857) yılında Kara İbrahim Efendi'nin vefatının ardından sırayla, aynı yıl es-Seyyid İbrahim Efendi, H.1278 (M.1861)'de Hacı Hüseyin Efendi, H.1292 (M.1875)'de Hacı Osman Efendi müderris olmuşlardır (Abdi-zade, 1986: 242). Medresenin öğrencilerine ait kayıt bulunamamıştır. XX. yüzyıla ulaşan medrese, Gökmedrese Camii adıyla ibadete açıktır.

4.1.4. Darü's-Şifa Medresesi (Bîmârhâne)

Darü's-Şifa Medresesi, XIV. yüzyıl İlhanlılar Dönemi'ne aittir. Pirinççi Mahallesi'nde Yeşilirmak'ın güneyinde Atatürk Caddesi ile Mehmed Paşa Caddesi arasında bulunmaktadır. Sultan Olcayto'nun kölesi Anber bin Abdullah tarafından, Olcayto'nun eşi İlduz Hatun adına inşa edilmiştir (Uzunçarşılı, 1927: 101). (Bkz. Ekler fotoğraf 6-8) Medrese H.708 (M.1308-1309) tarihinde inşa edilmiştir (Uzunçarşılı, 1927: 101).

Darü's-Şifa sağlık ve eğitim kurumudur. Hastalar tedavi edilir, ilaçlar hazırlanır ve aynı zamanda öğrenci yetiştirilirdi. Dârü's- Şifa Medresesi'nin yakın zamana kadar vakıfları, mütevellisi, tabibleri, şakirdleri (talebeleri), eczâcıları, kapıcıları, çamaşırcı ve aşçı kadroları bulunmaktaydı. Medresede 1875 yılından itibaren akıl hastaları da tedavi edilmiştir (Sargutan, 1976: 316).

Doğu-batı doğrultusunda inşa edilen medrese, açık avlulu iki eyvanlı plân şemasına sahiptir. Giriş eyvanı ile aynı aks üzerinde yer alan ana eyvanın, kuzey ve güneyinde birer mekân yer almaktadır. Avludaki revakların arkasında da kuzeyde ve güneyde birer uzun mekân bulunmaktadır.

Uygulamalı eğitim verilen medresenin ana eyvanı dersane olarak kullanılmıştır. Köşelerde bulunan yaklaşık 40 metrekairelik mekânlardan ana eyvanın yanındakiler cerrahi

müdahaleler için kullanılmış olmalıdır. Girişin iki yanındaki odalardan birinin eczane, diğerinin ise poliklinik olarak kullanıldığı tahmin edilmektedir. Uzun mekânların yatan hastalara ayrıldığı, bu mekânlardan mazgal pencereleri dar olan güneydekinin kadınlara mahsus olduğu düşünülmektedir (Özdemir, 2012: 87).

Medresenin yapısal özellikleri dikkate alındığında, öğrencilerinin kalabileceği öğrenci hücrelerinin bulunmadığı ve kullanılan mekânlarda ısınmayı sağlayacak ocaklar olmadığı görülmektedir. Yapılan onarımlar sırasında bulunan künkler, yapının ısınma sorununun yakında bulunan bir hamamdan binaya uzatılan sıcak su tesisatıyla halledilmiş olduğunu göstermektedir. Öğrenci hücrelerinin bulunmayışı da Amasyalı öğrencilerin evlerinde, Amasya dışından gelenlerin de Şifahane'nin güneybatısında yer alan Doğrakiye Medresesi'nde kalmış olabilecekleri şeklinde açıklanmaktadır (Özdemir, 2012: 87). Yapının kendi külhanı bulunduğu ve yer altından künklerin dolaştırılmasıyla oluşturulan ıstma sistemine sahip olduğu da ileri sürülmektedir (Urak, 1994: 415).

Bimarhane adıyla tanınan medresenin, H. 712 (M.1312) yılında tanzim edildiği bilinen vakfiyesi bugüne kadar ulaşmamıştır. Ancak Evkaf Defteri'ne göre vakıfları olarak, Argoma (Suluova) nahiyesine bağlı Sinezi ve Todar köyleri görülmektedir. Yıllık malikâne gelirlerinin 1520 tahririnde 3837 akçeyken, 1576 tahririnde 8737 akçeye yükseldiği görülmektedir (Gürbüz, 1993:226).

Amasya Darü's-Şifası'nın ilk doktorunun Reşidüddin Lokman-ı Harezmi olduğu öne sürülmektedir. Lokman Dağı'nda bulunan mezarın bu kişiye ait olduğu tahmin edilmektedir (Özdemir, 2012: 92). XV. yüzyılın önemli doktorlarından, "Kitabü'l-cerrahiye-i İlhaniye" adlı eserin sahibi Sabuncuoğlu Şerefeddin bin Ali, Amasya Darü's-Şifa Medresesi'nde yetişmiş ve aynı medresede 14 yıl doktorluk yapmıştır. Hocasının Burhaneddin Ahmed en-Nahcuvani olması sebebiyle, Burhaneddin Ahmed'in Darü's-Şifa'nın doktoru olduğu anlaşılmaktadır (Yıldırım, 2008: 358; Sargutan, 1976: 316). Medresenin öğrencilerine ait kayıt bulunamadı. XX. yüzyıla ulaşan medrese, günümüzde Sabuncuoğlu Şerefeddin Tıp ve Tarih Müzesi olarak hizmet vermektedir.

4.1.5. Atabey Medresesi

Atabey Medresesi XIV. yüzyıl ilk yarısı, İlhanlılar Dönemi'ne aittir. Eski adıyla Uzun Mustafa Mahallesi'ndeki sığır pazarında, dere kenarında inşa edilmiştir. Günümüzdeki yeri,

Dere Mahallesi'nde Taceddin Altunbaş Türbesi'nin güneyinde, Burmalı Minare Camii'nin kuzeydoğusunda olmalıdır.

Medresenin bânisi, II. Mesud'un şehzâdesi Taceddin Altunbaş'ın Atabeyi olan Nasıreddin Ahmed Atabey'dir. H. Rebiülevvel 722 (M. Mart/Nisan 1322) tarihinde Amasya Valisi olmuştur. Kitabesi bulunmayan yapının vakıfları H.727 (M.1327) yılında düzenlenmiştir (Abdi-zâde, 2004/1: 151).

Medresenin kuzey tarafındaki temel kalıntıları taştan yapılmış sağlam bir medrese olduğunu göstermektedir. Buna rağmen depremler sonucunda tahrip olan medrese, vakıfların gelirleri sayesinde tamir edilmiştir. H.1256 (M.1840) tarihli vakıfların listelendiği Evkaf Defteri'nde adı geçmektedir (Kuzucular, 1994: 42).

Beş odası, bir dershanesi ve ortasında bahçesi bulunan medresenin, H.1294 (M.1877) tarihinde boş bir arsa halini aldığı, çevresinin de bazı kişilerin mülkiyetine geçerek demirci dükkânları yapıldığı belirtilmesine rağmen (Abdi-zâde, 1986: 223), sâlnâmelerde H. 1317-1318 (M. 1900-1901) yıllarında medresede okuyan öğrenci sayıları verilmektedir. Bu durum medresenin 1901 yılında faaliyette olduğunu göstermektedir (Tuzcu ve Tuzcu, 2015: 271-272).

Atabey Medresesi'nin Evkaf Defteri'nde kayıtlı olan vakıfları şunlardır:

1. Argoma Nahiyesi'ne bağlı Atabey, Yeniköy ve Hacı Bayramlı köylerinin malikâne gelirleri.
  2. Akdağ Nahiyesi'ne bağlı Divanluca Köyü'nün malikâne geliri.
  3. Geldiklan (Doğantepe) Nahiyesi'ne bağlı Atabey Köyü'nün malikâne geliri.
- Malikâne gelirleri 1520 tahririnde 10.973 akçeyken, 1576 tahririnde 19.927 akçeye yükselmiştir (Gürbüz, 1993: 226).

Bu medreseye ilk defa Cemaleddin İbrahim-i Aksarayî müderris olmuştur. H.1097 (M.1686) tarihine kadar pek çok ilim erbabı ve fazilet sahibi kişiler, burada müderrislik yapmışlardır. Bu tarihten sonra buraya müderris olarak tayin edilen kişiler şunlardır:

Zanalı es-Seyyid Hacı Ahmed Efendi H.1140 (M.1728) yılında vefatına kadar medresenin müderrisidir. Vefatından sonra oğulları ve torunları medresede müderrislik görevini yürütmüşlerdir. H.1140 (M.1728) ile H.1172 (M.1759) tarihleri arasında oğlu es-Seyyid Abdurrahman Efendi, daha sonra da torunları medresenin müderrisi olmuşlardır.

H.1245 (M.1829)'da şehir kethudası es-Seyyid Mustafa Efendi bin es-Seyyid Mahmud bin es-Seyyid Abdullah ve bu kişinin vefatı üzerine İskilipli Hüseyin Efendi tedris görevini sürdürmüştür. H.1278 (M.1861)'de Şehirli Mustafa Efendi medresenin müderrisidir (Abdi-zâde, 1986: 223).

Medresede H. 1317 (M. 1899-1900) yılında 16 öğrenci (Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye, 1317: 1257-1261), H. 1321(M. 1903-1904) yılında ise 10 öğrenci okumaktadır (Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye, 1321: 550-551). XX. yüzyıl başına kadar hizmet veren medresenin yerinde Amasya Belediyesi'nin açık otopark alanı bulunmaktadır.

4.1.6. Yakup Paşa Medresesi

Yakup Paşa Medresesi XIV. yüzyıl başı Osmanlı Dönemi'ne aittir. Mehmet Paşa Mahallesi'ndeki Pir İlyas Türbesi'nin yakınında Pirlar Parkı'nın önünde bulunmaktadır. Medresenin bânisi Çelebi Sultan Mehmed'in vezirlerinden Yakup Paşa'dır. Kitabesi bulunmayan yapının, H. Safer 815 (M. Mayıs 1412) tarihli vakfiyesinden bu tarihte veya kısa bir süre inşa edildiği anlaşılmaktadır. (Urak, 1994: 249)

Çilehâne Tekkesi ve Halveti Tekkesi adıyla da bilinir. Günümüzde Yakup Paşa Çilehane Camii adını almıştır. (Bkz. Ekler fotoğraf 9-10) Bu medrese/çilehâne doğu-batı doğrultulu bir koridorun kuzey ve güneyine yerleştirilen mekânlardan oluşur. Koridorun güneyinde, ortada yer alan harimin sağında ve solunda ortası koridorlu altışar hücre bulunmaktadır. Koridorun kuzeyinde, ortada ayinlerin yapıldığı büyük bir mekân, doğu tarafında geniş bir şeyh odası vardır. Bu odada çilehane de bulunmaktadır. Batı tarafında ise türbe yer almaktadır. (Kuzucular, 1994: 57)

Tekke, H.1031 (M.1622) tarihine kadar, bir şeyh tarafından idare edilmekteydi. Ancak Yakup Paşa Cami vaizi eş-Şeyh Hüsameddin Efendi ile âlimlerden eş-Şeyh Abdi Efendi'nin arasında çıkan anlaşmazlığı gidermek amacıyla şeyh odası, tekke ve çilehane de medreseye dâhil edilmiştir. Tekke şeyhliği Hüsameddin Efendi'ye, Yakup Paşa müderrisliği de eş-Şeyh Abdi Efendi'ye verilmiştir. (Abdi-zâde, 2004: 170) XVII. yüzyılda medrese kırklı derecesinde olduğu için dersiam olanlara görev verilmiştir.

H.1099 (M.1688) yılında, İsmail Efendi müderris olmuştur. Ardından H.1107 (M.1696)'de oğlu Halil Efendi, H.1120 (M.1708)'de de torunu Hafız Mehmed Efendi medresenin müderrisi olarak görev yapmışlardır. H.1121 (M.1709)'de Ebu Bekir Efendi, H.1161 (M.1748) tarihinde de Müftüzade es-Seyyid Ebu Bekir Efendi müderris olmuştur.

H.1193 (M.1779) tarihinde medreseye müderris olan dönemin meşhur muhaddisi, Uzun Müderris Süleyman Efendi 1198 (1784)'te vefat edince müderrislik vazifesi ikiye bölünmüştür. Yarı hisse oğlu es-Seyyid Ebu Bekir Efendi'ye diğer yarısı ise Gümüşhaneli es-Seyyid Ebu Bekir Efendi'ye verilmiştir. Bu tarihten itibaren müderrislik görevi, yarı hisseyle iki koldan intikal etmiştir. (Abdi-zâde, 1986:253)

Tablo 5. Yakup Paşa Medresesi'ne Amasya Dışından Gelen Öğrenciler (Gür ve Kahrıman, 2012: 232-233)

Sıra	Öğrencinin Adı	Fizikî Özellikleri	Yaşı	Geldiği Yer	Geldiği Yıl
1	İmamoğlu Hasan oğlu Mehmet Efendi	Orta boylu, kara sakallı	25	Taşova	1840
2	Karaibrahimoğlu Ali oğlu Molla Hasan	Orta boylu, ter bıyıklı	20	Taşova	1842
3	Bakasoğlu Ali oğlu Molla Mustafa	Orta boylu, ter bıyıklı	20	Taşova	1841
4	Başoğlu Süleyman oğlu Mehmet	Orta boylu, ter bıyıklı	18	Taşova	1842
5	Sübhanoğlu? İsmail oğlu Ahmet	Orta boylu ter bıyıklı	17	Tosya	1843
6	Uncuoğlu Hüseyin oğlu Molla Ahmet	Orta boylu, ter bıyıklı	17	Taşova	1844
7	Mocioğlu? Yusuf oğlu Molla Ali	Orta boylu ter bıyıklı	20	Taşova	1842
8	Çolakoğlu Mehmet oğlu Molla Hasan	Orta boylu, ter bıyıklı	25	Taşova	1841
9	Mehmetefendioğlu Mehmet oğlu Molla Hasan	Orta boylu, ter bıyıklı	20	Taşova	1845
10	Çakıralioğlu Hüseyin oğlu Molla İsmail	Uzunca boylu, ter bıyıklı	20	Taşova	1844
11	Kasımoğlu Veli oğlu Molla İbrahim	Orta boylu, ter bıyıklı	17	Taşova	1844
12	Karamolloğlu Ali oğlu Molla Hüseyin	Orta boylu, ter bıyıklı	19	Taşova	1843
13	İmamoğlu Mehmet oğlu Molla Hasan	Orta boylu, ter bıyıklı	22	Boyabat	1841
14	Kadiroğlu Hasan oğlu Molla Veli	Orta boylu, ter bıyıklı	23	Boyabat	1844

Tablo 5'in devamı.

Sıra	Öğrencinin Adı	Fiziki Özellikleri	Yaşı	Geldiği Yer	Geldiği Yıl
15	Hacıoğlu Mehmet oğlu Molla Osman	Orta boylu, ter bıyıklı	17	Boyabat	1844
16	Velioğlu Halil oğlu Molla Mehmet	Orta boylu, sakalları yeni çıkmış.	20	Boyabat	1845
17	Melhemoğlu Hüseyin oğlu Molla Mehmet	Orta boylu, kara sakallı	24	Boyabat	1841
18	Hüseyinpaşaoğlu Ömer oğlu Molla Hasan	Uzunca boylu, ter bıyıklı	24	Sinop	1836

Medresede H. 1262(M. 1845-1846) yılında 18 öğrenci (Gür ve Kahrıman 2012: 54-55), H. 1317 (M. 1899-1900) yılında 15 öğrenci (Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umumiyye, 1317: 1257-1261), H. 1321 (M. 1903-1904) yılında ise 18 öğrenci okumaktadır (Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye, 1321: 550-551). XX. yüzyıla ulaşan medrese, günümüzde Yakup Paşa Çilehâne Camii adıyla ibadete açıktır.

4.1.7. Bayezid Paşa Medresesi

Bayezid Paşa Medresesi XV. yüzyıl başı Osmanlı Dönemi'ne aittir. Beyazıt Paşa Mahallesi'nde, Talât Öncel Caddesi üzerinde, Yeşilirmak kenarında bulunmaktadır. Medresenin bânisi, Sultan Çelebi Mehmed'in vezirlerinden Bayezid Paşa'dır. Cami, H.817-823 (M.1414-1419) tarihleri arasında inşa edilmiştir.

Ters T plânlı (zaviyeli) camiler sınıfına giren Bayezid Paşa Camiî aynı zamanda medrese olarak kullanılmıştır. (Bkz. Ekler fotoğraf 11-12) Bu tür camilerin harimi dersane olarak da kullanılmaktadır. Bu yüzden medresenin ayrı bir binası yoktur. Girişin doğu ve batısında yer alan iki oda da ders için kullanılmaktaydı (Baltacı, 2005: 841) Yapının mimarı Şamlı Ebûbekir bin Mehmed Müşeymeş'tir. (Urak, 1994: 261)

Vakfiyesi H.820 (M.1417-1418)'de tanzim edilmiştir ancak vakıfları belli değildir. Medresenin müderrisler ile ilgili kayıt bulunamamıştır. Medresede H. 1321 (M. 1903-1904) yılında 61 öğrenci okumaktaydı (Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye, 1321: 550-551). XX. yüzyıla ulaşan medrese, günümüzde Bayezid Paşa Camiî adıyla ibadete açıktır.

4.1.8. Yörgüç Paşa Medresesi

Yörgüç Paşa Medresesi XV. yüzyıl ilk yarısı Osmanlı Dönemi'ne aittir. Hacılar Meydanı Mahallesi Yörgüç Paşa Sokak üzerinde bulunmaktadır. Batısında Amasya Sosyal Bilimler Lisesi, doğusunda Amasya Park AVM yer almaktadır.

Medresenin bânisi, Yörgüç Paşa bin Abdullah Atabeki'dir. Caminin kapısı üzerindeki üç satırlık sülüs hatlı mermer kitabeden, inşa tarihinin Muharrem H.834 (M. Eylül 1430) olduğu anlaşılmaktadır. (Uzunçarşılı, 1927: 117; Eldem,1911: 531)

Yörgüç Paşa II. Murad'ın şehzadelğinde lâlâsıdır. II. Murad tahta çıktığında, H.826 (M.1422-1423) tarihinde Amasya valisi, daha sonra Amasya-Tokat (Rumiye-i Suğra) Beylerbeyi olmuştur. H.845 (M.1441-1442) tarihinde vefat etmiştir. Mezarı cami haziresindedir. (Bkz. Ekler fotoğraf 13-14)

Medresenin cami içinde ve önündeki birkaç taş odadan meydana geldiği ve bu odaların medrese olarak kullanıldığı düşünülmektedir (Baltacı, 2005: 740). Bu odaların artan talebe sayısını karşılayamaz olması sebebiyle, mütevellisi Yörgüç Paşazâde Mustafa Bey H.1044 (M.1634-1635) tarihinde, caminin doğu tarafına ahşaptan on iki oda daha ilave ilave ettirerek medreseyi genişletmiştir. Ahşap ilaveler H.1281 (M.1864-1865) tarihinde yıkılarak bahçe haline gelmiştir (Abdi-zâde, 1986: 254)

Cami, imaret ve medrese adıyla kayıtlara geçen yapının çok işlevli yapılar arasında olduğu anlaşılmaktadır. H.929 (M.1523) tarihli 387 numaralı tapu tahrir defterinde medrese olarak kaydedilmesi, H.1001 (M.1592-1593) tarihli Evkaf Defteri'nde de cemaat-i medrese başlığı altında görevlerin sıralanması yapının medrese olarak işlev gördüğünü göstermektedir (Kuzucular, 1994: 58).

H.870 (M.1465-1466) tarihli bir vakfiyede, Yörgüç Paşa Medresesi ve Camii'ne sarf edilmek üzere Hayreddin Hızır Paşa tarafından arazi ve emlâk vakfedilmiştir (Uzunçarşılı, 1927:119). 1781 yılında bu konuyla ilgili ihtilâf çıkmış, Hızır Paşa Vakfı Mütevellisi vakıf şartlarına uymak istemeyerek Yörgüç Paşa Medresesi müderrisine ücret ödenmesine karşı çıkmıştır (BOA. CMF. 183/9114. 11 Recep 1195). Derece bakımından medrese H.925 (M.1519)'da yirmililer arasında bulunurken, H.970 (M.1562-1563)'ten önce ellili payesine yükselmiştir (Baltacı, 2005: 741)

Vakfiyesi H.03 Rebiülevvel 840 (M.15 Eylül 1436) tarihinde düzenlenmiştir (Urak, 1994: 270). Külliye'nin vakfiyesine ve XVI. yüzyıldaki Vakıf Defteri'ne göre vakıf gelirleri aşağıda gösterilmiştir.

1. Amasya şehri Yörgüç Paşa Mahallesi'nde bulunan iki adet menzil.
2. İmaretin yakınında vakıf adına bina edilmiş yeni hamam ve bahçe.
3. Tokat şehrinde vakıf adına bina edilmiş yeni hamam.
4. Tokat şehrinde vakıf adına bina edilmiş han.
5. İskilip Nahiyesi'nde vakıf adına bina edilmiş hamam.
6. Amasya şehrinde çukurbahçe adıyla anılan bahçenin tamamı.
7. Amasya şehir dışında Lis Köyü yakınında Polad adıyla anılan bahçenin tamamı.
8. Sonisa Kazası'nda bulunan ve Sultan Hatun adıyla anılan bağın tamamı.
9. Amasya şehri dışında Kabban Hanı diye bilinen han ve hana bitişik üç dükkân
10. Amasya şehrinde biri ekmeğeçi dükkânı olmak üzere on dört adet dükkânın tamamı.
11. Argoma Nahiyesi'ne bağlı Kayacık, Kanu, Yuvala, Kolay, Selçuk, Kulu ve Emürlü köyleri ile Hacı Ali mevrâsının malikâne gelirleri.
12. Geldiklan Nahiyesi'ne bağlı Emürlü-i Etrakiye, Yassıöyük, Kalecik, Kayı, Ahî Hüsam, Hisarkavak, Ulus, Figani, Konac, Danişmendoğlanı, Gülistan ve Saray Sekbanı, Timur, Koğçak, Ahî Öyük, Yeniköy ve Ayazsu köyleri ile Tekke, Ağıcık ve Şamice mevrâlarının malikâne gelirleri.
13. Nefs-i Bergoma'nın malikâne geliri.
14. Yavaş Nahiyesi'ne bağlı Karsan ve Armudlu köylerinin malikâne gelirleri.
15. Gümüş Kazası'na bağlı Ağıl Köyü ve Gül Hüseyin Divanı ile buraya bağlı Kızılcaviran Köyü malikâne gelirleri.
16. Kedeğra (Vezirköprü) Kazası'na bağlı Köprü, Karaovacık ve Kargucak köyleri ile Acıkuyu Mevrâsı'nın malikâne gelirleri.
17. Gazilerovacığî Nahiyesi'ne bağlı Balkar, Salur, Kozalan, Bedenderesi, Kürt, Durucasu, Kızılköy ve Kanubaylı köylerinin malikâne gelirleri.
18. Simre-i Lâdik Kazası'na bağlı Nasrancı, Şeyh Koyun ve Kazukkurdan köylerinin malikâne gelirleri (Gürbüz, 1993: 203).

1520 tahrir defterinde vakfedilen malikâne gelirlerinin 51712 akçe olduğu, 1576 tahririnde 101872 akçeye yükseldiği görülmektedir. Külliye'nin vakfiyesi evladlık vakfiye olarak düzenlenmiştir. Vakfiyede mütevellilik görevinin Yörgüç Paşa'nın soyundan gelenler

tarafından yapılması şart koşulmuştur. Vakıf gelirlerinin 1/5'i mütevelliyeye tahsis edilmiştir (Gürbüz, 1993: 204).

XV ve XVI. yüzyıllarda görevli olan müderrislerin isimlerini verilmemiş, âlim ve fazıl kişiler oldukları belirtilmekle yetinilmiş olmasına rağmen, 1528 tarihli bir belgeden Bâki Efendi'nin iki yıl altı ay müderrislik görevinde bulunduğu anlaşılmıştır (Gürbüz, 1993: 204). XVII. yüzyıldan itibaren görev yapan müderrislerin isimleri bilinmektedir. H.1112 (M.1700)'de Hıfzızade Hacı Hafız Ali Efendi, H.1136 (M.1723)'de Hacı Ali Efendi, ardından oğlu Hacı Hafız Abdurrahman Efendi H.1148 (M.1735)'de medresenin müderrisi olmuşlardır. H.1173 (M.1760)'de Hafız Osman Efendi, H.1192 (M.1778)'de Çorumlu Hacı Osman Muhlis Efendi, Osman Muhlis Efendi'nin H.1192 (M.1797)'de vefatıyla da Çayköylü Hacı Ahmed Haki Efendi müderrislik vazifesini sürdürmüşlerdir.

H.1221 (M.1806)'de Ürgüblüzade es-Seyyid Kâşif Mehmed Efendi, H.1233 (M.1818)'de oğlu es-Seyyid Abdurrezzak Efendi, Abdurrezzak Efendi'nin arkasından H.1258 (M.1742) tarihinde Haki Efendi'nin oğulları Mehmed ve Mustafa Efendiler müderris olmuşlardır. H.1280 (M.1863)'de Mehmed Efendi ile Mustafa Efendi'nin vefat etmeleri üzerine çocukları, bu medresede müderris olmuşlardır (Abdi-zâde, 1986: 254). Öğrencileriyle ilgili kayıt bulunamamıştır. XX. yüzyıla ulaşan medrese, günümüzde Yörgüç Paşa Camiî adıyla ibadete açıktır.

4.1.9. Hızır Paşa Medresesi

Hızır Paşa Medresesi XV. yüzyıl ortaları, Osmanlı Dönemi'ne aittir. Hızır Paşa Mahallesi Kumru Sokak'ta bulunmaktadır. Yapının kuzeyinden Malazgirt Caddesi geçmektedir. Bânisi Nasıreddin Ahmed Atabey'in torunu, Osmanlı vezirlerinden Hızır Paşa olan medrese, H.870 (M. 1465-1466) yılında inşa edilmiştir.

Hızır Paşa II. Murad zamanında Amasya Beylerbeyi olarak görev yapmış, 1444 yılındaki Varna Savaşı'nda gösterdiği başarı üzerine Anadolu Beylerbeyi olmuştur. H. 851 (M. 1447-1448) yılında dördüncü vezirliğe getirildi. Kısa bir süre sonra da üçüncü vezir oldu. Yörgüç Paşa'nın kardeşi, Mehmed Paşa'nın ise babasıdır (Abdi-zâde, 2004/1: 162). H. 860 (1456) yılında Amasya Sancakbeyi ve II. Bayezid'in lalası olarak görülmektedir (Gürbüz, 1993: 228)

Medrese, cami, imaret, hamam, mektep ve şadırvandan oluşan külliye'nin bir parçası olarak inşa edilmiştir. Cami avlusunun doğu ve kuzey taraflarını çevreleyen sekiz küçük öğrenci hücrelerinden oluşan kargir (taş ve tuğla malzemeli) bir yapıdır. Dershanesi cami içindedir. (Bkz. Ekler fotoğraf 15-16) Hücrelerin önünde yazın güneşinden, kışın yağmurdan koruyan birer çıkması bulunmaktaydı (Abdi-zâde, 1986: 230). H. 23 Zilkade 987 (M. 11 Ocak 1580) tarihinde medresenin ve imaretin tamire muhtaç olduğu tamir işleri bitinceye kadar medresenin kadrolarına atama yapılmaması konusunda Amasya Kadısına hüküm bildirilmiştir. Hüküm gereğince Medrese, 1580 yılı başında bir süre eğitim öğretime ara vermiş olmalıdır (BOA. A. DVNS. MHM. D 41/765. 23 Zilkade 987).

H. Rebiülevvel 870 (M. 12 Kasım 1465) yılında düzenlenen (Urak, 1994: 286) vakfiyesi ve Evkâf Defteri'ne göre vakıfları şunlardır:

1. Argoma (Suluova) nahiyesine bağlı, Çakırca, Meykeros, Yenice, Kuşçular, Halas, Karabuğa, Küblüce, Oyumağaç köyleri ile Oyumağaç köyüne bağlı, Küçük Oyumağaç ve Çat mezraları malikâne gelirleri.
2. Geldiklan nahiyesine bağlı, Başermenî, Karasenir, İltekin ve Doğan köylerinin malikâne gelirleri.
3. Kedeğra Kazası'na bağlı Çalman Etrakiye, Güder, Musacık, Bulutalanı, Doğan, İlaldı, Çakırpa, Esen Bey, Kulağuz köyleri ile Virancık mezrâsının malikâne gelirleri oğlu Mehmed Paşa tarafından sonradan vakfa gelir kaydettirilmiştir.
4. Lâdik kazasına bağlı Mescidlü ve Çayan köylerinin malikâne gelirleri.
5. Simre-i Lâdik kazasına bağlı, Balay, Sivrikilise ve Ilıca köylerinin malikâne gelirleri.
6. Lâdik' te yıllık geliri 420 akçe olan bir bab değirmen.
7. Medresenin yanında kendi yaptırmış olduğu hamam (Gürbüz, 1993: 228).

Evlâtlık vakıf olarak düzenlenen vakfın mütevellisine gelirin beşte biri tahsis edilmiştir. Müderrise günde 15 akçe ve yılda 20 müd buğday ile 10 müd arpa verilmesi yazılı olan vakfiyede, sekiz öğrencinin her birine de günde 1 akçe tahsis edilmiştir. Diğer görevlilerden cabi ve nazıra günde 2'şer akçe ve yıllık 6'şar müd buğday ve arpa verilmesi kaydedilmiştir. İmama günde 1 akçe ve yılda 3 müd buğday, talebe arasından seçilecek müezzine yılda 3 müd buğday, ferraşa günde 1 akçe, aşçıya günde 1 akçe ve yılda 3 müd buğday, 3 cüzhana günde 2'şer akçe, 3 devirhana da günde 1'er akçe tayin edilmiştir (Gürbüz, 1993: 228).

H.1098 (M.1687) yılında Ma'kulzâde Hacı İbrahim Efendi arkasından Abdullah Efendi ve H.1115 (M.1703)'te de Hafız Hasan Efendi müderris olmuşlardır. H. 01 Cemaziyevvel 1116 (M. 01 Eylül 1704) tarihinde vakıf mütevellisi Ali Bey tarafından medreseye, Ayas Ağa Medresesi müderrisliğinden ayrılmış olan Ömer Efendi'nin atanması için talepte bulunulmuştur. Ancak bu tarihlerde Hafız Hasan Efendi medresenin müderrisi olduğuna göre atanmadığı anlaşılmaktadır (BOA. İE. ENB. 6/648. 01 Cemaziyevvel 1116). H.1121 (M.1709)'de Hafız Hasan Efendi'nin vefatı üzerine Hafız Ahmed Efendi müderris olmuş, arkasından da sırayla H.1123 (M.1711)'de, Hafız Ahmed Efendi'nin ayrılmasıyla Molla Mustafa H.1124 (M.1712)'de, onun ayrılmasıyla da Molla İbrahim H.1141 (M.1729)'de onun ölümü üzerine Molla Salih müderris olmuştur. H.1153 (M.1740)'te onun ölümü üzerine de Molla Mustafa müderris olmuşlardır. Molla Mustafa'nın H. 1155 (M.1742-1743) yılında aniden vefat etmesi üzerine es-Seyyid Veliyüddin Efendi ile Hafız Mehmed Efendi birlikte medreseye müderris olmuşlardır (Abdi-zâde, 2004/1: 155).

Hafız Mehmed Efendi'nin H.1167 (M.1754) yılında vefat etmesi üzerine es-Seyyid Hacı Mehmed Efendi müderris olmuştur. H.1169 (M.1756) yılında Hacı Mehmed Efendi'nin de vefatıyla yerine Köprülü Mehmed Efendi geçmiştir. Mehmed Efendi'nin kendi isteğiyle çekilmesi üzerine es-Seyyid Abdullah Efendi müderris olmuştur. Müderrislik görevini Hafız Mehmed Efendi ile birlikte hissedar olan Veliyüddin Efendi vefat edince, yerine Zanalızade es-Seyyid Abdullah Efendi geçmiştir. H.1173 (M.1760)'te Zanalı Abdullah Efendi'nin vefatı üzerine onun hissesini de bir önceki Abdullah Efendi üzerine almıştır. Abdullah Efendi'nin H.1183 (M.1769)'te ölümünden sonra üzerinde bulunan müderrisliğin yarı hissesi oğlu es-Seyyid Said Efendi'ye diğer yarısı da Ürgüblü Hacı Ahmed Efendi'ye geçmiştir.

Ürgüblü el-Hac Ahmed Efendi'nin vefatıyla oğulları es-Seyyid Mehmed Kâşif ve Ahmed Necib Efendi'ler müderris olmuşlardır. Seyyid Mehmed Said Efendi'nin yerine de, Canikli Hacı Mehmed Efendi geçmiştir. Eski müftülerden Ürgüblüzade Hacı Ahmed Necib'in vefatı üzerine de oğlu Hafız Ahmed Efendi, onun vefatıyla da oğlu Hafız Mustafa Efendi müderris olmuşlardır. Canikli Hacı Mehmed Efendi' nin vefat etmesi üzerine, oğulları es-Seyyid Ahmed ve Mehmed Hilmi Efendiler, eski müftülerden es-Seyyid Hacı Mehmed Hilmi Efendi'nin vefatıyla da oğulları es-Seyyid Abdullah ve Ahmed Efendiler müderris olmuşlardır. Hacı Ahmed Efendi' nin H.1317 (M.1900)'de vefat etmesiyle de,

oğulları tedris görevine mirasçı olduklarından aynı zamanda medresenin mutasarrıfı olmuşlardır (Abdi-zâde, 1986: 230).

Medresede H. 1317 (M. 1899-1900) yılında 3 öğrenci (Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye 1317: 1257-1261), H. 1321 (M. 1903-1904) yılında ise 5 öğrenci okumaktaydı (Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye 1321: 550-551). Külliye'nin bir birimi olarak inşa edilen medrese, XX. yüzyıl başında eğitim öğretim hizmeti vermiş olan medresenin öğrenci hücreleri daha sonra yıkılmıştır. Birlikte inşa edilen cami ibadete açıktır.

4.1.10. Abdullah Paşa Medresesi

Abdullah Paşa Medresesi XV. yüzyıl son çeyreği, Osmanlı Dönemi'ne aittir. Sofular mahallesinde Müftü Kâmil Sokak'ta Abdullah Paşa Camii avlusunda faaliyet göstermekteydi. Bânisi Hacı Sinan oğlu Hacı Abdullah Paşa olan medrese, H.890 (M.1485) yılında inşa edilmiştir. Dârülhâdis olmak üzere inşa edilen yapı, oldukça eğimli bir arazi üzerinde yer almaktadır. Merdivenle ulaşılan, üzeri kubbeyle örtülü giriş kısmının iki yanında bulunan ikişer hücreden oluşmaktadır. Eğim sebebiyle güneyinde bulunan ve dersane olarak kullanılan mescid kısmına da merdivenle çıkılmaktadır. Medrese ellili derecesindedir (Urak, 1993: 306)

Vakfiyesi oğlu Abdi Bey tarafından H.907 Ramazan (M. Mart 1502) tarihinde düzenlenmiştir (Urak, 1993: 305). Evlâtlık vakıf olarak düzenlenen vakfiyesine ve Evkâf Defteri'ne göre vakıfları şunlardır:

1. Geldiklan Nahiyesi'ne bağlı Sekiviran ve Kürtler (Etrakiyye-i Keçilü) köylerinin malikâne gelirleri.
2. Sonisa Nahiyesi'ne bağlı Tekelüze Köyü ile Beyarslan Mezrâsı'nın malikâne gelirleri.
3. Amasya Şamlular Mahallesi'nde Kızılyer adlı bahçe (Gürbüz, 1993: 214).

Şermizade Takiyyüddin Efendi ve müderris Abdi Efendi gibi zamanında tanınmış kişiler, muhaddis olarak görev yapmışlardır. H. 10 Cemaziyelahir 1090 (M. 19 Temmuz 1679) tarihinde medresenin boş kalan müderrislik kadrosuna atanmak isteyen Mahmud Efendi dilekçe yazmış Müftü Ali Efendi'de dilekçeyi onayladığına dair işaret koymuştur (BOA. İE. EV. 11/1309. 10 Cemaziyelahir 1090). Dilekçe neticesinde Mahmud Efendi'nin medreseye atandığı görülmektedir. Zira H. 1098 (M.1687)'de Mahmud Efendi medresenin müderrisidir (Abdi-zâde, 2004/1: 164).

Mahmud Efendi'den sonra H.1101 (M.1690)'de Hafız Ömer Efendi ve H.1124 (M.1712)'de vefatıyla, yerine geçen oğlu Hafız Abdullah Efendi müderris olmuşlardır. H.1136 (M.1724) yılında dersiam Diyarbakırlı İsmail Efendi, H.1142 (M.1729) tarihinde ise dersiam Ortaköylü es-Seyyid Abdülvehhab Efendi medresede görev yapmışlardır. H.1145 (M.1732)'de es-Seyyid Abdülvehhab Efendi'nin vefat etmesiyle yerine Osman Efendi müderris olmuştur. H.1147 (M.1734)'de Ahmed Efendi, H.1169 (M.1756)'da eş-Şeyh Mustafa Efendi H.1177 (M.1763)'de şeyhül-kurra Hafız Osman Efendi müderrislik vazifesini yürütmüşlerdir. H.1179 (M.1765)'da Osman Efendi H.1204 (M.1790)'te es-Seyyid Ebubekir Efendi ve Ebubekir Efendi'nin H.1290 (M.1873)'da vefatıyla Maraşlı İbrahim Efendi müderris olmuştur (Abdi-zade, 1986: 243).

Tablo 6. Abdullah Paşa Medresesi'ne Amasya Dışından Gelen Öğrenciler (Gür ve Kahrıman, 2012: 234)

Sıra	Öğrencinin Adı	Fizikî Özellikleri	Yaşı	Geldiği Yer	Geldiği Yıl
1	Alisofuoğlu Durmuş oğlu İbrahim Efendi	Orta boylu, kara sakallı	25	Maraş	1842
2	Hatipoğlu Halil oğlu Molla Mustafa	Orta boylu, kara sakallı	25	Boyabat	1842
3	Suhteoğlu Mustafa oğlu Molla Mustafa	Uzunca boylu, ter bıyıklı	18	Boyabat	1845

Medresede H. 1262 (M. 1845-1846) tarihinde 3 öğrenci (Gür ve Kahrıman, 2012: 54-55), H. 1317 (M. 1899-1900) yılında 8 öğrenci (Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye 1317: 1257-1261), H. 1321 (M. 1903-1904) yılında da 8 öğrenci okumaktaydı (Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye 1321: 550-551). XX. yüzyıla ulaşan medrese, günümüzde Sofular Abdullah Paşa Camiî adıyla ibadete açıktır.

4.1.11. Mehmed Paşa Medresesi

Mehmed Paşa Medresesi XV. yüzyıl son çeyreği, Osmanlı Dönemi'ne aittir. Mehmed Paşa Mahallesi'nde bulunan yapının batısında Mehmet Paşa Caddesi, doğusunda Habibi Sokak, güneyinde ise Mustafa Bey Hamamı yer almaktadır. (Bkz. Ekler fotoğraf 17-18)

Medresenin bânisi II. Bayezid'in vezirlerinden Hızır Paşazâde Mehmed Paşa'dır. Medresenin inşa tarihi Nişancı Mehmed Paşa tarafından H.889 (M.1484), Hüseyin Hüsameddin tarafından ise H.900 (M.1494) olarak verilmektedir. Medresenin caminin

yanında olduğu belirtilmektedir (Baltacı, 2005: 230). Kitabesine göre cami H. Muharrem 891 (M. Ocak 1486) yılında inşa edilmiştir (Urak 1994: 327).

Fatih devri ümerasından olan Mehmed Paşa, II. Bayezid tahta çıktığında Semendre Beyi, H.887 (M.1482-1483)'de Davud Paşa yerine Rumeli beylerbeyi ve bir sene sonra da vezir oldu (Eldem, 1911: 539; Uzunçarşılı, 1927: 127). 1486 yılında Hersekzâde Ahmed Paşa maiyetinde Memlûkler'e karşı Adana yakınlarındaki savaşa katılan Mehmed Paşa, Ahmed Paşa'yı çekememesinden dolayı harpte onu yalnız bırakmış ve Hersekzâde'nin mağlubiyetine ve esaretine sebep olmuştur (Şimşirgil, 2013/III: 46). Bunun üzerine cezalandırılarak vezaretten azledildi ve Şehzâde Ahmed'in lalası olmak üzere Rumiye-i Suğra (Amasya) valisi tayin edildi. Son zamanlarına kadar Şehzâde'nin hizmetinde kalan Mehmed Paşa, H.904 (M.1498-1499) tarihinde vefat ederek Amasya'daki cami haziresinde defnolunmuştur (Baltacı, 2005: 230).

H.929 (M.1523) tarihli 387 numaralı Tapu Tahrir Defteri'ndeki kayıtlardan yan mekânların medrese olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu durumda arşiv kaydıyla birlikte, zaviyeli camilerin bir bölümünün imaret, misafirhane veya medrese olarak kullanıldığı da göz önüne alındığında, medresenin ayrı bir yapı olmadığı kabul edilmektedir (Kuzucular, 1994: 62). Medresenin bahçenin kuzey ve doğu tarafında bulunduğu da ileri sürülmektedir (Abdizâde, 2004/1: 169). Burada bulunan on hücrenin her birinde birer öğrencinin kaldığı ve günlük iki gümüş dirhem harçlık aldıkları ifade edilmektedir (Yediyıldız, 1993: 1626).

Derece bakımından H.944 (M.1537-1538)'den önce yirmili olan medresede, Cafer Efendi 25 akçe ile müderrislik yapmıştır (Baltacı, 2005:230; Yediyıldız, 1993: 1626). Mehmed Paşa Medresesi H.1095 (M.1682-1683) yıllarında altmışlı medreseler arasındadır (Abdizâde, 2004: 169). Medresenin vakfiyesi 1495 yılında Amasya Kadısı Muslihâde Fazıl Mehmed Çelebi tarafından düzenlenmiştir. Evlâdlık vakıf olarak düzenlenen vakfiyesine ve XVI. yüzyıldaki Vakıf Defteri'ne göre vakıfları şunlardır:

1. Amasya Şehri'nde bir boyahane.
2. Amasya Şehri dışında Celâl Değirmenleri diye bilinen çatı altında iki gözlü iki değirmen ile birlikte Merzifon Kazası'na bağlı Ban ve Salurca köylerinde bulunan üç değirmen.
3. Tokat'a Kazabad Nahiyesi'ne bağlı Bayundur ve Tavukçu köylerinde bulunan üç değirmen.

4. Argoma Nahiyesi'ne bağlı Meykeros ve Nuşdekin köylerinin yarımşar hisse malikâne gelirleri.
5. Geldiklan Nahiyesi'ne bağlı Emirlü, Kayadibi ve Lefki köylerinin malikâne gelirleri.
6. Lâdik Kazası'na bağlı Boğazköy'ün yarım malikâne geliri (Gürbüz, 1993: 205).

Vakıf gelirinin beşte biri mütevellinin tasarrufuna bırakılmıştır. Evlâdlık vakıf olduğu için vakfın idaresi ölünceye kadar kendisinde, ölümünden sonra ise çocuklarının idaresine bırakılmıştır. 1561 yılında Mevlâna Musluhiddin'in 25 akçe yevmiye ile müderris olduğu görülmektedir. Vakıf gelirleri 1520 tahririnde 9.498 akçe, 1576 tahririnde ise 12.548 akçedir (Gürbüz, 1993: 206).

Göreve başlama tarihi bilinmeyen müderris Çelebizâde Ömer Efendi H.1095 (M.1684)'de vefat etmiş, yerine Çorumlu es-Seyyid Hafız Mehmed Efendi geçmiştir. Bu kişide H.1143 (M.1730) yılında vefat edince, kendisinin yerine geçecek olan oğlu Hicaz'da bulunduğu bir müddet Diyarbakırlı İsmail Efendi müderris olmuşsa da H.1144 (M.1731) yılında Mehmed Efendi'nin oğlu es-Seyyid Hacı Ahmed Said Efendi Hicaz'dan dönünce müderrislik görevini devralmıştır. H.1179 (M.1783)'de vefatıyla da yerine oğulları es-Seyyid Mustafa, Hafız Hasan ve Mehmed Efendiler müderris olmuşlarsa da bu kişilerin H.1209 (M.1794)'da görevden alınmalarıyla müderrislik görevine Amasya fetva emini Ömer Efendi getirilmiştir. Müderrisliğe H.1213 (M.1798)'de Karahisari Ahmed Efendi ve Hafız Mehmed Efendi getirilmişler, kısa süre görev yapan bu müderrislerin de görevden alınmalarıyla H.1214 (M.1799) yılında Ömer Efendi, ikinci olarak bu göreve getirilmiştir. Ömer Efendi'nin H.1220 (M.1805) tarihinde vefat etmesiyle oğulları es-Seyyid Mustafa ve Salih Efendiler tedrisle görevlendirilmiştir (Abdi-zâde, 1986: 250).

Tablo 7. Mehmed Paşa Medresesi'ne Amasya Dışından Gelen Öğrenciler (Gür ve Kahrıman, 2012: 229-230)

Sıra	Öğrencinin Adı	Fizikî Özellikleri	Yaşı	Geldiği Yer	Geldiği Yıl
1	Karaseferoğlu Mehmet oğlu Salih Efendi	Uzun boylu, kır sakallı	40	Ahıska	1829
2	İlyasoğlu Hüseyin oğlu Ali Efendi	Orta boylu, kara sakallı	32	Tirebolu	1826

Tablo 7'nin devamı.

Sıra	Öğrencinin Adı	Fizikî Özellikleri	Yaşı	Geldiği Yer	Geldiği Yıl
3	Kabanmustafaoğlu Hüseyin oğlu Bekir Efendi	Orta boylu, kumral sakallı	28	Vezirköprü	1834
4	Karamehmedoğlu Mehmet oğlu Süleyman Efendi	Orta boylu, kara sakallı	35	Ahıska	1829
5	Ahmetoğlu Mehmet oğlu Ahmet Efendi	Uzunca boylu, sarı sakallı	35	İskefsir	1834
6	Cinahmetoğlu Abidin oğlu Mehmed Efendi	Uzunca boylu, ter bıyıklı	24	Karayaka	1834
7	Yeğeni Bekir oğlu Mehmed Efendi	-	15	Karayaka	1843
8	Kocakeloğlu Emrullah Efendi oğlu Mehmed Efendi	Orta boylu, ter bıyıklı	20	Samsun	1843
9	İmamoğlu Osman oğlu İbrahim Efendi	Uzunca boylu, kara sakallı	32	Kavak	1834
10	Hatuloğlu Mehmet oğlu Osman Efendi	Orta boylu, ter bıyıklı	20	Lâdik	1843
11	Sakuroğlu Mehmet oğlu Osman Efendi	Uzunca boylu, kumral sakallı	33	Acara-i Ulya	1832
12	Hacioğlu Hüseyin oğlu İsmail Efendi	Kısa boylu, ter bıyıklı	20	Ezinepazarı	1842
13	Civelekoğlu Ömer oğlu Mustafa Efendi	Orta boylu, kara sakallı	28	Zile	1841
14	Ayanoğlu Hüseyin oğlu Hasan Efendi	Orta boylu, kumral sakallı	50	Gerger	1842
15	Badanoğlu İbrahim oğlu Molla Ahmet	Orta boylu, ter bıyıklı	18	Kavak	1842
16	Beratoğlu Ali oğlu Molla Mahmut	Orta boylu, kumral sakallı	30	Gerger	1843
17	Uzunhocaoğlu Halil oğlu Mustafa Efendi	Kısa boylu, kırca sakallı	37	Lâdik	1830
18	Alioğlu Ali oğlu Molla Şaban	Orta boylu, kara sakallı	35	Taşova-Uluköy	1829
19	Saniağaoğlu Ali oğlu Molla Salih	Orta boylu, bıyıkları yeni çıkmış	18	Ahıska	1836
20	Saymehmetoğlu Yusuf oğlu Molla Hüseyin	Orta boylu, ak sakallı	70	Mecitözü	1814

Tablo 7'nin devamı.

Sıra	Öğrencinin Adı	Fizikî Özellikleri	Yaşı	Geldiği Yer	Geldiği Yıl
21	Seydioğlu İsmail oğlu Ali	Orta boylu, ter bıyıklı	17	Lâdik	1842
22	Haliloğlu Ali oğlu Molla Osman	Orta boylu, köse sakallı	25	Ahıska	1845

Medresede H. 1262 (M. 1845-1846) tarihinde 22'si Amasya dışından 2'si Amasya merkezden olmak üzere 24 öğrenci (Gür ve Kahriman, 2012: 54-55), H. 1321 (M. 1903-1904) yılında ise 20 öğrenci okumaktaydı (Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye, 1321: 550-551). XX. yüzyıla ulaşan medrese, günümüzde Mehmed Paşa Camiî adıyla ibadete açıktır.

4.1.12. II. Bayezid Medresesi

II. Bayezid Medresesi XV. yüzyıl son çeyreği, Osmanlı Dönemi'ne aittir. Yeşilirmak kenarında Ziya Paşa Bulvarı üzerinde bulunmaktadır. Güneyinde Mustafa Kemal Paşa Caddesi, doğusunda Saray Sokak ve Amasya Belediyesi, batısında ise Gani Sokak yer almaktadır. Sultan II. Bayezid'in emriyle oğlu Amasya Valisi Şehzade Ahmed tarafından yaptırılmıştır. H.886 (M.1481) yılında temeli atılmış beş yılda tamamlanarak H.891 (M.1486) yılında hizmete açılmıştır (Uzunçarşılı, 1927:126).

Sultan II. Bayezid Amasya valisi olduğu sırada, saltanat kendisine nasip olursa bir cami yaptıracağını söylemiş, tahta geçtikten sonra verdiği sözü yerine getirerek Amasya'nın en güzel camisini yaptırmıştır. Cami, medrese, mekteb, imaret ve şadırvandan meydana gelen külliye'nin çevresi yüksek ve kargir duvarlarla çevrilidir. Kuzey ve güney taraflarında ikişer, doğu ve batı taraflarında birer tane olmak üzere altı kapısı bulunmaktadır.

Önünde şadırvan bulunan caminin batısında medrese, doğu kısmında imâret, imâretin kuzey bitişiğinde tâbhâne (sıcak tutulan kışlık mekân) ile bunun güneyinde mekteb yer almaktadır. Osmanlı medrese mimarisinde sık görülen U plânlı medreseye açık olan kuzey cephesinden girilmektedir. Medrese hücreleri revaklarla çevrili olan avlunun güney, doğu ve batısına sıralanmışlardır. Dershanesi güney cephenin ortasında yer almakta, simetri oluşturan doğu ve batı kanatlarında dokuzar olmak üzere 18 hücre bulunmaktadır (Urak, 1994: 355). (Bkz. Ekler fotoğraf 19-20)

Medresenin müderrisliği, müftülere şart koşulduğu için müderrislere verilen akçeler değişiktir. H.935 (M.1528-1529) yılından önce yevmi 80 akçe verildiği gibi, H.955 (M.1548-1549)'de 60 akçe ve H.972 (M.1564-65)'de 100 akçe ile verilmiştir. Müftü Hızır Efendi'nin vefat ettiği H.1084 (M.1673-1674) tarihine kadar Amasya müftüsünün medreseye müderris olması kuralına uyulmuştur. Müftü Hızır Efendi'nin vefatından sonra fetva eminliği ile medresenin müderrisliği görevleri ayrılmıştır. H. 1084 (M. 1673-1674) yılında Yahya Efendi fetva emini olarak görev yapmış, İdî (Bayram) Efendi ise II. Bayezid Medresesi'nin müderrisliğini üstlenmiştir. Ancak daha önce H.1033 (M.1623-1624) tarihinden sonra da birkaç defa böyle görev ayrımı yapıldığı görülmektedir. Medreseye atanan müderrisler altmışlı bir medreseden sonra bu medreseye atandıkları için medresenin derecesinin altmışlı olduğu kabul edilmektedir (Baltacı, 2005: 768-769). Külliye'nin Vakfiyesi H. 901 (M. 1496) tarihinde düzenlenmiştir. Külliye'nin vakfiyesine ve XVI. yüzyıldaki Vakıf Defteri'ne göre vakıfları şunlardır:

1. Geldiklan nahiyesine bağlı Boğa köyünün iki baştan tabir olunan malikâne ve divani hisse gelirleri ki, 1520 tahririnde 11.744 akçe iken 1576 tarihinde 17.500 akçeye yükselmiştir.
2. Çorum, İskilip nahiyesinde bir köyün iki baştan geliri.
3. Sonisa nahiyesinde bir köyün dörtte üç malikâne geliri.
4. Samsun'a bağlı 31 köyün iki baştan gelirleri.
5. Canit-i Göl nahiyesinde 4 köyün iki baştan gelirleri.
6. Ankara'ya bağlı 27 köyün gelirleri.
7. Mudurnu nahiyesine bağlı 3 köyün gelirleri.
8. Kastamonu'ya bağlı 4 köyün gelirleri.
9. Sinop'a bağlı 16 köyün gelirleri.
10. Bolu, Küre'ye bağlı 20 köy ile 1 mezranın gelirleri.
11. Kangırı'ya (Çankırı) bağlı 4 köy ile 1 mezranın gelirleri.
12. Kangırı, Kalecik nahiyesine bağlı 3 köyün gelirleri.
13. Karıpazarı nahiyesine bağlı 1 köyün geliri (Gürbüz, 1993:206-207).

Amasya müftüsünün müderrislik yapması şartı koşulan medresede ilk müderris, H.891 (M.1486)'da Amasya'ya tayin edilen eski Şeyhülislâm, Amasyalı Cemalizâde Zembilli Ali Efendi olmuştur. Zembilli Ali Efendi'ye günde 50 akçe tayin edilmiştir. Muîd'e 15 akçe, on beş öğrenciye 2'şer akçe, hafız-ı kütüb'e 2 akçe, bevvâb ve ferraşa 2'şer akçe verilmesi belirtilmiştir (Gürbüz, 1993: 208).

Medreseye atanan ilk müderris Zenbilli Ali Efendi'dir. H.1004 (M.1596) tarihine kadar on dokuz müderrisin adı bilinmektedir. Müderrislerin hepsi vakfiyede belirtildiği gibi Amasya Müftüsü olarak görev yapan kişilerdir (Baltacı, 2005: 766-767). H.1099 (M.1688)'da Sultaniye müderrisi olan İdi Efendi Trablusşam mollası olunca, Şeyh Yakubzade Hacı Mustafa Efendi müderris olmuştur. H.1107 (M.1696)'de istifa etmesi üzerine Hacı Osman Efendi göreve getirilmiştir. Osman Efendi'den sonra görev alan müderrislerin göreve başlama ve ayrılma tarihleri belli olmamakla birlikte isimleri sıralı olarak verilmiştir. Çorumlu Ahmed Efendi, Mütevellizade Ahmed Efendi, İdi Efendizade Mustafa Akif Efendi, İsmail Efendi, es-Seyyid Osman Efendi, Fazlizâde es-Seyyid Hafız Ahmed Efendi, Akifzade Molla İdi, Katibzade es-Seyyid Ahmed Kemal Efendi, Hacı Hafız Mustafa Rifat Efendi, Üçbaş Nureddin Hamza, Köprücekzade Sinaneddin Yusuf Efendi, Gıyaseddin Paşa Çelebi, Sinaneddin Yusuf Acemi, Cürcan Efendi, Sadi Çelebi, Küçük Taceddin Efendi, Zeyrekzade Rükneddin Efendi, Maşi Şemseddin Ahmed Efendi gibi âlimler müderrislik yapmışlardır (Abdi-zade,1986: 238; Baltacı, 2005: 768-769).

Tablo 8. II. Bayezid Medresesi'ne Amasya Dışından Gelen Öğrenciler (Gür ve Kahrıman, 2012: 235-236)

Sıra	Öğrencinin Adı	Fiziki Özellikleri	Yaşı	Geldiği Yer	Geldiği Yıl
1	Kalenderoğlu İsmail oğlu Hasan Efendi	Orta boylu, kara sakallı	35	Merzifon	1848?
2	Hocazade Mehmet Naim oğlu Tahir Efendi	Uzunca boylu, ter bıyıklı	18	Merzifon	1843
3	Musullupaşaoğlu Ali oğlu Mustafa	Orta boylu, kara sakallı	25	Lâdik	1850?
4	Veysioğlu İbrahim oğlu Mehmet Efendi	Orta boylu, kumral sakallı	34	Merzifon	1829
5	Kardeşi Molla Ahmet	Orta boylu, kumral sakallı	30	Merzifon	1836
6	Kürtoğlu Cafer oğlu Molla İbrahim	Kısa boylu, ter bıyıklı	20	Geldiklan	1840
7	Hacıhasanoğlu Hüseyin oğlu Mustafa Efendi	Uzunca boylu, ter bıyıklı	25	Çankırı	1838
8	Kardeşi Molla Kadir	Orta boylu, ter bıyıklı	17	Çankırı	1844
9	Çöpçeoğlu Süleyman oğlu Molla Mustafa	Orta boylu, ter bıyıklı	25	Çankırı	1845

Tablo 8'in devamı.

Sıra	Öğrencinin Adı	Fiziki Özellikleri	Yaşı	Geldiği Yer	Geldiği Yıl
10	Hatapoğlu Mehmet oğlu Sadık	Orta boylu, kara sakallı	25	Kavak	1839
11	Mazaoğlu Ali oğlu Mustafa Efendi	Uzunca boylu, kumral sakallı	25	Lâdik	1840
12	Kocaömeroğlu Ömer oğlu Ömer	Orta boylu, ter bıyıklı	20	Suluova	1840
13	Kürtoğlu Seyyit oğlu Ahmet Efendi	Orta boylu, ter bıyıklı	20	Suluova	1840
14	Yetimoğlu Abdurrahman oğlu Ahmet Efendi	Orta boylu, kır sakallı	45	Erzurum	1819
15	Katipoğlu İsmail oğlu Yusuf Efendi	Uzunca boylu, kara sakallı	32	Ahıska	1838
16	Numan oğlu Mahmut Efendi	Uzunca boylu	18	Ahıska	1842
17	İmamoğlu Abdullah oğlu Mehmet	Orta boylu, ter bıyıklı	23	Merzifon	1840
18	Ahırzamanoğlu Ömer oğlu Osman Efendi	Orta boylu, ter bıyıklı	25	Merzifon	1837
19	Kazazoğlu Bekir oğlu Musa Efendi	–	28	Merzifon	1845
20	Müezzinoğlu Mehmet oğlu Mehmet Efendi	Orta boylu, kara sakallı	28	Merzifon	1834
21	Emirmadenoğlu Mehmet Emin oğlu Mehmet Aşır Efendi	Orta boylu, kumral sakallı	27	Merzifon	1837
22	Kahyaoğlu Mustafa oğlu Ahmet Efendi	Uzunca boylu, kara sakallı	22	Lâdik	1840

Medresede H. 1262 (M. 1845-1846) yılında 22'si Amasya dışından 3'ü Amasya merkezden olmak üzere 25 öğrenci (Gür ve Kahrıman, 2012: 54-55), H.1317 (M. 1899-1900) yılında 65 öğrenci (Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye, 1317: 1257-1261), H. 1321 (M. 1903-1904) yılında ise 75 öğrenci okumaktaydı (Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye, 1321: 550-551). XX. yüzyıla ulaşan medrese, günümüzde Yazma Eserler Kütüphanesi olarak hizmet vermektedir.

4.1.13. Büyük Ağa Medresesi

Büyük Ağa Medresesi XV. yüzyıl sonları, Osmanlı Dönemi'ne aittir. Bahçeleriçi Mahallesi'nde Zübeyde Hanım Caddesi üzerindedir. Medreseyle Yeşilirmak arasında Büyük Ağa Caddesi ve Sipahi Caddesi yer almakta kuzeyinde ise Medrese Sokak bulunmaktadır. Medresenin bânisi Sultan II. Bayezid'in Amasya'daki Kapağası Hüseyin Ağa'dır.

Sülüs hatlı beş satırlık kitabesinde “Bu yapıyı, hayırlı imaretler yaptıran “Kapağası” diye meşhur olan, Abdulmuin'in oğlu Hüseyin Ağa, karaların sultanı, denizlerin hakanı, Sultan oğlu Sultan Bayezid bin Mehmed Han'ın -Allah Teâlâ Saltanatını ve mülkünü daim etsin- cömertlik ve ihsanının saçıldığı hükümdarlığı zamanında –Allah onu mağfiretine gark etsin- H.894 (M.1489) tarihinde yaptırmıştır.” yazmaktadır (Uzunçarşılı, 1986:130). Hüseyin Ağa'nın daha önce yaptırdığı, sonradan medreseye vakfettiği H.888 (M.1483) tarihli Bedesten'in kitabesi de aynı ifadelerle yazılmıştır (Uzunçarşılı, 1927: 123).

Sekizgen pânli medresenin 20 öğrenci hücresi, bir hamamı ve yapının bütününe oranla, dışa taşkın ve yüksek tutulmuş bir mescidi/dershânesi bulunmaktadır. Avlusu revaklarla çevrilidir. (Urak, 1994: 134). (Bkz. Ekler fotoğraf 21-22) Bu medresenin derecesi ilk yapıldığı zamanlarda otuzlu iken, H.963 (M.1554-1555) yıllarında kırklılar arasında bulunuyordu (Baltacı, 2005: 341). 1576 tarihinde ellili medreseler arasında yer almıştır (Gürbüz, 1993: 229). Evkaf Defteri'ne göre medresenin vakıfları şunlardır:

1. Argoma (Suluova) nahiyesine bağlı, Eymürce, Nuşdekin ve Şeyhbeyi köylerinin yarı malikâne gelirlerine ilave olarak Şeyhbeyi köyünün divani gelirleri.
2. Lâdik kazasına bağlı, Kavacık, Karapınar, Esengeldi, Şeyhlü, Kabacakoz, Ağcakaya ve Çiftlik köylerinin malikâne gelirleri.
3. Simre-i Lâdik kazasına bağlı, Ebi, Güneyviran ve Kurdini köylerinin malikâne gelirleri (Gürbüz, 1993: 229-230).

Cami ile birlikte medreseye vakıf kaydedilen köylerin yıllık geliri, 1520 tahririnde 16.665 akçe iken, 1576 tahririnde 30.990 akçeye yükselmiştir. Vakfin mütevellisine günde 30 akçe, kâtibe günde 5 akçe, cabiye günde 1 akçe, müderrise günde 50 akçe, mu'ide günde 3 akçe, müezzine günde 2 akçe, ferraşa günde 2 akçe ve hafız-ı kütübe günde 2 akçe tayin edilmiştir (Gürbüz, 1993:229).

Anadolu'daki pek çok âlimin Büyük Ağa Medresesi'nde müderrislik yaptıkları ifade edilmektedir. Koca Emir es-Seyyid İbrahim Efendi buranın ilk müderrisidir. Bundan sonra H.911 (M.1505) tarihinde Taşköprülü Muslihuddin Efendi müderris olmuş, H.918 (M.1512) yılında İstanbul'a tayin edilmesi üzerine, müderrislik görevi Amasya ulemâsına verilmiştir (Abdi-zâde, 1986: 226).

Medresenin ilk müderrisi olan Koca Emir es-Seyyid İbrahim Efendi, otuz akçe ile Büyük Ağa Medresesi'nde göreve başlamıştır. H. 911 (M. 1505-1506) yılında Taşköprülü Muslihiddin Efendi medreye atanmıştır. H. 918 (1512-1513) yılında İstanbul'a atanınca yerine Kayyumzâde Hacı İsmail Efendi geçmiştir. İsmail Efendi'nin H. 1141 (M.1728-1729) yılında vefat etmesiyle Hacı Kara Osman Efendi müderris olmuştur. Müderris H. 1151 (M. 1738-1739) yılında anden vefat edince Hafız Mehmed Efendi medresenin müderrisi olmuştur.

H. 1168 (M.1754-1755) yılında es-Seyyid Abdullah Efendi, H. 1179 (M.1765-1766) tarihinde Halil Efendi, bir süre sonra es-Seyyid Mustafa Efendi ardından da oğlu Mehmed Emin Efendi medresenin müderrisi olmuşlardır. H.1193 (M. 1779-1780) yılında medresenin müderrisi olan Abdullah Vecih Efendi H. 1218 (M.1803-1804)'de vefat etmiş yerine oğulları geçmiştir. H.1312 (M. 1894-1895) yılında Ali Efendi medresenin müderrisi olmuştur (Abdi-zâde, 2004: 153-154).

XVIII. yüzyıl başında Kayyımzade Hacı İsmail Efendi medresenin müderrisidir. H.1141 (M.1728)'de vefatı üzerine yerine Ayıntabi Hacı Kara Osman Efendi geçmiştir (Abdi-zâde, 1986: 226). H.06 Zilhicce 1238 (M.14 Ağustos 1823) tarihinde, Hüseyin Ağa vakfî tarafından, medresenin müderris ve talebelerine tahsis edilen gelirin tasarruf hakkını elinde bulunduran Es-seyyid Ali Halife ibn-i Mustafa, beratını kendi rızasıyla Mehmed bin Süleyman Halife'ye devretmiştir (BOA. C.MF. 88/4395. 06 Zilhicce 1238).

Tablo 9. Büyük Ağa Medresesi'ne Amasya Dışından Gelen Öğrenciler (Gür ve Kahrıman, 2012: 231)

Sıra	Öğrencinin Adı	Fizikî Özellikleri	Yaşı	Geldiği Yer	Geldiği Yıl
1	Delimehmetoğlu Ali oğlu Mustafa Efendi	Orta boylu, kumral sakallı	28	Ahıska	1841
2	Kadioğlu Salih oğlu Ömer Efendi	Orta boylu, ter bıyıklı	20	Taşova	1842
3	Memiloğlu? Osman oğlu Mehmet Efendi	Orta boylu kumral sakallı	25	Acara	1837
4	Hatipoğlu Osman oğlu Molla Mehmed	Orta boylu, kara sakallı	25	Taşova	1840
5	İmamoğlu Hüseyin oğlu Molla Mustafa	Kısa boylu, ter bıyıklı	16	Sinop	1844
6	Mollamahmutoğlu Osman oğlu Molla Ahmet	Uzunca boylu, sarı sakallı	18	Bafra	1837
7	Habiboğlu Abdullah oğlu Mehmet	Orta boylu, kara sakallı	30	Ahıska	1843
8	Osmankethüdaoğlu Osman oğlu Ahmet	Orta boylu, ter bıyıklı	28	Gönye	1838
9	Bayramoğlu Hasan oğlu Molla Halil	Orta boylu, ter bıyıklı	20	Sinop	1843
10	Yakubpaşaoğlu Veli oğlu Abdullah	Orta boylu, kara sakallı	25	Milet	1843
11	Hatipoğlu Ali oğlu Mehmed Efendi	Orta boylu, ter bıyıklı	25	Kavak	1842
12	Halilefendioğlu Ali oğlu Molla Hasan	Orta boylu, kumral sakallı	28	Samsun	1845
13	Kethüdaoğlu Ali oğlu Molla Hasan	Orta boylu	14	Sinop	1844
14	Ofluoğlu Ali oğlu Molla Mehmed	Orta boylu, ter bıyıklı	20	Trabzon	1845
15	Bekaroğlu Ahmet oğlu Molla Reşit	Orta boylu, kara sakallı	22	Lazistan (Rize)	1845
16	Hamzaoğlu Mustafa oğlu Molla Ali	Uzunca boylu, ter bıyıklı	23	Lazistan	1845
17	Karakökoğlu Ali oğlu Molla Mehmet	Orta boylu, ter bıyıklı	22	Çarşamba	1845

Tablo 9'un devamı.

Sıra	Öğrencinin Adı	Fizikî Özellikleri	Yaşı	Geldiği Yer	Geldiği Yıl
18	Kadioğlu Recep oğlu Abdurrahman	Kısa boylu, ter bıyıklı	18	Gönye	1845

Medresede H. 1262 (M. 1845-1846) yılında 18 öğrenci okumaktaydı (Gür ve Kahrıman, 2012: 54-55). XX. yüzyıla ulaşan medrese, günümüzde Amasya Müftülüğü Büyük Ağa Hafızlık Kur'an Kursu olarak hizmet vermektedir.

4.1.14. Küçük Ağa Medresesi (Ayas Ağa)

Küçük Ağa Medresesi XV. yüzyıl sonu, Osmanlı Dönemi'ne aittir. Şamlar Mahallesi Türbedar Sokak'ta bulunan medresenin bânisi, II. Bayezid'in kapı ağalarından Küçük Ağa adıyla anılan Ayas Ağa'dır. Ayas Ağa medrese, cami ve mektepten ibaret olan yapı topluluğunu H.28 Cemaziyelâhir 900 (M. 28 Şubat 1495) tarihinde inşa ettirmiştir.

Cami avlusunun kuzey ve batı tarafının tamamı, güneyinin batı kısmı, güney kanadı kısa kalan düzensiz U plânı oluşturan medrese bölümleriyle çevrilidir. Medresenin batı kanadında üç, kuzey kanadında beş olmak üzere sekiz öğrenci hücresi bulunmaktadır. Kuzeybatı köşesi ile güneyinde dersane, kitaplık ya da müderris odası olması muhtemel dikdörtgen plânlı birer mekân yer almaktadır (Urak, 1994: 119-120). (Bkz. Ekler fotoğraf 23-24)

Medresenin payesinin ellili olduğu yazılmasına rağmen vakfiyesinde, müderrisine günde yirmi akçe verileceği belirtilmiştir. (Abdi-zâde, 2004: 168) Müderris Sefer bin Mehmed Kayserî'nin H.995 (M.1586)'ten önce yevmi yirmi beş akçe ile burada tedriste bulunduğu bilinmektedir. Bu durumda medresenin XVI. yüzyılın sonlarında yirmili olduğu, ellili derecesine XVI. yüzyıldan sonra yükseldiği anlaşılmaktadır (Baltacı, 2005: 223). H. 28 Cemaziyelahir 900 (M. 28 Şubat 1495) tarihinde düzenlenen vakfiyesi ve Evkaf Defteri' ne göre medresenin vakıfları şunlardır:

1. Argoma nahiyesine bağlı, Güllü ve Bölüğezağaç köylerinin malikâne gelirleri.
2. Amasya'da Kunç Köprü başında Kocacıkoglu'ndan satın aldığı mülkünde bina ettiği hamamın tamamı.
3. Hamamın doğu tarafında bulunan sekiz tane ev.

4. Nehir üzerinde bina ettirdiği bahçeli bir değirmen.

1520 tahririnde vakfın yıllık geliri 6300 akçe iken, 1576 tahririnde 10.330 akçe olmuştur. Evlatlık vakıf olarak düzenlenmiştir. Yıllık gelirin beşte biri mütevellisine tahsis edilmiştir. Müderrise günde 20 akçe, nazırlık vazifesini de yapacak imama günde 3 akçe ve yılda 3 müd buğday, müezzine günde 2 akçe ve yılda 2 müd buğday, ferraşa günde 1,5 akçe ve yılda 2 müd buğday tayin edilmiştir (Gürbüz, 1993:230-231).

Büyük Ağa Medresesi'nin ilk müderrisi olan, Koca Emir es-Seyyid İbrahim Efendi'yle aynı kişi olması muhtemel Şamlızade Taceddin İbrahim Efendi, medresenin ilk müderrisidir. Şamlızade'den sonra H. 918 (M. 1512-1513) yılına kadar medresenin müderrisi Emir Kulu Şemseddin Ahmed Efendi olmuştur (Baltacı, 2005:223).

H. 1086 (M. 1675-1676) yılında Pîrî Efendizâde Hafız Hüseyin Efendi müderris olmuş, müderrisliği sırasında bir ara Hafız Ali Efendi de medresede müderrislik yapmıştır. Hafız Hüseyin Efendi'nin H. 1101 (M. 1689-1690) tarihinde İbrahim Efendi ardından da Ömer Efendi medreseye müderris olmuşlardır. H. 1113 (M. 1701-1702) yılında Ali Efendi hem müderris hem de müteveli olarak medresede görev yapmıştır. Bir yıl bu şekilde idare eden Ali Efendi müderrislik görevini eş-Şeyh Mehmed Efendi'ye devretmiş kendisi müteveli olarak kalmıştır.

H. 1129 (M. 1716-1717) yılından itibaren üç yıl Abdullah Efendi, H. 1132 (M. 1719-1720) yılından sonra da H. 1143 (M. 1730-1731) tarihinde vefatına kadar on bir yıl Çorumlu es-Seyyid Mehmed Efendi medresede müderrislik yapmışlardır. Es-Seyyid Mehmed Efendi'nin vefatından sonra müderrislik görevi, es-Seyyid Ahmed Said Efendi ile es-Seyyid Ali Efendi tarafından yarı hisseyle yürütülmüştür. Bir yıl müderrislik yapan Ahmed Said Efendi görevini Müftüzâde es-Seyyid Hafız Ebubekir Efendi'ye devretmiştir. Ebubekir Efendi H. 1145 (M.1732-1733) tarihinde vefat edince müderrislik görevini tek başına es-Seyyid Ali Efendi yürütmüştür.

H. 1173 (1459-1760) tarihindeki vefatına kadar kırk yıl medresede müderrislik yapmış olan es-Seyyid Ali Efendi'den sonra ulemâdan Şerifzâde es-Seyyid Hacı Mustafa Efendi müderris olmuştur. H. 1190 (1776-1777) yılında vefat eden Mustafa Efendi'nin yerine gelen oğlu es-Seyyid Mehmed Efendi ile Şeyhzâde es-Seyyid Abdullah Vecih Efendi müderrislik görevini paylaşmışlardır. H. 1195 (1780-1781) tarihinde es-Seyyid Mehmed Emin Efendi'nin müderrisliği hükümsüz kaldığından Abdullah Vecih Efendi yalnız kalmıştır. Bu

tarihten sonra kendi ailesinden gelenler medresede müderrislik yapmışlardır (Abdi-zâde, 2004:168).

Medresede H. 1317 (M. 1899-1900) yılında 10 öğrenci (Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye, 1317: 1257-1261), H.1321 (M. 1903-1904) yılında da 10 öğrenci okumaktaydı (Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye, 1321: 550-551). XX. yüzyıla ulaşan medrese, Günümüzde Ayas Ağa Camiî olarak ibadete açıktır.

4.1.15. Sungurlu Medresesi

Sungurlu Medresesi XVIII. yüzyıl ortaları, Osmanlı Dönemi'ne aittir. Eski adı Pervâne Mahallaesi olan Dere Mahallesi'nde Burmalı Minare Camiî'nin batısında bulunmaktaydı. Bânisi Sungurlu Kazası eşrafından Sungurzade Hacı Mehmed Ağa olan medrese, H.1163 (M.1749-1750) tarihinde inşa edilmiştir.

H. 1230 (M.1814-1815) tarihinden itibaren bakımsız kalan medrese, H.1304 (M.1886-1887) yılında yanmıştır. Ulemâdan Yumuk Osmanzade Hacı Müsevved Ahmed Şükrü Efendi sadece kuzey tarafını yaptırmış, güney tarafında kendisine bir dersane ve özel bir oda inşa ettirmiştir. Medresenin Amasya, Tokat ve Sungurlu Kazası'nda vakıfları vardır. Ancak vakıflarının neler olduğu belli değildir (Abdi-zâde, 1986: 239).

Medresenin ilk müderrisi Çorumlu Hacı Kara İsmail Hatif Efendi olmuştur. İsmail Efendi'nin H.1198 (M.1783-1784)'de vefat etmesiyle, oğlu Hafız Mehmed Efendi müderris olmuş, H.1230 (M.1814-1815) tarihinde aniden vefat etmesi üzerine yerine kardeşi eski Amasya müftüsü Mustafa Vazıh Efendi müderris olmuştur. Mustafa Vazıh Efendi H.1251 (M.1835-1836) yılında vefat edince yerine oğlu Nimet Efendi geçmiştir.

H.1304 (M.1886-1887) yılındaki yangından sonra medreseyi yeniden faaliyete geçiren Hacı Müsevved Ahmed Şükrü Efendi, H. 1312 (M. 1894-1895) yılında vefat edinceye kadar medresenin müderrislik görevini yürütmüştür. Vefatının ardından oğlu Hacı Hafız Mehmed Tevfik Efendi medresenin müderrisi olmuştur (Abdi-zâde, 2004: 161).

Tablo 10. Sungurlu Medresesi'ne Amasya Dışından Gelen Öğrenciler (Gür ve Kahrıman, 2012: 226)

Sıra	Öğrencinin Adı	Fizikî Özellikleri	Yaşı	Geldiği Yer	Geldiği Yıl
1	Haciveliolu İbrahim oğlu Mehmet Reşit	Orta boylu, sarı sakallı	30	Taşova	1836
2	Karafakıolu Hüseyin oğlu Mehmet	Orta boylu, kara sakallı	30	Taşova	1836
3	Üvey kardeşi Salih oğlu Molla Hüseyin	Kısa boylu, ter bıyıklı	18	Taşova	1841
4	Ayrancıolu Mustafa oğlu Ali Efendi	Ter bıyıklı	28	Akdağ-Karakise	1836
5	Terzioğlu Ali oğlu Osman Efendi	Orta boylu, kumral sakallı	28	Künbetabad	1837
6	Uzunmehmetolu Abdullah oğlu İbrahim	Orta boylu, köse sakallı	23	Künbetabad	1841
7	Tiryakıolu Ali oğlu Bilal Efendi	Kısa boylu, ter bıyıklı	24	Künbetabad	1838
8	Hacrismailolu Mustafa oğlu Molla İsmail	Orta boylu	15	Künbetabad	1843
9	Haniolu Osman oğlu Molla Hasan	Orta boylu, ter bıyıklı	17	Taşova	1844
10	Kasım oğlu Molla	Orta boylu	15	Taşova	1843
11	Sarımustafaoğlu Ahmet oğlu Hasan Efendi	Orta boylu, kara sakallı	20	Taşova	1841
12	Mollaoğlu Mehmet oğlu Molla Hasan	Orta boylu, ter bıyıklı	18	Taşova	1843
13	Feyzullaholu Feyzullah oğlu Molla Mehmet	Orta boylu, ter bıyıklı	17	Taşova	1841
14	Uzunmemişolu Osman oğlu Molla Mehmet	Orta boylu	15	Taşova	1842
15	İçağasioğlu Mehmet oğlu Hüseyin	Orta boylu, kara sakallı	25	Ezinepazarı	1843
16	Hatipoğlu Mustafa oğlu Hüseyin	–	13	Ezinepazarı	1844

Medresede H. 1262 (M. 1845-1846) yılında 16 öğrenci okumaktaydı (Gür ve Kahrıman, 2012: 54-55). 1895 yılında vefat eden Hafız Mehmed Tefvik Efendi'nin yerine

oğlu müderris olduğuna göre, medrese XX. yüzyıl başına kadar hizmet vermiştir. Medresenin yerinde Amasya Sağlık Meslek Yüksek Okulu bulunmaktadır.

4.1.16. Bekir Paşa Medresesi

Bekir Paşa Medresesi XVIII. yüzyıl ortaları, Osmanlı Dönemi'ne aittir. Eski adı Köprübaşı Mahallesi olan günümüzdeki Dere Mahallesi'nde bulunmaktaydı. Bânisi eski Mısır Mirlivası Amasyalı Bekir Beyzâde Hacı Osman Bey olan medrese, H.1164 (M.1750-1751) tarihinde inşa edilmiştir.

Dârülhâdis olarak yaptırılan medrese taş ve tuğla malzeme kullanılarak inşa edilmiştir. Sağlam bir yapı olmasına rağmen H.1300 (M.1882-1883) yılı civarında yıkılmaya yüz tutmuştur. H.1308 (M.1890-1891) tarihinde n cephesi yıkılarak altına dükkânlar ve üstüne odalar yapılmak suretiyle tamir edilmiştir. Medreseyi yaptıran Osman Bey'in vefatından sonra oğlu Ebu Bekir Paşa medresenin mütevellisi olduğu için medrese "Bekir Paşa Medresesi" diye anılmıştır. Alaca Hamam ve İki Kapılı Han, bu medresenin vakfidır.

Medresede, Laz İbrahim Efendi H.1179 (M.1765-1766)'da, Sekkylzade Hacı Mehmed Kâşif Efendi ardından damadı emir İmamzade es-Seyyid Hacı Ebu Bekir Efendi, arkasından oğlu es-Seyyid Sadeddin Efendi, Çerkeşli Mehmed Efendi müderris olmuşlardır. H.1223 (M.1808-1809)'de Trkmenzade Hacı Ebu Bekir Efendi ve onun arkasından da oğulları Hacı Ali Raşid ile Ahmed Rşd Efendiler bu medreseye müderris olmuşlardır.

H.1293 (M.1876-1877)'de, Ahmed Rşd Efendi'nin vefatı üzerine, oğlu Hafız Rahmi Efendi ve H.1301 (M.1883-1884)'de Hacı Ali Raşid Efendi'nin vefatı üzerine de oğulları, kendilerine miras olarak kalan müderrislik görevini devralmışlardır. H.1305 (M.1887-1888)'de hepsi görevden alınarak, yerlerine Mecdizade Hafız Abdurrahman Kamil Efendi müderris olmuştur (Abdi-zâde, 1986: 224).

Tablo 11. Bekir Paşa Medresesi'ne Amasya Dışından Gelen ğrenciler (Gr ve Kahrıman, 2012: 233-234)

Sıra	ğrencinin Adı	Fizikî Özellikleri	Yaşı	Geldiği Yer	Geldiği Yıl
1	Kargaoğlu Hasan oğlu Mustafa Efendi	Orta boylu, kara sakallı	32	arşamba	1836

Tablo 11'in devamı.

Sıra	Öğrencinin Adı	Fizikî Özellikleri	Yaşı	Geldiği Yer	Geldiği Yıl
2	Resuloğlu Hüseyin oğlu Hasan	Orta boylu, sarı sakallı	25	Tirebolu	1843
3	Akdağlıoğlu Mustafa oğlu Hasan Efendi	Uzunca boylu, kara sakallı	25	Zile	1841
4	Hatipoğlu Mehmet oğlu Molla Mustafa	Orta boylu, kumral sakallı	23	Taşköprü	1844
5	Dülgeroğlu Ömer oğlu Hafız Ahmet Efendi	Orta boylu, ter bıyıklı	25	Çorum	1842
6	Köseoğlu Ömer oğlu Molla Ali	Uzunca boylu, sakalları yeni çıkmış.	25	Akdağ	1840
7	Satiroğlu Abdullah oğlu Molla Eyüp	Kısa boylu	20	Erzurum	1843
8	Aygiroğlu Ahmet oğlu Molla Selam	Orta boylu, ter bıyıklı	17	Akdağ	1844

Medresede H. 1262 (M. 1845-1846) yılında 8 öğrenci okumaktaydı (Gür ve Kahrıman, 2012: 54-55).

4.1.17. Kâşifiye Medresesi

Kâşifiye Medresesi XVIII. ikinci yarısı, Osmanlı Dönemi'ne aittir. Eski adı, Eski Kethüdâ Mahallesi olan, günümüzdeki Yüzevler Mahallesi'nde II. Bayezid Külliyesi'nin doğusunda, Ziya Paşa Bulvarı ile Mustafa Kemal Paşa Caddesi arasında bulunmaktaydı. Bânisi Halil Ağazâde Hacı Ömer Ağa'dır. Medrese H.1175 (M.1761-1762) tarihinde inşa edilmiştir.

Halil Ağazâde Hacı Ömer Ağa Amasya'da bostancı başı olarak görev yapmıştır. Vefatından sonra mal varlığının üçte biriyle medrese yapılmasını vasiyet etmiş. Seküköylüzâde Hacı Mehmed Kâşif Efendi'yi vasiyetini yerine getirmiştir. Medreseye Kâşif Efendi'nin adı verilmiştir. Medrese ahşap malzeme kullanılarak inşa edilmiştir. H.1244 (M.1828-1829) tarihinde yıkılmak üzere olan medrese, Akhasanzade Hacı Hasan Ağa tarafından yenilenmiştir. Zamanla elden geçirilme ihtiyacı görülen medreseyi H.1304 (M.1886-1887) yılında, Şefik Paşa'nın eşi Ayşe Hanım yeniden yaptırmıştır. Ömer Ağa'nın parasının üçte biri vasiyeti üzerine medresenin yapımı için harcanmış, kalan üçte ikisiyle de satın alınan birkaç dükkân medreseye vakfedilmiştir (Abdi-zâde, 2004: 167).

Medresenin ilk müderrisi Kâşif Efendi'nin akrabası olan, Seküköylüzade el-Hac Hafız Osman Efendi olmuştur. H.1191 (M.1777-1778) yılında vefat eden Osman Efendi'nin yerine kardeşi Hafız Mehmed Efendi geçmiş, Hafız Mehmed Efendi H.1213 (M.1798-1799) tarihinde vefat edince yerine Canikli es-Seyyid Hasan Efendi medresenin müderrisi olmuştur. Cankli es-Seyyid Hasan Efendi'den sonra damadı Mengülcüzade es-Seyyid Ebu Bekir Efendi, müderris olmuştur. Ebu Bekir Efendi'nin H.1255 (M.1839-1840) yılında vefat etmesiyle de Rüşdiye Mektebi'nde öğretmenlik yapan Arhavili Osman Remzi Efendi müderris olmuştur (Abdi-zâde, 1986: 248).

Tablo 12. Kâşifiye Medresesi'ne Amasya Dışından Gelen Öğrenciler (Gür ve Kahrıman, 2012: 232)

Sıra	Öğrencinin Adı	Fizikî Özellikleri	Yaşı	Geldiği Yer	Geldiği Yıl
1	Çavuşoğlu Mehmet oğlu Mehmet Efendi	Uzunca boylu, kara sakallı	38	Kavak	1834
2	Kadioğlu Mustafa oğlu Halil	Orta boylu, ter bıyıklı	30	Samsun	1834
3	Hatapoğlu Bekir oğlu Ömer Efendi	Uzunca boylu, kara sakallı	34	Ezinepazarı	1821
4	Kadioğlu Mustafa oğlu Mehmet	Orta boylu, ter bıyıklı	22	Samsun	1834
5	Sarımustafaoğlu Hüseyin oğlu Mahmut	Orta boylu, kumral sakallı	30	Taşova	1834
6	Lazoğlu Mehmet oğlu Hasan Efendi	Orta boylu, kumral sakallı	27	Samsun	1840
7	Gönbeoğlu Mehmet oğlu Salih Efendi	Uzunca boylu, kara sakallı	28	Samsun	1834
8	Mollahaliloğlu Ahmet oğlu Abdurrahman	Orta boylu, sarı bıyıklı	22	Kavak	1841
9	Fesliceoğlu Osman oğlu Molla Mehmet	Orta boylu, ter bıyıklı	22	Samsun	1841
10	Gönbeoğlu Mehmet oğlu Molla Mustafa	Kısa boylu, kara sakallı	25	Samsun	1836
11	Gerzelioğlu Ahmet oğlu Molla Mustafa	Orta boylu, kara sakallı	25	Geldiklan	1836
12	Osmanefendioğlu Mustafa oğlu Molla Osman	-	15	Kavak	1843

Tablo 12'nin devamı.

Sıra	Öğrencinin Adı	Fizikî Özellikleri	Yaşı	Geldiği Yer	Geldiği Yıl
13	Ağçaoğlu Ali oğlu Molla Mehmet	Orta boylu, ter bıyıklı	18	Taşova	1843
14	Haciosmanoğlu Ali oğlu	–	14	Kavak	1843
15	Sarımustafaoğlu Mahmut Efendi kardeşi Ömer	–	12	Taşova	1844

Medresede H.1262 (M. 1845-1846) yılında 15 öğrenci (Gür ve Kahrıman, 2012: 54-55), H.1317 (M. 1899-1900) yılında 25 öğrenci (Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye, 1317: 1257-1261), H.1321 (M. 1903-1904) yılında ise 31 öğrenci okumaktaydı (Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye, 1321: 550-551). XX. yüzyıla ulaşan medrese günümüzde mevcut değildir.

4.1.18. Tayyar Paşa Medresesi

Tayyar Paşa Medresesi XIX. yüzyıl başı, Osmanlı Dönemi'ne aittir. Meydan Köprüsü'nün kuzeybatısında Hızır Paşa Mahallesi'nde, Ehli Hatun Türbesi bitişiğinde bulunmaktaydı. Bânisi Canikli Hacı Ali Paşazâde Tayyar Mahmud Paşa olan medrese, H.1218 (M.1803-1804) yılında inşa edilmiştir. Ahşap medresenin, Yeşilirmak kenarında mükemmel bir bahçeye sahip olduğu kayıtlıdır. Meydan Köprüsü Medresesi de denmiştir. H.1288 (M.1871-1872) tarihinde harap olduğu için Şirvanizâde Mehmed Rüşdü Paşa yeniden tamir ettirmiştir (Abdi-zâde, 2004/1: 163) Medresenin vakıfları belli değildir.

Medresenin ilk müderrisi Payaslı Hacı Mehmed Efendi'dir. H.1225 (M.1810-1811) yılında vefat etmesi üzerine yerine es-Seyyid Mehmed Tahir Efendi geçmiştir. H.1233 (M.1818-1819) tarihinde medresenin müderrisi es-Seyyid Hacı Abdullah Efendi olmuştur. Abdullah Efendi'nin vefatından sonra, oğulları Mehmed Arif ve Mustafa Efendiler ile Fazlızâde es-Seyyid Abdüsselam Efendi müderrislik görevini birlikte yürütmüşlerdir. H.1246 (M.1830-1831) yılında Yenicelizâde es-Seyyid Mehmed Efendi medresenin müderrislik görevini üstlenmiştir. H.1248 (M.1832-1833) tarihindeki vefatıyla es-Seyyid Mustafa Efendi müderris olmuştur. Mustafa Efendi'nin H.1275 (M.1858-1859) yılında vefat etmesiyle, oğulları Ömer Vehbi ve Hasan Sıdkı Efendi müderris olmuşlardır. H.1313

(M.1895-1896) yılında dersiam Gürcü Mehmed Efendi bakımını üstlendiği medresenin fahri müderrisi olmuştur (Abdi-zâde, 1986: 243).

Tablo 13. Tayyar Paşa Medresesi'ne Amasya Dışından Gelen Öğrenciler (Gür ve Kahrıman, 2012: 228-229)

Sıra	Öğrencinin Adı	Fiziki Özellikleri	Yaşı	Geldiği Yer	Geldiği Yılı
1	Karahüseyinoğlu Ömer oğlu Mehmet Efendi	Orta boylu, kumral sakallı	28	Terme	1835
2	Karamehmetoğlu Mehmet oğlu Molla Yakup	Orta boylu, kumral sakallı	25	Zile	1841
3	Celepoğlu Ali oğlu Molla Yusuf	Uzunca boylu, ter bıyıklı	19	Zile	1844
4	Avcıoğlu Mustafa oğlu Ali	Orta boylu, sarı sakallı	25	Çarşamba	1841
5	Karahasanoğlu Hasan oğlu Molla Yusuf	Orta boylu, ter bıyıklı	25	Bafra	1840
6	Aliefendioğlu Ali oğlu Hüseyin Efendi	Orta boylu, kara sakallı	25	Samsun	1843
7	Avcıoğlu Halil oğlu Molla Hüseyin	Orta boylu, ter bıyıklı	25	Samsun	1841
8	Müderrişoğlu Enis oğlu Mehmed Efendi	Orta boylu, ter bıyıklı	25	Çarşamba	1844
9	Kardeşi Ahmet	Orta boylu, ter bıyıklı	23	Çarşamba	1844
10	Kocahasanoğlu Ali oğlu İbrahim	Orta boylu, ter bıyıklı	18	Samsun	1845
11	Devemoğlu Ramazanoğlu Molla Hüseyin	Orta boylu, ter bıyıklı	23	Çarşamba	1843

Medresede H. 1262 (M. 1845-1846) yılında 11 öğrenci (Gür ve Kahrıman, 2012: 54-55), H. 1321 (M. 1903-1904) yılında ise 10 öğrenci okumaktaydı (Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye, 1321: 550-551) 1904 yılında öğrencileri bulunan medresenin XX. yüzyıla ulaştığı anlaşılmaktadır. Günümüzde medreseye ait herhangi bir kalıntı yoktur.

4.1.19. Benderli Medresesi

Benderli Medresesi XIX. yüzyıl başı, Osmanlı Dönemi'ne aittir. Eski adı Kocacık Mahallesi olan, Dere Mahallesi'nde İğneci Baba Türbesi'nin arkasında bulunmaktaydı.

Bânisi Benderli Hacı Hafız Feyzullah Ağa'dır. Medrese H.1228 (M.1813) yılında inşa edilmiştir. Ahşap malzemeyle inşa edilen medresenin dershanesi, bahçesi ve suyu vardı. H.1300 (M.1882-1883) yılında meydana gelen büyük yangında yanmıştır. Ayandan şeyh Ahmedzâde Hacı Hafız Mehmed Tefik Efendi, H.1318 (M.1900-1901) yılında medreseyi yeniden yaptırarak eski imarethanesini de canlandırmıştır. Medresenin vakıfları belli değildir (Abdi-zâde, 2004/1: 152).

Medresenin ilk müderrisi Benderli Hafız Mehmed Efendi olmuştur. H.1247 (M.1831-1832) yılında muhaddis Zileli Hacı Şükrü Efendi, ardından Taşabadlı Hacı Ahmed Efendi ve H.1327 (M.1909-1910) yılında vefat edene kadar, Ahmed Efendi'nin oğlu Mehmed Arif Efendi burada müderrislik yapmışlardır (Abdi-zâde, 1986: 225).

Tablo 14. Benderli Medresesi'ne Amasya Dışından Gelen Öğrenciler (Gür ve Kahrıman, 2012: 227-228)

Sıra	Öğrencinin Adı	Fiziki Özellikleri	Yaşı	Geldiği Yer	Geldiği Yıl
1	Alemdaroğlu İsmail oğlu Mehmet Pir Efendi	Orta boylu, kır sakallı	45	Trabzon	1845
2	Kerim oğlu Abdullah Efendi	Orta boylu kara sakallı	30	Şirvan	1841
3	Abdullah oğlu Abdülkadir	Orta boylu kara sakallı	33	Şirvan	1841
4	Şirvanlı Abdurrahim oğlu İsa	Orta boylu, kara sakallı	30	Şirvan	1844
5	Şirvanlı Mehmet oğlu Bekir	Orta boylu, kara sakallı	30	Şirvan	1845
6	Şirvanlı Mehmet oğlu Mehmet Efendi	Uzunca boylu, köse sakallı	22	Şirvan	1845
7	Şirvanlı Mehmet Ali oğlu Mehmet	Orta boylu, kara sakallı	31	Şirvan	1841
8	Şirvanlı Kadir oğlu Abdurrahim	Orta boylu, kara sakallı	23	Şirvan	1844
9	Şirvanlı Abdullah oğlu Abdürrezzak	Uzunca boylu, sarı sakallı	25	Şirvan	1844
10	Alikethüdaoğlu Ali oğlu Feyzullah	Orta boylu, kara sakallı	25	Taşova	1841
11	Kardeşi Molla Süleyman	orta boylu, ter bıyıklı	20	Taşova	1841

Tablo 14'ün devamı.

Sıra	Öğrencinin Adı	Fizikî Özellikleri	Yaşı	Geldiği Yer	Geldiği Yıl
12	Perteoğlu Mahmut oğlu Molla Mustafa	Orta boylu, kumral sakallı	25	Karayaka	1837
13	Ekşioğlu İsmail oğlu Abdullah	Orta boylu, kara sakallı	30	Kastamonu	1836
14	Karamustafaoğlu Mustafa oğlu Ahmet Efendi	Orta boylu, kumral sakallı	30	İskilip	1836
15	Çukardaroğlu Mahmut oğlu Mehmet	Orta boylu, kara sakallı	21	Canik Serkeş	1840
16	Koçoğlu Ali oğlu Molla İsmail	Uzunca boylu, ter bıyıklı	18	Erbaa-Karayaka	1843
17	Orakçioğlu İbrahim oğlu Mehmet Efendi	Orta boylu, kumral sakallı	28	Çankırı-Tud'dan	1837
18	Mengellioğlu Ali oğlu Molla Süleyman.	Orta boylu, ter bıyıklı	18	Suluova	1844
19	Karamehmetoğlu Halim oğlu Ahmet Efendi	Orta boylu, kara sakallı	27	Karahisar-1 Şarkî	1844
20	Ayrancıoğlu Hüseyin oğlu Şaban	Orta boylu, ter bıyıklı	19	Akdağ	1841
21	Yazıcıoğlu Mustafa oğlu Molla Salih	Orta boylu, ter bıyıklı	20	Ahıska	1844
22	Hatipoğlu Osman oğlu Molla Ali	Orta boylu, ter bıyıklı	25	Künbetabad	1837
23	Eyüboğlu Ömer oğlu Abdullah Efendi	Orta boylu, kara sakallı	30	Ahıska	1836
24	Emirşeyhoğlu Ahmet oğlu Ahmet Efendi	Orta boylu, kumral sakallı	33	Karaman	1826
25	Kalyoncuoğlu Mehmet oğlu Hasan Efendi	Uzunca boylu, kara sakallı	40	Tosya	1835
26	Oruçoğlu Mehmet oğlu Molla Ali	Orta boylu, ter bıyıklı	18	Tosya	1844
27	Hatipoğlu Ahmet oğlu Ahmet Ali	Orta boylu	17	Tosya	1843
28	Hacialioğlu Mustafa oğlu Molla İsmail	Orta boylu	20	Tosya	1841
29	Tuzluoğlu Mustafa oğlu Molla Mehmet	Orta boylu, ter bıyıklı	20	Tosya	1844

Tablo 14'ün devamı.

Sıra	Öğrencinin Adı	Fiziki Özellikleri	Yaşı	Geldiği Yer	Geldiği Yıl
30	İmamoğlu Hüseyin oğlu Molla İsmail	Uzunca boylu, ter bıyıklı	20	Tosya	1841
31	Kürtoğlu Abdurrahman oğlu Molla Mehmet	Uzunca boylu, ter bıyıklı	20	Akdağ	1841

Medresede H. 1262 (M.1845-1846) yılında 31 öğrenci okumaktaydı (Gür ve Kahrıman, 2012: 54-55). Mehmed Arif Efendi'nin 1910 yılında vefat edinceye kadar medresede müderris olması, medresenin XX. yüzyıl başına kadar eğitim öğretim hizmetinin sürdürdüğünü göstermektedir. Ziya Paşa Bulvarıyla İğneci Baba Sokak arasında kalan medresenin eski yerinde günümüzde konutlar ve iş merkezleri bulunmaktadır.

4.1.20. Çöplüce Medresesi

Çöplüce Medresesi XIX. yüzyıl başı, Osmanlı Dönemi'ne aittir. Pirinççi Mahallesi'nde Mehmed Paşa Caddesi üzerinde, Darüşşifa Medresesi'nin önünde bulunmaktaydı. Bânisi Amasyalı Aşçızâde Hacı Mehmed Ağa olan medrese, H.1234 (M.1818-1819) yılında inşa edilmiştir.

Enderun-ı Hümâyûn idarecilerinden olan Hacı Mehmed Ağa medreseyi ahşap olarak inşa ettirmiştir. Mehmed Ağa'nın amcasının oğlu, "Çöplüce" diye tanınan Hacı Mustafa Ağa, medresenin mütevellisi olduğu için, onun adıyla anılmış ve "Çöplüce Medresesi" denmiştir. Aşağı Pazar'da bulunan altı dükkân medreseye vakfedilmiştir (Abdi-zâde, 2004/1: 154).

Hacı Ahmed Efendi'nin oğlu es-Seyyid Mustafa Efendi, buranın ilk müderrisi olmuştur. Onun arkasından damadı Karagözzâde Küçük Mustafa Efendi, sonra da onun damadı Ali Kayazâde Hacı Ahmed Sıdkı Efendi müderris olmuşlardır. H.1291 (M.1874-1875) tarihinde Ahmed Sıdkı Efendi'nin oğlu Ahmed Efendi, medresenin eğitim işlerini üstlenmiştir (Abdi-zâde, 1986: 228).

Medresede H. 1321 (M. 1903-1904) yılında 20 öğrenci okumaktaydı (Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye, 1321: 550-551). XX. yüzyıl başında hizmet veren medresenin yeri üzerinden Mehmed Paşa Caddesi geçmektedir.

4.1.21. Tekke Medresesi

Tekke Medresesi XIX. yüzyıl ilk yarısı, Osmanlı Dönemi'ne aittir. Mehmed Paşa Mahallesi'nde Pir İlyas Türbesi'nin kuzeyinde, Yakup Paşa Çilehâne Camii'nin batısında yer almaktaydı. Medresenin bânisi olan Akşehirli İsmail Efendi tekke işlevi gören yapıyı, H. 1248 (M. 1832-1833) tarihinde medreseye dönüştürmüştür. Çevikçe Tekkesi adıyla bilinen yapı medreseye dönüştürüldüğü için "Tekke Medresesi" adını almıştır. Medresenin vakıfları belli değildir (Abdi-zâde, 2004/1: 154).

Tekkeyi medreseye dönüştüren tekke şeyhi İsmail Efendi medresenin ilk müderrisi olmuştur. İsmail Efendi'den sonra dersiam Uzun Osman Efendi medresenin müderrisliğine getirilmiştir. Osman Efendi vefat edince bir süre eğitim öğretime ara verilmiş, medrese bu sürede bakımsız kalmıştır. Tamir edildikten sonra Osman Efendi'nin torunu müderris olmuştur (Abdi-zâde, 1986: 227).

Tablo 15. Tekke Medresesi'ne Amasya Dışından Gelen Öğrenciler (Gür ve Kahrıman, 2012: 233)

Sıra	Öğrencinin Adı	Fizikî Özellikleri	Yaşı	Geldiği Yer	Geldiği Yıl
1	Karacaoğlu Ali oğlu Molla Ramazan	Orta boylu, ter bıyıklı	17	Samsun	1844
2	Civelekoğlu Mehmet oğlu Molla Halil	Orta boylu, ter bıyıklı	21	Samsun	1839
3	Dolapçioğlu Mehmet oğlu Molla Hasan	Orta boylu, ter bıyıklı	22	Trabzon	1843
4	Mollahasanoğlu Hasan oğlu Molla Ali	Kısa boylu, ter bıyıklı	24	Samsun	1843
5	İkizoğlu Mustafa oğlu Molla Osman	Orta boylu, ter bıyıklı	17	Samsun	1844
6	Haliloğlu Osman oğlu Molla İbrahim	Orta boylu, ter bıyıklı	20	Trabzon	1840
7	Yazıcıoğlu Hüseyin oğlu Molla Mehmet	Orta boylu, kara sakallı	20	Trabzon	1845
8	Zehiroğlu Mehmet oğlu Molla Salih	Orta boylu, ter bıyıklı	17	Niksar	1845

Medresede H. 1262 (M. 1845-1846) yılında 8'i Amasya dışından bir öğrenci de Amasya merkezden olmak üzere 9 öğrenci (Gür ve Kahrıman, 2012: 54-55), H. 1321 (M. 1903-1904) yılında ise 40 öğrenci okumaktaydı (Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye,

1321: 550-551). 1321 sâlnâmesinde XX. yüzyıl başına ulaştığı anlaşılan medreseye ait bir iz kalmamıştır.

4.1.22. Kapancızâde Medresesi

Kapancızâde Medresesi XIX. yüzyıl ortası, Osmanlı Dönemi'ne aittir. Eski adı Devehane Mahallesi olan, günümüzdeki Yüzevler Mahallesi'nde II. Bayezid Külliyesi'nin güneydoğusunda bulunmaktaydı. Bânisi Kapancızâde Hacı Hüseyin Zeki Efendi olan medrese, H. 1258 (M.1842-1843) tarihinde inşa edilmiştir.

Kapancızâde Hüseyin Zeki Efendi Divan-ı Hümâyûn'da hocalık yapmıştır. Ahşap olan medrese, Hacı Bektaş Ağa'dan satın alınan arsaya, Sultan II. Mahmud'un izniyle, Sultan Bayezid odunluğundan alınan bir kısım yer eklenmiş, böylece genişletilen arsa ve Hüseyin Zeki Efendi'nin vakfettiği mekân üzerine yapılmıştır. İlk yapıldığı sırada medresenin büyük bir dershanesi ve içinde suyu bulunmaktaydı. Zamanla, yıkılmaya yüz tuttuğundan ve vakfedilmiş paraları kaybolduğundan, hem medreseyi tamir etmek, hem de gelir temin etmek maksadıyla, H.1308 (M.1891-1892)'de medresenin doğu ve kuzey kısımlar yıkılmış, yerine, altında on dört dükkân ve üstünde çeşitli odalar bulunan mükemmel bir bina yapılmıştır. Medrese, H.1325 (M.1907)'de tamamen yanmıştır (Abdi-zâde, 2004: 167) İnşa tarihindeki vakıfları belli değildir. H. 1308 (M. 1891-1892) tarihinde medresenin altına yapılan dükkânların geliri vakfedilmiş olmalıdır.

Medresenin ilk müderrisi İnepararlı es-Seyyid Hacı İsmail Hakkı Efendi olmuştur. İsmail Hakkı Efendi'nin H.1273 (M.1856-1857) yılında vefatıyla, oğulları Mustafa ve Mehmed Nuri Efendiler birlikte medresenin müderrisi olmuşlardır. Son olarak Mustafa Efendi'nin oğlu Ahmed Efendi müderris olmuştur (Abdi-zâde, 1986: 248).

Tablo 16. Kapancızâde Medresesi'ne Amasya Dışından Gelen Öğrenciler (Gür ve Kahrıman, 2012: 225-226)

Sıra	Öğrencinin Adı	Fizikî Özelliği	Yaşı	Geldiği Yer	Geldiği Yıl
1	Tellioğlu Mehmet oğlu Ömer Efendi	Uzunca boylu, kara sakallı	30	Karahisar-ı Şarkî	1843
2	Hacıhasanoğlu Ali oğlu Mustafa Efendi	Uzunca boylu, kara sakallı	25	Erzurum İspir	1841

Tablo 16'nın devamı.

Sıra	Öğrencinin Adı	Fizikî Özelliği	Yaşı	Geldiği Yer	Geldiği Yıl
3	Müftüzade Hasan oğlu Aziz Efendi	Orta boylu, kara sakallı	22	Bafra	1844
4	Müftüzade Mehmet oğlu Hafız Zühdü Efendi	Orta boylu, kara sakallı	22	Tirebolu	1843
5	Rumelili Hasan oğlu Hasan Efendi	Orta boylu, kara sakallı	23	Tırnova	1844
6	Hocazade Mehmet oğlu Ahmet Efendi	Uzunca boylu, kumral sakallı	22	Karahisar-ı Şarkî	1845
7	Memiçoğlu Mustafa oğlu Ömer Efendi	Uzunca boylu, kumral sakallı	28	Tirebolu	1844
8	Kardeşi Molla Ahmet	Kısa boylu, ter bıyıklı	19	Tirebolu	1844
9	Türütoğlu Mehmet oğlu Mehmet Efendi	Orta boylu, kara sakallı	28	Sonisa (Uluköy)	1845
10	Osman oğlu Molla Abdullah	Orta boylu ter bıyıklı	17	Ziyere Karyesi	1845
11	Nakiboğlu Ali oğlu Mehmet Emin	Orta boylu, kara sakallı	35	Taşova	1844
12	Sipahioğlu Mustafa oğlu Hasan	Orta boylu, ter bıyıklı	25	Bafra	1845
13	Müftüzade Ali oğlu Mehmet Efendi	Orta boylu, ter bıyıklı	18	Lâdik	1845
14	Kardeşi Ahmet Efendi	Orta boylu,	15	Lâdik	1845
15	Amcazadesi İbrahim oğlu Abdullah	Uzunca boylu, ter bıyıklı	18	Lâdik	1845
16	Derviçoğlu Osman oğlu Halil	Orta boylu, kara sakallı	50	Lâdik	1844
17	Oğlu Hüseyin	Uzunca boylu, ter bıyıklı	20	Lâdik	1844
18	Semercioğlu Mehmet oğlu Ali Efendi	Orta boylu, kumral sakallı	22	Lâdik	1845
19	Kanberoğlu Salih oğlu Ahmet	Orta boylu, ter bıyıklı	18	Lâdik	1844
20	Hamzaoğlu İbrahim oğlu Hüseyin Efendi	Orta boylu, kara sakallı	28	Çerkeş	1837

Tablo 16'nın devamı.

Sıra	Öğrencinin Adı	Fizikî Özelliği	Yaşı	Geldiği Yer	Geldiği Yıl
21	Civanoğlu Ahmed oğlu Hasan	Orta bıyıklı, boylu, ter	17	Vezirköprü	1845
22	Serdaroğlu Ali oğlu Hafız Mehmed	Orta bıyıklı, boylu, ter	25	Yenice Köyü	1845
23	Cahiloğlu Osman oğlu İbrahim	Orta bıyıklı, boylu, ter	20	Yenice Köyü	1845
24	Kasımoğlu Ali oğlu Molla Halil	Orta bıyıklı, boylu, ter	23	Sarayözü Köyü	1845
25	Adaloğlu Ali oğlu Molla Süleyman	Orta bıyıklı, boylu, ter	18	Bafra	1845
26	Yahyaoğlu Mehmed oğlu Ahmed Efendi	Uzunca bıyıklı, boylu, ter	20	Bafra	1843
27	Cemiloğlu Mustafa oğlu İbrahim Efendi	Orta sakallı, boylu, sarı	20	Mecitözü-Avukathacı Köyü'nden	1845
28	Balcıoğlu Ahmed oğlu Abdurrahman	Orta bıyıklı, boylu, ter	18	Bafra	1843
29	Hocazade İbrahim oğlu Mehmed	Uzun bıyıklı, boylu, ter	25	Bafra	1839
30	İmamoğlu Mehmed oğlu Ömer Efendi	Orta bıyıklı, boylu, ter	20	Merzifon	1843
31	Dervişişoğlu Halil oğlu Molla Hasan	Orta bıyıklı, boylu, kara	23	Lâdik	1845
32	Huysuzimamoğlu Mustafa oğlu Mehmed	Orta sakallı, boylu, kara	32	Bafra	1841
33	Karaosmanoğlu Osman oğlu Molla Ömer	Orta bıyıklı, boylu, ter	16	Kavak	1844
34	Yeğenhüseyinoğlu Halil oğlu Molla Osman	Orta bıyıklı, boylu, ter	20	Mecitözü-Avukathacı Köyü	1845
35	Hüseyinbeyoğlu Bekir oğlu Abdullah	-	16	Mecitözü-Avukathacı Köyü	1845
36	Karayeloğlu Bekir oğlu Molla Ahmed	Orta bıyıklı, boylu, ter	20	Gümüşhacıköy	1845
37	Cansızoğlu İsmail oğlu Molla Ali	Orta sakallı, boylu, kumral	35	Gümüşhacıköy	1845
38	Bektaşoğlu Bektaş oğlu Molla Hüseyin	Orta bıyıklı, boylu, ter	19	Zünnunabad	1845

Medresede H. 1262 (M.1845-1846) yılında 38 öğrenci (Gür ve Kahriman, 2012: 54-55), H.1317 (M.1899) yılında 46 öğrenci (Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye, 1317: 1257-1261), H.1321 (M.1903-1904) yılında ise 40 öğrenci okumaktaydı (Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye, 1321: 550-551). XX. yüzyıla ulaşan medresenin yeri, Saray Sokak ile Mustafa Kemal Paşa Caddesi'nin kesiştiği köşedeki dükkânların ve Belediye binasının bulunduğu yer olmalıdır.

4.1.23. Saraçhâne Medresesi

Saraçhâne Medresesi XIX. yüzyıl son çeyreği, Osmanlı Dönemi'ne aittir. Hatuniye Mahallesi'nde Ziya Paşa Bulvarı üzerinde Saraçhâne Camii'nin batısında bulunmaktaydı. Bânisi Kızıklızâde Hacı Mahmud Efendi'dir.

Medrese, H. 1300 (M. 1882-1883) tarihinde ahşap malzeme kullanılarak inşa edilmiştir. Vakıfları bilinmeyen medresenin ilk müderrisi Gürcü Hacı Eyüb Efendi olmuştur (Abdi-zade, 1986: 237). Medresede H. 1317 (M.1899-1900) yılında 30 öğrenci (Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye, 1317: 1257-1261), H.1321 (M. 1903-1904) yılında ise 40 öğrenci okumaktaydı (Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye, 1321: 550-551). XX. yüzyıl başında eğitim öğretim hizmetini sürdüren medresenin yeri üzerinde Yapı Kredi Bankası bulunmaktadır.

4.1.24. Mehmed Bey Medresesi

Mehmed Bey Medresesi XIX. yüzyıl sonu, Osmanlı Dönemi'ne aittir. Pirinççi Mahallesi'nde Yeşilirmak kenarında Mehmet Paşa Caddesi üzerinde, Mehmed Paşa Camii'nin güneybatısında yer almaktaydı. Bânisi Kurtbeyzâde Mehmed Bey olan medrese, H. 1308 (M. 1890-1891) tarihinde inşa edilmiştir.

Mehmed Paşa'nın torunlarından olan, Kurtbeyzâde Mehmed Bey medreseyi ahşap olarak inşa ettirmiştir. Medresenin beş odası bulunmaktaydı. Medresenin altında bulunan dükkânlar medresenin vakıflarıdır. Şeyhülkurra Divan Efendisizâde Hafız Mehmed Nuri Efendi medresenin müderrisi olmuştur (Abdi-zade, 1986: 251). Öğrencilerine ait bilgi bulunamamıştır. XX. yüzyıl başında faaliyette olan medresenin üzerinden Mehmed Paşa Caddesi geçmektedir.

4.1.25. Sofular Medresesi

Sofular Medresesi XIX. yüzyıl sonu, Osmanlı Dönemi'ne aittir. Sofular Mahallesi'nde Müftü Kâmil Sokak'ta bulunmaktaydı. Abdullah Paşa Camii'nin batı bitişiğinde Darülhadis'in arkasında yer almaktaydı. Bânisi Cenunzâde Hacı Mustafa Ağa olan medrese, H. 1310 (M. 1892-1893) tarihinde inşa edilmiştir.

Medrese ahşap malzemeyle inşa edilmiştir. Vakıfları bilinmeyen Medrese'nin ilk müderrisi Köprülü Hacı Hafız Mustafa Tevfik Efendi olmuştur (Abdi-zade, 1986: 240). Öğrencileri hakkında kayıt bulunamayan medrese, XX. yüzyıl başında faaliyettedir ancak günümüze ulaşamayan medresenin yerinde çıkmaz sokak ve konutlar bulunmaktadır.

4.1.26. Hacı Hamza Efendi Medresesi

Hacı Hamza Efendi Medresesi XIX. yüzyıl sonu, Osmanlı Dönemi'ne aittir. Medresenin bulunduğu yer eskiden Bayezid Paşa Mahallesi'ne bağlıydı. Günümüzde Mehmet Paşa Mahallesi'nde Atatürk Caddesi ile Mehmet Varinli Caddesi'nin birleştiği kavşakta, Azeriler Camii'nin batısında bulunmaktaydı. Şeyh Hacı Hamza adına inşa edilen yapının bânisi belli değildir.

Medrese, H. 1312 (M. 1894-1895) tarihinde inşa edilen medrese ahşaptır. Vakıfları belli değildir. Mir Hasan Efendi medresede müderrislik yapmıştır. Hasan Efendi'nin H.1326 (M.1908-1909) yılında vefat etmesi üzerine oğlu Mehmed Said Efendi müderris olmuştur (Abdi-zade, 1986: 228). Öğrencileri hakkında kayıt bulunamamıştır. XX. yüzyıla ulaşan medresenin arsası üzerinde, günümüzde Şehit Nahit Bulut Caddesi'nin Atatürk Caddesi'ne bağlantı yeri bulunmaktadır.

4.2. XX. Yüzyıla İntikal Eden Amasya Kazalarındaki Medreseler

XIX. yüzyılda Amasya kazalarında eğitim öğretim faaliyetlerini sürdüren Merzifon Çelebi Mehmed Medresesi, Merzifon Dürrî Mehmed Efendi (Dürrîye) Medresesi, Merzifon El-Hac Ali Ağa Medresesi, Merzifon Şifâiye Medresesi, Gümüşhacıköy Haliliye Medresesi XX. yüzyılda da eğitim öğretim hizmetlerini sürdürmüşlerdir.

4.2.1. Merzifon Çelebi Mehmed Medresesi

Çelebi Mehmed Medresesi, XV. yüzyıl başı, Osmanlı Dönemi'ne aittir. Merzifon Camicedit Mahallesi Cumhuriyet Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Medrese Parkı'nın yanında yer almaktadır. Bânisi Çelebi Sultan Mehmed'tir. Medresenin yapımına Sultan Mehmed'in emriyle H.817 (M.1414-1415) yılında başlanmış, Emir Umur Bey tarafından H.820 (M.1417) tarihinde tamamlanmıştır.

Yapının mimarı Ebu Bekir Mehmed bin Hamza el Müşeymeş el-Dımışkî'dir (Aslanapa, 1986: 36; Cantay, 1988: 56). 1826 tarihinde Ziya Paşa tarafından medreseye saat kulesi kurdurulmuştur. (Bakınız ekler fotoğraf 25-26) Selçuklu medrese mimarisine özgü dört eyvanlı plân şemasına göre inşa edilen medresede, yirmi adet öğrenci hücresi bulunmaktadır (Çerkez, 2005: 321).

Medrese paye bakımından ellili medreseler arasında sayılmaktadır. H.950 (M.1543-1544)'den önce kırklı olduğu, yevmi elli akçe ile tayin edilen herhangi bir müderrise rastlanılmamışsa da XVI. yüzyılın sonlarına kadar ellililer arasına girmiş olabileceği kabul edilmektedir. H.1157 (M.1744-1745) tarihinden önce medrese müderrisliğinin Merzifon Müftüsü'ne verilmiş olması bu kanıyı desteklemektedir (Baltacı, 2005: 398).

Vakfiye tarihi belli olmamakla birlikte, Evkaf Defteri'ne göre Merzifon kazasına bağlı, İlemi, Semadevle, Hırka ve Saru köylerinin malikâne gelirleri medreseye vakıf olarak kaydedilmiştir. 1520 tarihinde 8122 akçe olan vakfın geliri 1576 tarihinde 12.840 akçe olmuştur (Gürbüz, 1993:231).

Seydi Ahmed bin Abdullah Kırımı, Amasyalı Abdullah Efendi, Seyyid İbrahim Efendi, Cafer Efendi, Muhyiddin Mehmed Hüseyini, Kara Dede Kemaleddin Efendi, Şeyhzade Abdullah Efendi ve Hafız Acem Efendi, Çelebi Mehmed Medresesi'nde müderrislik yapmışlardır (Baltacı, 2005: 398). Hİ 1321 (M. 1903-1904) yılında Aşir Efendi medresenin müderrisi olarak görülmektedir (Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye, 1321: 551)

Medresede H.1317 (M.1899) yılında 15 öğrenci (Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye, 1317: 1257-1261), H. 1321 (M. 1903) yılında ise 10 öğrenci okumaktaydı (Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye, 1321: 550-551) XX. yüzyıla ulaşan medrese, günümüzde erkek öğrenci yurdu olarak kullanılmaktadır.

4.2.2. Merzifon Dürrî Mehmed Efendi (Dürrîye) Medresesi

Dürrî Mehmed Efendi Medresesi XVIII. yüzyıl ilk yarısı, Osmanlı Dönemi'ne aittir. Yeri bilinmeyen medresenin bânisi, Şeyhülislâm Merzifonlu Dürrî Mehmed Efendi'dir. Medrese H.1145 (M.1732-1733) yılında inşa ettirilmiştir.

Hicri 1318 (M. 1900-1901) tarihli Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif kayıtlarında Hacı Mehmed Faki adıyla kayıtlı görünen medresenin bânîsinin Derizâde Mehmed Efendi yazılı olması sebebiyle aynı medrese olduğu kanaati oluşmaktadır. Dürrîzâde'nin sehven Derizâde olarak kaydedilmiş olabileceği düşünülmektedir (Tuzcu ve Tuzcu, 2005: 271-272). Vakfiyesi oğlu Şeyhülislâm Mustafa Efendi tarafından düzenlendiği için Dürîzâde Medresesi adıyla da anılmıştır (Abdi-zâde, 2004/1:219).

Vakıfları belli değildir. H. 1317 (M.1899) yılında Hacı Ahmed Efendi medresenin müderrisi olarak görülmektedir. Aynı tarihte medresede 12 öğrenci okumaktaydı (Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye, 1317: 1257-1261). H. 1321 (M. 1903-1904) yılında ise medresenin 15 öğrencisi vardı (Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye, 1321: 550-551). Günümüze ulaşamayan medresenin XX. yüzyıl başında faaliyette olduğu anlaşılmaktadır. 1930'lu yıllarda harap bir vaziyette olduğu belirtilen medrese, bu tarihten sonra ortadan kalkmış olmalıdır (Çerkez, 2005: 421).

4.2.3. Merzifon El-Hac Ali Ağa Medresesi

El-Hac Ali Ağa Medresesi XVIII. yüzyıl ikinci yarısı, Osmanlı Dönemi'ne aittir. Yeri bilinmeyen medresenin bânisi, Hacı Ali Ağa'dır. H.1178 (M.1764-1765) yılında inşa edilen medresenin, 1930 yılında çok harap durumda olduğu belirtilmiştir. Vakıfları, müderrisleri ve öğrencileri hakkında bilgi bulunamayan medrese, XX. yüzyıla ulaşmıştır ancak günümüzde mevcut değildir (Çerkez, 2005: 421).

4.2.4. Merzifon Şifâiye Medresesi

Şifaiye Medresesi XVIII. yüzyıl sonu, Osmanlı Dönemi'ne aittir. Yeri bilinmeyen medresenin bânisi, Hacı Hasan Ağa'dır. Medrese H. 1212 (M. 1797-1798) tarihinde inşa edilmiştir.

H. 1317 (M.1899) tarihli Sâlnâmede Cami-i Cıvarı Medresesi adıyla kayıtlıdır (Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye, 1317:1260) H.1321 (M. 1903) tarihli Salnamede ise Şifaiye Medresesi adıyla kaydedilmiştir. Çelebi Mehmed Medresesi'nin müderrisi olan

Aşir Efendi H. 1317-1321 (M. 1899-1903) tarihlerinde Şifaiye Medresesi'nin de müderrisidir (Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye, 1321: 550-551). Medresenin vakıfları belli değildir.

Medresede H. 1317 (M.1899) yılında 28 öğrenci (Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye, 1317: 1257-1261) H. 1321 (M.1903-1904) yılında ise 32 öğrenci okumaktaydı (Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye, 1321: 550-551).

4.2.5. Gümüşhacıköy Haliliye Medresesi

Gümüşhacıköy Haliliye Medresesi XV. yüzyıl başı, Osmanlı Dönemi'ne aittir. Gümüşhacıköy'de Şihlar Mahallesi'nde bulunmaktadır. Bânisi Halil Paşa'dır. Medresenin inşasına H.816 (M.1413-1414) tarihinde başlanmış, H.818 (M.1415-1416) tarihinde tamamlanmıştır. (Bkz. Ekler fotoğraf 27-28)

Halil Paşa H.806 (M.1403-1404) yılında Gümüş Madeni Emni, H.816 (M.1413-1414) yılında da Anadolu Beylerbeyi olmuştur. Medrese kubbeyle örtülü kapalı avlulu plân şemasıyla, Selçuklu mimari geleneğine uygun inşa edilen tek örnek olma özelliğine sahiptir (Aslanapa, 1989: 238). Hacı Halil Medresesi adıyla da bilinen medrese, derece bakımından XV. yüzyılın sonlarında yirmili medreseler arasında yer almıştır. (Gürbüz, 1993:232). 08 Cemaziyelahir 1289 (M. 05 Ağustos 1872) tarihinde kasabalılar tarafından medrese arsasının üzerine mekteb-i rüşdiye yaptırılmak istenmiştir (BOA. MF:MKT. 3/105. 08 Cemaziyelahir 1289). Bu durumda medresenin 1872 yılında yıkılmaya yüz tuttuğu ancak onarılarak eğitim öğretime devam ettiği kanaatine varılmaktadır. H. 1302 (M. 1885) Sivas Sâlnâmesi'nde Gümüşhacıköy'de medrese ismi kayıtlı değildir (Sivas Sâlnâmesi, 1302: 457) Ancak H. 1321 (M. 1903) Maârif Sâlnâmesi'nde adı geçmekte ve öğrenci sayısı verilmektedir (Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye, 1321: 550-551). Bu durum harap olan medresede eğitim öğretime bir süre ara verildiğini göstermektedir

Medresenin tarihi tespit edilemeyen ilk vakfiyesine göre, Argoma Nahiyesi'ne bağlı Emir Ömer Köyü'nün malikâne hissesi vakfedilmiştir (Gürbüz, 1993: 232). Medresenin vakfiyesi kaybolmuş, H. Şaban 1072 (M. Mart- Nisan 1662) yılında, Büyük Ağa, Ayas Ağa, Firuz Ağa, Yörgüç Rüstem Paşa, Yakup Paşa, Hızır Paşa, Mehmed Paşa, Torumtay ve Sultan Bayezid medreselerinden ikişer müderris ve bir vaiz şahit gösterilerek mahkeme ilâmıyla yeniden tanzim edilmiştir. Yenilenen vakfiyede Cini (Kurşunlu), Sallar (İskilip) ve Köseler

(Gümüşhacıköy) olmak üzere üç köy ile Gümüş içinde bir arazi vakfa kaydedilmiştir (Ayverdi, 1966:171-178).

Medresenin ilk müderrisi Amasyalı Ali Efendi olmuştur. Medresede H. 1321 (M. 1903) yılında 68 öğrenci okumaktaydı (Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye, 1321: 550-551). XX. yüzyıla intikal eden medrese, günümüzde Kur'an kursu olarak hizmet vermektedir.

SONUÇ

Amasya'da inşa edilmiş ve yüzlerce yıl eğitim öğretim faaliyetinde bulunmuş olan medreselerden günümüze kadar ayakta kalmayı başarmış olanlar yerinde incelenmiş ve fotoğraflanmıştır. Günümüze, sadece adı kalmış olan medreseler hakkında ise ulaşabildiğimiz arşiv belgeleri ve önceden yapılmış olan araştırma sonuçlarından yararlanılmıştır.

Araştırma sonucunda medreselerin isimleri, inşa tarihleri, bânileri, buldukları yerler ve vakıflarıyla ilgili bilgiler elde edilmiştir. Edindiğimiz bilgiler, genel olarak medreseler hakkında bilgi veren önceki çalışmaların sonuçlarıyla uyumlu haldedir. Medreselerin işleyişi, vakıfları, müderrislerin atamaları ve medrese çalışanlarıyla ilgili genel bilgiler, Amasya özelinde de fark olmaksızın karşımıza çıkmaktadır.

Amasya'nın ilk medresesi olan Halifet Gazi Medresesi Vakfiyesi'nde, öğretimin Hanefi mezhebine göre yapılması, müderrisler ve öğrencilerin de Hanefi mezhebinden olması şart koşulmuştur. Bu ifadeler, medreselerin Sünnilik aleyhine yapılan kara propagandalara karşı koymak ve Hanefi mezhebinin öğretilerini yaymak amacıyla kurulduğu görüşünü desteklemektedir. Medreselerin genelinde Müderrisin Hanefi mezhebinden olması kuralı korunmuş olmasına karşın, öğrenciler için ayırım yapılmadığı her mezhepten öğrenci kabul edildiği görülmektedir.

Medreselere gelir getiren çok sayıda arazi ve emlak vakfedilmiştir. Vakfiyelerde, vakıf gelirlerinin medreselerde öğretimin sürekliliği için gerekli olan masrafların karşılanmasına, müderrislerin ve müderrisin ücretlerinin ödenmesine ayrıca öğrencilere harçlık verilmesine hükmedilmesi, medreselerde öğretimin parasız olduğunu doğrulamakla birlikte, dahası öğrencilere bir miktar para ödendiğini de göstermektedir. Medresenin bânîsinin ve neslinden gelecek olanların koruması altında olduğu da vakfiyenin tevliyet (vakıf yönetimi, mütevellilik) şartından anlaşılmaktadır. Toruntay vakfiyesinden ise medresede çalışanların görevleri hakkında bilgi edinilmektedir. Öğretim kadrosu haricinde ferraş, bevab (kapıcı), aşçı, ekmekçi ve meremetçi (onarımçı) kadrolarının bulunduğu görülmektedir.

Müdrerislerin ücretleri vakıf tarafından ödenmesine rağmen, atama onaylarının (tevcih ve berat verilmesi), medreselerin derecesine göre sıralı olarak Kadıasker, Şeyhülislâm ve Padişah tarafından yapıldığı bilinmektedir. Araştırma sonucunda elde edilen belgeler, bu konuda verilen bilgileri destekleyici örnek teşkil etmektedirler.

Şehzadeler Kenti Amasya, küçük bir şehir olmasına rağmen eğitim öğretim teşkilâtlanması açısından oldukça ileri seviyededir. Araştırma konusu kapsamında ilk medresenin öğretim hizmeti vermeye başladığı XIII. yüzyıl başından XX. yüzyıl başına kadar, şehrin nüfus ve yüzölçümüne oranla her devirde çok sayıda medresenin faaliyette bulunduğu görülmektedir. Bu durum, Amasya'da okuma yazma oranının yüksek olduğunu göstermektedir.

Amasya'nın ilim ve kültür merkezi olarak ün kazandığı anlaşılmaktadır. Çevre illerden ve hatta daha uzak bölgelerden çok sayıda öğrencinin, öğrenim görmek amacıyla Amasya'ya gelmiş olmaları bu kanıyı güçlendirmektedir. Amasya dışından gelen öğrencileri gösteren tablolar incelendiğinde, Amasya dışından gelen 244 öğrenci olduğu görülmektedir. Doğal olarak ilk sırada Amasya kazalarından gelen 64 öğrenci bulunmaktadır. Samsun'dan 57, Kastamonu'dan 23, Sinop'tan 20, Tokat'tan 17, Çorum'dan 7, Çankırı'dan da 6 öğrenci Amasya medreselerinde öğrenim görmüşlerdir. Amasya kazaları ve yakın iller haricinde Giresun'dan 8, Trabzon'dan 5, Rize'den 2, Erzincan'dan 3, Erzurum'dan 3, Siirt'ten 8, Adıyaman'dan 2, Ankara, Karaman, Milet ve Maraş'tan da birer öğrenci öğrenim görmek amacıyla Amasya'ya gelmişlerdir. Günümüzde Gürcistan sınırları içinde kalan Ahıska, Acara ve Gönnye'den 14 öğrenci, Bulgaristan'da kalan Tırnova'dan da bir öğrenci Amasya'da öğrenim görmüştür.

Medreseler, sosyal hayatın vazgeçilmez unsuru olarak eğitim öğretim faaliyetlerinin sürdürüldüğü önemli yapılar olmuşlardır. Hem mimari bakımdan hem de kültür hayatının zenginliği bakımından çekim merkezi olan medreselerin sayısı, geçen her yüzyılda artmıştır.

Amasya'da inşa edilen ilk medresenin, yeri bilinmeyen ancak kaynaklarda adı geçen ve XII. yüzyıl ortalarında inşa edilmiş olması gereken Mesudiye Medresesi'dir. Tarihi ve yeri kesin olarak tespit edilmiş olan 1209 tarihli Halifet Gazi Medresesi'nin Amasya'nın ikinci medresesi olduğu anlaşılmaktadır. Amasya'da eğitim öğretimin, XIII. yüzyılda inşa edilen Doğrakiye ve Torumtay Medreseleriyle birlikte dört medrese ile sürdürüldüğü, XIV. yüzyılda Darüşşifa, Ata Bey ve Alaca Yahya Medreselerinin inşa edilmesiyle birlikte bu

sayının yediye yükseldiği görülmektedir. XV. yüzyılda Osmanlı egemenliğinin Amasya’da etkili olmaya başlamasıyla birlikte ve özellikle şehzâdelerin Amasya’da yetişmesiyle, on dört adet medrese eğitim öğretim hayatına katılmıştır. Bu medreseler, muntazam taş mimarisi ve işlevine uygun plânlanması sebebiyle yüzyıllar boyu tahribata uğramadan varlığını sürdürmüşlerdir.

Sürekli artan medrese sayısı, Amasya’nın bir kültür merkezi olma yolunda hızla ilerlediğini göstermektedir. XVI. yüzyılda bu ilerlemenin yavaşladığı, Amasya merkezinde iki medrese, Merzifon’daki haklarında bilgi bulunmayan ancak inşa tarihleri belli olan H.962 (M.1555) tarihli Ramazaniye Medresesi ile H.987 (M.1579) tarihli Süheyliye Medresesi’yle birlikte toplam dört medrese inşa edildiği görülmektedir. XVII. yüzyılda ise yeni inşa edilen medrese olmadığı görülmekte bunun sebebi olarak, Amasya, Çorum ve Tokat dolaylarında uzun süren Celâli İsyânlarının bölgede yarattığı sosyoekonomik çöküntü olabileceği düşünülmektedir.

XVIII. yüzyıl başlarından itibaren tekrar birbirini takiben yeni medreseler inşa edilmeye başlandığını görüyoruz. XVIII. yüzyılda on iki adet medrese öğretim hayatına katılmıştır. Bu medreselerin öncekiler gibi mimari bakımdan uzun yıllar varlığını sürdürecek kadar dayanıklı yapılar olmadıkları anlaşılmaktadır. Bir kısmı ahşap olan medreseler sıklıkla yangın felaketine maruz kalmışlar, imkânları ölçüsünde yenilenmeye çalışılmışlardır.

XIX. yüzyılda da dokuz medrese inşa edildiği ve böylece adı geçen medrese sayısının 46’ya yükseldiği anlaşılmaktadır. Ancak adı geçen medreselerin bazıları, XIX. yüzyıldaki medreselerin inşasına yakın tarihlerde, çeşitli sebeplerle ortadan kalkmışlardır. Bu medreselerden Mesudiye Medresesi ile Kadı Medresesi XIX. yüzyıldan önce ortadan kalkmışlar, Hüsamiye, Alaca Yahya, Rahmaniye, Fatımiyye ve Narlı Bahçe Medreseleri ise XIX. yüzyıl sonuna intikal edememişlerdir. XIX. yüzyılda inşa edildiği belirtilen dokuz medresenin dördü olan Saraçhane, Mehmed Bey, Sofular ve Hacı Hamza Medreseleri, bu medreseler ortadan kalktıktan sonra 1883-1894 yılları arasında inşa edilmişlerdir

Amasya medreselerinden inşa tarihleri XV. yüzyıl sonuna kadar olanlarının büyük bir kısmı halen ayakta kalmayı sürdürmektedir. Bunlar XIX. yüzyılda da eğitim öğretim hayatının merkezi olmuşlardır. Bunun sebebi erken tarihli medreselerin bânilerinin, devlet idaresinde önemli görevleri olan kişiler olmasıdır. Bu kişiler ekonomik bakımdan güçlü oldukları için öncelikle medrese inşa edilirken hiçbir masraftan kaçınmayıp dayanıklı yapılar

inşa ettirmişlerdir. Ayrıca medreselerin eğitim öğretim hayatını sürdürebilmesi için gerekli olan geliri sağlayacak çok zengin vakıflar bağışlamışlardır. Vakıf gelirleri fazla olan medreseler varlıklarını yüzyıllar boyu sürdürmüşlerdir.

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda vakıf gelirleri bakımından ve mimari dayanıklılık açısından daha zayıf medreseler inşa edildiği görülmektedir. Bu medreselerin uzun ömürlü olmadıkları anlaşılmaktadır. Eğitim öğretim hayatının sürdürülebilmesi için gerekli olan masrafları karşıladıkları ev ve dükkânların, zamanla gelir getiren mülk olma özelliklerini kaybetmeleri sebebiyle medreseler bakımsızlıktan harap olup terk edilmişlerdir.

Erken tarihli medreselerden olan Kadı Medresesi'nin, 250 yıl süren eğitim öğretim faaliyetleri 1750 yılında sona ermiştir. XIX. yüzyıla intikal eden medreselerin bir kısmı yangınlar ve sel felâketi sonucunda büyük zarar görmüşler, yenilenmiş olmalarına rağmen vakıflarının kaybolması sebebiyle faaliyetlerini sürdüremez hâle gelip ortadan kalkmışlardır. Bir kısmı ise yol ve rüşdiye binası yapılmak amacıyla yıktırılmıştır.

Bunlardan 1453 yılında inşa edilen Hüsamiye Medresesi, 1826 yılında harap olmuş tamamen yıkılmıştır. Erken tarihli medreselerden Rahmaniye Medresesi 1859, Fatimiye Medresesi ise 1864 yılında bakımsız kalıp yıkılmışlardır. Alaca Yahya Medresesi 1865 yılında Ziya Paşa tarafından yıktırılarak yerine Rüşdiye yaptırılmıştır. Narlı Bahçe Medresesi de 1865 yılında Ziya Paşa tarafından yıktırılarak üzerinden yol geçirilmiştir. Ahşap malzemeyle inşa edilmiş olan Osman Çelebi (Darülhadis) Medresesi, 1687 ve 1730 tarihlerinde iki kez yanmış yeniden yapılmış, Fevziye Medresesi ise 1793 yılında yanmış ve yenilenmiştir. Bu medreseler ile Osmaniye Medresesi, XIX. yüzyıl sonlarına doğru, vakıflarının kaybolması sebebiyle hizmet veremez hâle gelip ortadan kalkmış olan medreselerdir.

Suluova'da (Hakala) bulunan Kasım Bey Medresesi ile Muhyiddin Bey Medresesi XIX. yüzyıl sonunda eğitim öğretim hizmeti sona ermiş olan medreselerdir. Kasım Bey Medresesi restore edilerek fizikî varlığını sürdürmektedir. Gümüş Hacı Halil Medresesi'nin 1872 yılında kullanılamaz hale geldiği ancak onarılarak 1885 yılından sonra tekrar faaliyete başladığı, Doğrakiye Medresesi'nin de 1875 yılında sel felâketine maruz kaldığı, 1891'de yeniden ayağa kaldırıldığı anlaşılmaktadır.

Eğitim öğretim faaliyetlerini XIX. yüzyılda sonlandırmak zorunda kalan medreselerin yanı sıra yeni inşa edilen medreselerle, eğitim öğretim hayatı güçlendirilmeye çalışılmıştır.

Ancak yeni inşa edilen medreseler ahşap oldukları için öncekiler kadar dayanıklı olmayıp aynı zamanda zengin vakıf gelirlerine de sahip değildirlir Bu yüzden geç inşa edilmiş olmalarına rağmen kısa ömürlü olmuşlardır.

XIX. yüzyıl medreselerinin en erken tarihli olanı, 1803 yılında inşa edilen Tayyar Paşa Medresesi'dir. Ardından gelen 1813 tarihli Benderli Medresesi XIX. yüzyıl ilk yarısında inşa edilen ikinci medresedir. Çöplüce Medresesi 1819, Saraçhâne Medresesi 1883, Mehmed Bey Medresesi 1891, Sofular Medresesi 1892, Hacı Hamza Medresesi ise 1894 yılında inşa edilmiş olan ahşap medreselerdir.

Yeni kurulan medreselerle birlikte, Amasya merkezinde incelediğimiz XIX. ve XX. yüzyıllara ulaşan 35 medreseden, 9 tanesi XIX. yüzyıla, 26 tanesi ise XX. yüzyıla ulaşmıştır. Amasya kazalarında ise Hakala'da bulunan 2 medresenin XIX. yüzyıla ulaştıkları, Merzifon'da 4, Gümüşhacıköyde ise 1 medresenin XX. yüzyıla ulaştığı anlaşılmaktadır.

Amasya merkez ve kazalarında bulunan 46 medrese üzerinde çalışılmıştır. 11 medresenin XIX. yüzyıla, 31 medresenin de XX. yüzyıla intikal ettikleri görülmektedir. Mesudiye Medresesi ile Kadı Medresesi erken tarihlerde ortadan kalkmış olan medreselerdir. Merzifon'da bulunan Ramazaniye Medresesi ile Süheylîye Medresesi ise haklarında inşa tarihleri ve bânilerinin isimlerinden başka bir bilgiye ulaşamadığımız medreselerdir. Amasya medreselerinin dördünün Türkiye Selçuklu Devleti zamanında, ikisinin İlhanlılar Dönemi'nde, birinin Eretna Beyliği, diğer otuz dokuz medresenin ise Osmanlılar zamanında inşa edildikleri tespit edilmiştir.

Erken tarihli kesme taş ve tuğla malzeme kullanılarak inşa edilen, mimari bakımdan sanat değeri bulunan ve zengin vakıf gelirlerine sahip medreselerin bir kısmı ile XVIII. ve XIX. yüzyıllarda inşa edilen ahşap medreselerin çoğu, 03 Mart 1924 tarihinde Tevhid-i Tedrisat Kanunu yürürlüğe girinceye kadar eğitim öğretim faaliyetlerine devam etmişlerdir.

KAYNAKÇA

- Abdi-zade, H., H. (1986). *Amasya Tarihi*, C 1, Amasya: Amasya Belediyesi
- Abdi-zâde, H., H. (2004). *Amasya Tarihi*. C 1, (Haz. Mesud Aydın), Amasya: Amasya Belediyesi
- Abdi-zâde, H., H. (2004). *Amasya Tarihi*. C 2, (Haz. Mesud Aydın-Güler Aydın) Amasya: Amasya Belediyesi
- Abdi-zâde, H., H. (2004). *Amasya Tarihi*. C 4 Zeyli, (Haz. Mesud Aydın-Güler Aydın), Amasya: Amasya Belediyesi
- Abdi-zâde, H., H. (2004). *Amasya Tarihi*. C 9, (Haz. Mesud Aydın-Güler Aydın) Amasya: Amasya Belediyesi
- Abdi-zâde, H., H. (2007). *Amasya Tarihi*. C 3, (Haz. Mesud Aydın-Güler Aydın), Amasya: Amasya Belediyesi
- Akdağ, M. (1979). *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*. C 1, İstanbul: Cem
- Akdağ, M. (1995). *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası, Celâli İsyânları*. İstanbul: Cem
- Akurgal, E. (1998). *Anadolu Kültür Tarihi*. Ankara: Tubitak.
- Akurgal, E. (2014). *Anadolu Uygarlıkları*. Ankara: Phoenix.
- Akpınar, C. (2000). İcazet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C 21, 393-400, İstanbul: TDV.
- Akyüz, Y. (2013). *Türk Eğitim Tarihi. M.Ö. 1000-M.S.2013*. Ankara: Pegem
- Alp, S. (1962). Amasya civarında Zara Bucağı'nda bulunan Hitit heykeli ve diğer Hitit eserleri. *Anatolia (Anadolu)* VI, 1961/1962, 191-216, Ankara.
- Anameriç, H., Rukancı, F. (2008) XI-XIV.yüzyıllar arasında medrese ve üniversitelerde eğitim. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 23/2, 35-56.
- Arslan, M. (1992). Pontus Bölgesi şehir sikkeleri ve Zela definesi. *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1991 Yıllığı*, 121-142, Ankara: Ajans-Türk
- Aslanapa, O. (1989). *Türk Sanatı Tarihi*. İstanbul: Remzi
- Atay, H. (1981). Medreselerin gerilemesi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24, 15-56, Ankara.
- Atay, H. (1981). Fatih-Süleymaniye Medreseleri ders programları ve icâzet-nâmeler. *Vakıflar Dergisi*. 13, 171-235, Ankara

- Aydın, T. (2012). Erzurum Çifte Minareli Medrese taş süsleme örnekleri. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14.
- Ayverdi, E. H. (1966). *Osmanlı Mimarisi*. C 2, İstanbul.
- Baltacı, C. (2005). *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Başar, F. (2017). Osmanlı Devleti'nin yeniden kuruluşunda Amasya'nın önemi. *Uluslararası Amasya Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. C 1, Ankara: KIBATEK
- Başgelen, N. (2009). *Anadolu Gymnasionları*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.
- Beşirli, M. (2007). Osmanlı Klâsik Dönem sonrasında Amasya (17-19. yüzyıllarda Amasya). *Amasya İl Yıllığı*, 186-206, Amasya: Amasya Vâliliği
- Beyazıt, Y. (2014). Osmanlı İlmiye Mesleğinde İstihdam (XVI. Yüzyıl). Ankara: TTK.
- Bilge, M. (1984). *İlk Osmanlı Medreseleri*. İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Bilhan, S. (1982). 900 yıllık bir Türk öğretim kurumu Buğra Han Tamgaç Medresesi Vakıf Belgesi. *A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 15/2, 117-122, Ankara
- Bozkurt, N. (2003). Medrese. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C 28, 323-327, İstanbul: TDV
- Cantay, T. (1995). Amasya Sultan Mesud Türbesi'nin inşa yılı. *Vakıflar Dergisi*. XXV, 35-38. Ankara
- Cevat, A. (1313). *Memalik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lügatı*. C I-IV, İstanbul.
- Cihan, A. (2007). *Osmanlı'da Eğitim*. İstanbul: 3 F.
- Çelebi, İ. (1999). Osmanlı medreselerinin kuruluşu, yükseliş ve çöküş nedenleri. *Osmanlı Ansiklopedisi*, C 5, Ankara: Yeni Türkiye.
- Çerkez, M. (2005). *Merzifon'da Türk Devri Eserleri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara
- Çetin, Y. (1984). *Türk Halk Hareketleri ve Devrimler*. İstanbul: Say
- Çığ, M., İ. (2012). *Ortadoğu Uygarlık Mirası-1*. İstanbul: Kaynak
- Deny, J. (1993). Sancak. *İslâm Ansiklopedisi*, C X, 186-189, İstanbul: MEB
- Devellioğlu, F. (2008). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın.
- Diñol, M.A., (1982). Hititler. *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*, C 1, 17-120, İstanbul: Görsel.
- Doğan, N. (2012). Kayseri'deki Selçuklu külliyesi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Bahar,16, Ankara.
- Doğanbaş, M. (2007). İlk dönemlerden Türk fethine kadar Amasya. *Amasya İl Yıllığı*, 149-

156, Amasya: Amasya Valiliği

Durmuş, İ. (1997). Anadolu'da Kimmerler ve İskitler. *Belleten*. LXI/231. 273-286.

Ankara: TTK

Dündar, A. (2003) Bir belgeye göre II. Bayezid Külliyesi. *AÜİFD*, C XLIV.

Eldem, E., H. (1911) Yörgüç Paşa ve evlâdına ait birkaç kitabe. *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*. 9, 530-541, İstanbul.

Emecen, F. (2010). Şahkulu Baba Tekeli. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C 38, 285, İstanbul: TDV

Er, Y. (2006). *Klâsik Arkeoloji Sözlüğü*. Ankara: Phonix

Ergün, M. (1982). II. Meşrutiyet Dönemi'nde medreselerin durumu ve ıslâh çalışmaları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 1-2, 59-89, Ankara.

Ergün, M. (2000). Medreseden mektebe Osmanlı eğitim sistemindeki değişme. *Yeni Türkiye*, 32, 735-753, Ankara.

Erzen, A. (1969). Grek kültürü ve Yakınşark. *Tarih Dergisi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Es-Sakkar, S. (2006). Muid. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C 31, 86-87 İstanbul: TDV

Freeman, C. (2010). *Mısır, Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları*. Suat Kemal Angı (Çev.) Ankara: Dost.

French, D., H. (1987). Küçük Asya Roma yolları ve miltaşları. *1986. V. Araştırma Sonuçları Toplantısı*. C 1, 191-204. Ankara.

Furat, A., Z. (2003). Eğitim-mimari ilişkisi açısından kuruluş dönemi Osmanlı medreseleri. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8, 181-208, İstanbul.

Genca, E. (2014). Osmanlı hukukunda vakıfların denetimi (Evkâf-ı Hümayûn Nezareti). *İÜHFİM*, CLXXII/1, 531-554, İstanbul.

Gökbilgin, M., T. (1965). 15 ve 16. Asırlarda Eyâlet-i Rûm. *Vakıflar Dergisi*. VI. Ankara.

Gül, A. (1997). *Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunların Arasında Darü'l Hadislerin Yeri*. Ankara: TTK.

Günaltay, M., Ş. (1987). *Romalılar Zamanında Kapadokya, Pont ve Artaksiad Krallıkları Yakın Şark IV- II. Bölüm*, Ankara: TTK

Gür, F., Kahriman, S. (2012). *Amasya Nüfus Defteri 1840*. 225-239, Ankara: Amasya Belediyesi.

Gürbüz, A. (1993). *Toprak Vakıf İlişkileri Çerçevesinde XVI. Yüzyılda Amasya Sancağı*.

- Yayımlanmamış Doktora Tezi, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Güven, İ. (1998). Türkiye Selçukluları'nda medreseler. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 31/1, 125-147, Ankara.
- Halaçoğlu, Y. (1982). Osmanlı tarihi. *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*. C 4, 642-732, İstanbul: Görsel.
- Halaçoğlu, Y. (1991). *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*. Ankara. TTK
- Hammer, J., V. (1991). *Osmanlı Tarihi*. (Çev. Mehmet Ata), C 1, İstanbul: MEB
- Herodotos, (1983). *Herodot Tarihi*. Azra Erhat (Çev.), İstanbul: Remzi.
- Hızlı, A. (2004). Anadolu'da Osmanlı medreseleri: Bir icmal. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. C 2, 4, 371-409
- Hızlı, M. (2008). Osmanlı medreselerinde okutulan dersler ve eserler. *Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 17/1, 25-46. Bursa.
- İhsanoğlu, E. (1998). Osmanlı'da eğitim ve bilim müesseseleri. *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*. C 2, 223-359, İstanbul: IRCICA
- İhsanoğlu, E. (2002). Osmanlı medrese geleneğinin doğuşu. *Belleten*. C LXVI/247, 849-905, Ankara: TTK
- İnalcık, H. (1972). Mehmed II. *İslâm Ansiklopedisi*, C VII, 510-511, İstanbul: MEB
- İnalcık, H. (2003). Mehmed I. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C 28, 391-394, İstanbul: TDV
- İnalcık, H. (2009). *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*. İstanbul: Türkiye İş Bankası
- İpşirli, M. (1993). Danişmend. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C 8, 464-465, İstanbul: TDV
- İpşirli, M. (2006). Mülâzemet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C 31, 537-539, İstanbul: TDV
- Kafalı, M. (2002). Anadolu'nun fethi ve Türkleşmesi. *Türkler Ansiklopedisi*, C 6, 288, Ankara: Yeni Türkiye
- Karadeniz, Y. (1996). *H. 1182 Şer'iyeye Siciline Göre Amasya'nın İdarî, Sosyal, Siyasî ve İktisadî Yapısı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Karataş, S. (2003). Osmanlı eğitim sisteminde batılılaşma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5/1, 231-242, Afyon.

- Kavaklı, S. (2011). *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Amasya (Şer'iyeye Sicillerine Göre)*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Kayaoğlu, İ. (1978). Turumtay vakfiyesi. *Vakıflar Dergisi*. XII, 91-107, Ankara
- Kazıcı, Z. (2014). *Osmanlı'da Eğitim Öğretim*. İstanbul: Kayıhan.
- Kılıç, O. (2007). Osmanlı Dönemi idarî uygulamalar bağlamında şehzâdelerden mutasarrıf paşalara Amasya Sancağı'nın yönetimi. *I. Amasya Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, I. Kitap, 41-64, Amasya: Amasya Valiliği
- Kılıç R. (2001). Osmanlı Devleti'nde medreseler. *Türk Kültürü*. XXXIX/456, 205-216, Ankara.
- Köprülü, M., F. (2003). *Osmanlı imparatorluğu'nun Kuruluşu*. Ankara: Akçağ
- Kramer, S. N. (2002). *Tarih Sümer'de Başlar*. Hamide Koyukan (Çev.), İstanbul: Kabalcı.
- Ksenophon, (2011). *Anabasis Onbinlerin Dönüşü*. Oğuz Yarılgış (Çev.), İstanbul: Kabal
- Kundakçı, Kavaklı, S. (2016). *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Amasya. (Şer'iyeye Sicillerine Göre)*. İstanbul: Hiperlink.
- Kuzucular, K. (1994). *Amasya Kenti'nin Fiziksel Yapısının Tarihsel Gelişimi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kütükoğlu, B. (1964). Tahmasb. *İslâm Ansiklopedisi*, C 9, İstanbul: TDV
- Marsilli, G. (1934). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Zuhur ve Terakkisinden İnhitatu Zamanına Kadar Askerî Vaziyeti*. (Çev. M. Kaymakam Nazmi). Ankara: Büyük Erkanıharbiye Matbaası
- Neşrî, M. (1949). *Kitab-ı Cihannüma*. C 1, (Haz. Faik Reşit Unat-Mehmet A. Köymen), Ankara: TTK
- Neşrî, M. (1957). *Kitab-ı Cihannüma*. C 2, (Haz. Faik Reşit Unat-Mehmet A. Köymen), Ankara: TTK
- Neşrî, M. (2001). *Aşiretten İmparatorluğa Osmanlı Tarihi*, Ankara: TTK
- Ocak, A., Y. (1992). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sufilik: Kalenderiler: (XIV-XVII. Yüzyıllar)*. Ankara: TTK
- Ocak, A., Y. (2011). *Babaîler İsyanı*. İstanbul: Dergâh
- Olçay, O. F. (2010). *Amasya*. Amasya Şehri Kültür Yayınları, 14, Amasya.
- Oltulu, E. (2006). *Amasya'nın Anıtsal Eserleri ve Hızır Paşa Külliyesi Restitüsyon ve Koruma Önerisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen

Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Ortaylı, İ. (2007). *Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi*. İstanbul: Cedit

Önder, M. (1995). Şehirden Şehire Anadolu. Ankara: Türkiye İş Bankası

Özaydın, A. (1993). Danişmendliler. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C 8, 469-474. İstanbul: TDV

Özbey, A., S. (2010). *Amasya İli Höyükleri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Özcan, S. (2010). Yabancıların mal mülkiyeti edinimleri: Amasya örneği. *History Studies*, 2/2, Samsun.

Özcan, S. (2015). Amasya'da sancakbeyliği yapan şehzâdeler döneminde Amasya şehri. *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 3/5, 69-96. Amasya

Özcan, S. (2017). XIX. yüzyılın ortalarında Amasya'daki gayrimüslimlerin iştigal ettikleri meslekler. *Uluslararası Amasya Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, C 1, 475-502,

Amasya: KIBATEK

Özdemir, C. (2001). Amasya Kalesi ve Kral Kaya Mezarları. Amasya.

Özdemir, C. (2012). *Amasya Darüşşifası ve Cerrah Sabuncuoğlu Şerefeddin*. Amasya.

Özdemir, M. (2018). Pontos Krallığı bronz sikkeleri. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 6/15, 59-79, İstanbul: Tuzla Belediyesi

Özsait, M. (1982). Anadolu'da Hellenistik Dönem. *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*. C.2, 284-287. İstanbul: Görsel

Özsait, (1987). Amasya Lâdik tarihöncesi araştırmaları. *V. Araştırma Sonuçları Toplantısı*. V/II, 1987, 239-256, Ankara.

Özsait, M. (1988). 1987 yılı Amasya-Suluova tarihöncesi araştırmaları. *VI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*. 287-300, Ankara.

Özsait, M. (1990). 1988 yılı Gümüşhacıköy çevresi tarihöncesi araştırmaları. *VII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*. 367-379, Ankara.

Özsait, M. (1991). 1989 yılı Göynücek çevresi tarihöncesi araştırmaları. *VIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*. 45-54, Ankara.

Prokopios, (2008). *Bizans'ın Gizli Tarihi*. Orhan Duru (Çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası

Sargutan, E. (1976). Selçuklular'da tıp ve tıp kuruluşları. *Vakıflar Dergisi*. 11, Ankara.

Sarıkaya, Y. (1999). Osmanlı Medreselerinin gerilemesi meselesi: Eleştirel bir değerlendirme denemesi. *İslâm Araştırmaları Dergisi*. 3, 29-39, İstanbul.

Sarıkaya, Y. (2001). Osmanlı medreselerinde aklî ilimlerin ihmali üzerine bazı

mülâhazalar. *Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi (12-15 Nisan 1999)*. 145-158, İstanbul: IRCICA

- Serbestoğlu, İ. (2018). *19. Yüzyılda Amasya Sancağı*. Amasya: Amasya Belediyesi
- Serin, M. (1997). Hamdullah Efendi. *İslâm Ansiklopedisi*, C 15, 449-450, İstanbul: TDV
- Sevim, A., Merçil, E. (1995). *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset Teşkilât ve Kültür*. Ankara: TTK
- Sevin, V. (1982). Frygler, *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*. C 2, 230-235, İstanbul: Görsel
- Solmaz, S. (2006). Türkiye Selçukluları Devri'nin ünlü gazisi Mübarizü'd-din Halifet Gazi. *Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, 16, 237-248, Konya.
- Strabon, (2012). *Geographika*. Adnan Pekman (Çev.), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Tarihi
- Susoy, Ş. (2008). *Millî Mücadele Yıllarında Amasya*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- Sümer, F. (1976). *Safevi Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türkleri'nin Rolü*. Ankara: TTK
- Şahin, İ., Emecen, F. (1991). Amasya. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi: Amasya- Aşık Musikisi*, İstanbul: TDV
- Şanal, M. (2003/1). Osmanlı Devleti'nde medreselere ders programları, öğretim metodu, ölçme ve değerlendirme, öğretimde ihtisaslaşma bakımından genel bir bakış. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, 149-168, Kayseri
- Şeşen, R. (1995) Eyyubiler. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C 12, 20-31, İstanbul:TDV.
- Şimşirgil, A. (2013). *Kayı III Haremeyn Hizmetinde*. İstanbul: Timaş
- Tarhan, M., T. (1983). Eski Anadolu tarihinde Kimmerler. *I. Araştırma Sonuçları Toplantısı*. 109-118. Ankara.
- Tarhan, M., T. (2002). Önasya dünyasında ilk Türkler: Kimmerler ve İskitler. *Türkler*. C 1, 597-610. Ankara: Yeni Türkiye
- Taşdemirci, E. (1989). Medreselerin doğuş kaynakları ve ilk zamanları. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 2, 269-278, Kayseri.
- Taşdemirci, E. (1989). Osmanlı İmparatorluğu'nda medreseler. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. 3, 519-531, Kayseri.

- Tekindağ, Ş. (1967). Şahkulu Baba Tekeli isyanı. Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, 1/3, İstanbul: Menteş
- Tournefort, J. (2008). *Tournefort Seyahatnamesi*. (Çev. Teoman Tunadoğan) İstanbul: Kitap
- Tuğlacı, P. (1985). *Osmanlı Şehirleri*. İstanbul:
- Turan, E., Atıcı Arayancan, A. (2017, Ekim). Yıldırım Bayezid ve Kadı Burhaneddin'in Amasya üzerindeki nüfuz mücadelesi. *Uluslararası Amasya Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. C 1, Ankara: KIBATEK
- Turan, O. (2008). *Selçuklu Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*. Ankara.
- Turan, O. (1948). Selçuklu Devri vakfiyeleri Celâleddin Karatay vakıfları ve vakfiyeleri. *Belleten*, 12/45, 17-171, Ankara: TTK
- Tuzcu, A., Tuzcu, K. (2005). *Salnamelerde Amasya 1870-1930 Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi*. Amasya: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları.
- Tuzcu, A. (2013). *Seyahatnamelerde Amasya*. Amasya: Amasya Belediyesi
- Türker, A. (2015). Devret Höyük 2013 yılı kazısı ve ilk sonuçlar. *36. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C 1, 363-382, Ankara.
- Ulusoy, A. (2007). *Kuruluşundan 17. Yüzyıla Kadar Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Unan, F. (2003). Osmanlı medrese ulemâsı: İlim anlayışı ve ilmi verim. *Koomdak İlimler Journalı/Sosyal Bilimler Dergisi*, (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, 5, 14-33, Bişkek.
- Unan, F. (2005/1). Osmanlı medreselerinde eğitim üzerine yapılmış çalışmalara dair bibliyografya. *Dîvân İlmî Araştırmalar*, 18, 79-114, İstanbul.
- Urak, G. (1994). *Amasya'nın Türk Devri Şehir Dokusu ve Yapılarının Analiz ve Değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Uzunçarşılı, İ., H. (1927). *Anadolu Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler*. C 1, İstanbul: Millî Matbaa
- Uzunçarşılı, İ., H. (1968). Sivas-Kayseri dolaylarında Eretna Devleti. *Belleten*, 32/126, 161-189, Ankara: TTK
- Uzunçarşılı, İ., H. (1975a). Sancağa çıkarılan Osmanlı şehzâdeleri. *Belleten*, 37/156, Ankara: TTK

- Uzunçarşılı, İ., H. (1975b). *Osmanlı Tarihi*. C 2, Ankara: TTK
- Uzunçarşılı, İ., H. (1988). *Osmanlı Devleti'nin İlimiye Teşkilâtı*. Ankara: TTK
- Uzunçarşılı, İ., H. (2001). *Osmanlı Tarihi*. C 1, Ankara: TTK
- Ünal, M., A. (1997). *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*. Isparta.
- Ürekli, F. (2002). Tanzimat Dönemi Osmanlı eğitim sistemi ve kurumları. *Manas Üniversitesi Koomdak İlimler Jurnalı, Sosyal Bilimler Dergisi*, 382-406, Bişkek.
- Yalçın, D., Ö. (2008). *Çorum Müzesi Sikke Koleksiyonu'ndaki Roma Eyalet Sikkeleri ve Roma Dönemi Ekonomisindeki Yeri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yediyıldız, B. (1993). Hızır Paşa oğlu Mehmed Paşa vakfının mahiyeti. *X. Türk Tarih Kurumu Kongresi (22-26 Eylül 1986) Kongreye Sunulan Tebliğler*, 1625-1633, Ankara. TTK
- Yetkin, Ç. (1984). *Türk Halk Hareketleri ve Devrimler*. İstanbul: Say
- Yıldız, H., D. (1982). Bizans tarihi. *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*. C 3, 434-512. İstanbul: Görsel
- Yinanç, M., H. (1981). Amasya. *İslâm Ansiklopedisi*. 394, İstanbul: TDV
- Yinanç, R. (1982). Selçuklu medreselerinden Amasya Halifet Gazi Medresesi ve vakıfları. *Vakıflar Dergisi*, C XV, 5-22. Ankara.
- Yurtsever Beyazıt, A. (2014). Güncel arkeolojik bulgular ışığında M.Ö. 2. bin yılda Amasya Bölgesi. *Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi*, 17, 83-110, Ankara.
- Yuvalı, A. (2000). İlhanlılar. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C 22, 102-105, İstanbul: TDV
- Yücel, Y. (1976). Timur tarihi hakkında araştırmalar I. *Belleten*, XL/158, 249-285, Ankara: TTK

Arşiv Belgeleri

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cevdet Tasnifi Maârif, 51/2501.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cevdet Tasnifi, Maârif, 184/9188.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cevdet Tasnifi, Maârif, 121/6037.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cevdet Tasnifi, Maârif, 88/4395.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cevdet Tasnifi, Maârif, 51/2522.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cevdet Tasnifi, Maârif, 48/2366.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maârif Nezâreti Mektubi Kalemi, 3/105.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Sadaret Mühimme Kalemi Evrakı, 45/46.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Bab-ı Asafî Mühimme Defteri, 41/765.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İbnülemin Vakıf, 11/1309.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İbnülemin Ensab, 6/648.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Ali Emiri, Sultan Mahmud II, 29/1284.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cevdet Tasnifi, Maarif, 183/9114.

Sâlnâmeler

Sâlnâme-i Vilâyet-i Sivas, 1292 (1875-1876), Def'a 5, 70-84, Sivas: Sivas Vilâyet

Matbaası

Sâlnâme-i Vilâyet-i Sivas, 1302 (1884-1885), Def'a 12, 457, Sivas: Vilâyet Matbaası

Sâlnâme-i Vilâyet-i Sivas, 1308 (1890-1891), Def'a 15, 150, Sivas: Vilâyet Matbaası

Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 1314 (1896-1897), 52. Sene, 737-741, İstanbul:

Dersaadet

Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye, 1317 (1899-1900), Def'a 2, 1257-1261, İstanbul:

Matbaa-i Âmire

Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye, 1321 (1903-1904), Def'a 6, 550-551, İstanbul:

Matbaa-i Âmire

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı 1928-1929, 213-220, İstanbul: İstanbul Devlet

Matbaası

EKLER

Fotğraf 1. Hayriye Medresesi, kuzey cephesinin doğudan görünümü.

Fotoğraf 2. Hayriye Medresesi, kuzey cephesinin batıdan görünümü.

Fotoğraf 3. Kasım Bey Medresesi, genel görünümü.

Fotoğraf 4. Kasım Bey Medresesi, Dershanenin Görünümü.

Fotoğraf 5: Torumtay Medresesi kuzey cephesinden görünüm.

Fotoğraf 6. Bimarhane avlusundan ana eyvanın (dershane) görünümü.

Fotoğraf 7. Bimarhane avlusundan giriş eyvanının görünümü.

Fotoğraf 8. Bimarhane'nin cepheden görünümü.

Fotoğraf 9. Yakup Paşa Medresesi'nin genel görünümü

Fotoğraf 10. Öğrenci/derviş hücrelerinin bulunduğu koridordan görünüm.

Fotoğraf 11. Bayezid Paşa Camii, kuzeybatıdan görünümü.

Fotoğraf 12. Doğu ve batıdaki dershane odalarının giriş kapılarının görünümü.

Fotoğraf 13. Yörgüç Paşa Camii, batıdaki dershane odasının giriş Kapısı.

Fotoğraf 14. Yörgüç Paşa Camii, doğudaki dershane odasının giriş kapısı.

Fotoğraf 15. Hızır Paşa Camii, güneydoğu köşesinden görünüm.

Fotoğraf 16. Hızır Paşa Camii, harım ve batıdaki oda girişinin görünümü.

Fotoğraf 17. Mehmed Paşa Camii, kuzey cepheden görünüm.

Fotoğraf 18. Mehmed Paşa Camii, dersane olarak kullanılan odaların görünümü.

Fotoğraf 19. II. Bayezid Medresesi, avludan güneybatı köşesinin görünümü.

Fotoğraf 20. II. Bayezid Medresesi, avludan güneydoğu köşesinin görünümü.

Fotoğraf 21. Büyük Ağa Medresesi, avludan dershanenin görünümü.

Fotoğraf 22. Büyük Ağa Medresesi, avludan görünüm.

Fotoğraf 23. Ayas Ağa Medresesi, avludan öğrenci hücrelerinin görünümü.

Fotoğraf 24. Ayas Ağa Medresesi, avludan görünüm.

Fotoğraf 25. Merzifon Çelebi Mehmed Medresesi, cepheden görünümü.

Fotoğraf 26. Çelebi Mehmed Medresesi, avludan ana eyvanın/dershanenin görünümü.

Fotoğraf 27. Haliliye Medresesi, cepheden görünüm.

Fotoğraf 28. Haliliye Medresesi, avludan görünüm.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Gözde BİRSEL VAROL

Doğum Yeri: Konak-İZMİR

Doğum Tarihi: 14.06.1989

EĞİTİM DURUMU

Lisans Öğrenimi: Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Tarih Öğretmenliği

Yüksek Lisans Öğrenimi:

Bildiği Yabancı Diller: İngilizce

BİLİMSEL FAALİYETLER

a) Yayınlar: Birsal Varol, G., Özcan, S. (2019) Atabeyzadelerin Amasya'nın siyasi ve sosyal tarihindeki yeri ve önemi. MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8/3, Bişkek.

İLETİŞİM

E-posta Adresi: gozdebirsel35@gmail.com

Telefon: 0534 845 56 94